

Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A, No 69

Erämaata ja koskien kohinaa

**Ruunaan luonnonsuojelu- ja
retkeilyalueen historiaa**

Oiva Potinkara

METSÄHALLITUS
Luonnonsuojelu

*Julkaisun sisällöstä vastaa tekijä,
eikä julkaisuun voida vedota
Metsähallituksen virallisena
kannanottona.*

*ISSN 1235-6549
ISBN 951-53-1284-1*

*Oy Edita Ab
Helsinki 1997
2. painos*

Kansikuva: Metsäpeuroja. Jari Kostet.

KUVAILELEHTI

Julkaisija
Metsähallitus

Julkaisun päivämäärä
20.3.1997

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri)		Julkaisun laji	
Oiva Potinkara		Selvitys	
		Toimeksiantaja	
		Metsähallitus, luonnonsuojelu	
		Toimielimen asettamispvm	
Julkaisun nimi			
Erämaata ja koskien kohinaa – Ruunaan luonnonsuojelu- ja retkeilyalueen historiaa			
Julkaisun osat			
Tiivistelmä			
<p>Tämä selvitys Ruunaan luonnonsuojelualueen ja Ruunaan retkeilyalueen menneisyydestä perustuu arkistotietojen ja muun kirjallisen aineiston ohella pääosin alueen asukkaiden muistitietoon.</p> <p>Ruunaan alue on vanhaa erämaata. Sen hallinto on kuulunut vuodesta 1859 alkaen Metsähallitukselle. Alueella olevia torppia verotettiin kruununmetsätorppina. Osa niistä nimettiin metsänvartijajaloiksi. Asukkaat hyödynsivät aluetta kaskeamalla, kalastamalla ja metsästämillä sekä suo- ja luhtaheinää niittämällä. Alueen halki virtaava Lieksanjoki vaikutti voimakkaasti alueen metsätalouteen. Puutavaraa uitettiin runsaasti sekä alueen metsistä että rajantakaisesta Venäjän Karjalasta.</p> <p>Ruunaan luonnonsuojelualue perustettiin vuonna 1991 luonnonsuojelulain mukaiseksi erityiseksi suojelualueeksi. Suojelualue rajoittuu valtakunnan rajaan. Niinpä valtioiden välinen kaupankäynti ja muu yhteistoiminta sekä rajavartiolaituksen vaikutus on koko alueelle ollut varsin merkittävää.</p> <p>Ruunaan retkeilyalue perustettiin vuonna 1987. Sen tarkoituksena on ottaa ulkoilutoiminnan tarpeet korostetusti huomioon koskialueen käytössä.</p>			
Avainsanat			
Ruunaan luonnonsuojelualue, Ruunaan retkeilyalue, maankäyttö, metsätalous, historia, torpat, metsänvartijatilat			
Muut tiedot			
toinen painos			
Sarjan nimi ja numero		ISSN	ISBN
Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 69		1235-6549	951-53-1284-1
Kokonaissivumäärä	Kieli	Hinta	Luottamuksellisuus
139	suomi	50,-	julkinen
Jakaja		Kustantaja	
Metsähallitus, luonnonsuojelu		Metsähallitus	

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare
Forststyrelsen

Utgivningsdatum
20.3.1997

Författare (uppgifter om organet, organets namn, ordförande, sekreterare)		Typ av publikation	
Oiva Potinkara		Utredning	
		Uppdragsgivare	
		Forststyrelsen, naturskydd	
		Datum för tillsättandet av organet	
Publikation			
Ödemark och forsars brus - Ruunaa naturskydds- och strövområdes historia			
Publikationens delar			
Referat			
<p>Denna redogörelse över Ruunaa naturskyddsområdes och Ruunaa strövområdes förflutna är utöver arkivuppgifter och annat skriftligt material i huvudsak baserad på muntliga traditioner som berättats av den lokala befolkningen.</p> <p>Ruunaaområdet är gammal ödemark. Sedan år 1859 har området stått under Forststyrelsens förvaltning. Torpen inom området beskattades som kronoskogstorp. En del av dem kallades för skogvaktarboställen. Befolkningen nyttjade området som svedjemark, fiskade och jagade och bärgade kärhö och starr. Lieksa älv, som strömmar genom området, påverkade starkt områdets skogsbruk. På älven flottades stora mängder virke från såväl skogarna i området som från det ryska Karelen bortom gränsen.</p> <p>Ruunaa naturskyddsområde inrättades år 1991 med stöd av naturskyddslagen som ett särskilt naturskyddsområde. Skyddsområdet gränsar mot riksgränsen. Därför har den inverkan handeln och annat samarbete staterna emellan samt gränsbevakningsväsendet haft på hela området varit rätt så betydande.</p> <p>Ruunaa strövområde inrättades år 1987. Syftet med området är att vid nyttjandet av forsområdet särskilt beakta friuftslivets behov.</p>			
Nyckelord			
Ruunaa naturskyddsområde, Ruunaa strövområde, markanvändning, skogsbruk, historia, torpen, skogvaktarboställen			
Övriga uppgifter			
andra upplagan			
Seriens namn och nummer		ISSN	ISBN
Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 69		1235-6549	951-53-1284-1
Sidoantal	Språk	Pris	Sekretessgrad
139	finska	50,-	offentlig
Distribution		Förlag	
Forststyrelsen, naturskydd		Forststyrelsen	

ESIPUHE

Suomen ja Venäjän rajan takaa Pieliseen laskevan Lieksanjoen varrella sijaitsee erämainen ja asumaton Ruunaan alue. Se on saanut nimensä alueen keskellä sijaitsevasta Ruunaanjärvestä. Järven alapuolella sijaitsevat eteläisen Suomen viimeiset, vielä vapaina vaahtoavat Ruunaankosket. Noin viidenkymmenen kilometrin pituisen vesireitin varret ovat suurimmalta osaltaan valtion maata.

Tämän vesistöreitit varsille on muodostettu pääosin Ruunaanjärven rannoilla sekä järven ja valtakunnan rajan välissä sijaitseva Ruunaan luonnonsuojelualue ja järven alapuolisen koskireitin varrelle sijoittuva Ruunaan retkeilyalue. Näistä viimeksi mainittu on yleisölle tunnetumpi, vaikka sen pinta-ala on vain vajaat puolet suojelualueen pinta-alasta. Retkeilyalueella liikkuu jo alueen luonteen mukaisesti runsaammin ihmisiä kuin syrjäisellä suojelualueella, joka sijaitsee pääosin rajavyöhykkeellä.

Vaikka alueet ovat pääosin olleet erämaan luontoista valtion maata, on niiden tienoilla vuosisatojen aikana ollut sekä tilapäistä että kiinteää asutusta. Aluetta on kaskettu ja viljelty, sen metsiä on hakattu ja puuta on uitettu teollisuuslaitoksiin. Näiden seutujen menneisyydestä kerrotaan tässä julkaisussa.

Tietoja on kerätty arkistojen kätköistä, historian teoksista, lehtikirjoituksista, sekä seudulla asuneita ja siellä työtään tehneitä henkilöitä haastattelemalla. Kirjoittajan runsaan kolmenkymmenen vuoden aikana kertyneet omakohtaiset kokemukset ja aivan erityisesti viime vuosikymmenen aktiivinen työskentely tällä alueella ovat tietenkin osaltaan auttaneet selvityksen teossa.

Julkaisussa käsitellään alueen tapahtumia mahdollisimman todenmukaisesti. Koska tiedot perustuvat paljolti myös haastattelu- ja muistitietoihin, saattavat jotkin asiat värittyä kunkin kertojan muistin mukaisesti. Älköön lukija myöskään pahastuko, vaikka totisten dokumenttien joukossa esiintyy leikinomaista ja huumoripitoista sanankäyttöä. Ei se erämaidenkaan karu elämä aina ollut nari-sevan kuivaa, vaikka vilua ja nälkää lienee siellä usein kärsittykin.

Toiston välttämiseksi tässä julkaisussa sivuutetaan eräät, mm. alueen hallintoa ja kansanomaisia työtapoja koskevat osuudet lyhyesti. Niistä on kirjoitettu saman tekijän aiemmassa vastaavassa "Suomun suurilta saloilta" tutkimuksessa. Sen sijaan Ruunaan alueelle ominaisia asioita on selvitelty laajemmin. Myös alueen rajausten ulkopuolista elämänmenoa on otettu mukaan, mikäli se kiinteästi nivoutuu itse alueen tapahtumiin.

Lyhyesti on käsitelty myös rajantakaisia tapahtumia, onhan alueen halki virtaava Lieksanjoki ollut kaikkina aikoina tärkeä kulkuväylä valtioiden välisen raja-kaupan ja muun kanssakäymisen merkeissä. Jokivarren elämänmenolle ominaisinta ovat olleet varsinkin rajantakaisen puutavaran hankinta- ja uittotyöt, ja niille annetaan selvityksessä merkittävä osuus. Samoin rajan vartiointi ja raja-seudun muut erikoispiirteet tulevat käsitellyiksi.

Haluan tässä kiittää kaikkia niitä henkilöitä, jotka ovat antaneet apuaan alueen historiaa kootessani. Heitä haastatellen on monta arvokasta muistelua saatu talletetuksi jälkipolville. Toivottavasti kukaan ei pahastu, vaikka löytäisi tässä esivanhempansa jossakin vähemmän mieluisassa tapahtumassa. Eihän mikään maailmassa ole elämistä ja kuolemista kummempaa.

Kirjoittajan suurimmat kiitokset ansaitsee Metsähallituksen Itä-Suomen puistoalue ja Erä-Karjalan virkistyspalveluyksikkö. Näiden taloudellinen tuki on mahdollistanut tämän tutkimuksen valmistumisen.

Lieksassa 10.1.1997

Oiva Potinkara

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	11
1.1	Ruunaan retkeilyalue	11
1.2	Ruunaan luonnonsuojelualue.....	12
1.3	Erämaata ja koskien kohinaa	12
2	ALUEEN VARHAISHISTORIAA	14
2.1	Peuroja ja kivikirveitä.....	14
2.2	Karjalaisten kulkureitillä.....	15
2.2.1	Eräelämää ja kaskenkaatoa	17
2.2.2	Pullosiikaa ja pirunpaskaa	18
2.2.2.1	Sumptsankantajia.....	19
2.2.3	Karjalan runomaille	20
3	METSÄHALLITUKSEN HALLINTAAN.....	23
3.1	Järjestystä kruununmaille	23
3.2	Alueen herroja.....	25
3.2.1	Vosmestarin kirjekansiosta	27
3.2.2	Naarajoen majoitushuolet	27
3.2.3	Sattumia kirjekeitosta	28
3.3	Kruunun paimenpoikia.....	30
4	RUUNAAN ASUKKAITA.....	32
4.1	Paimenten pesäpaikkoja	32
4.1.1	Kokkojärvi	32
4.1.2	Aittovaara	33
4.1.3	Rajalamminvaara	33
4.1.4	Naarajoki	34
4.1.5	Siikakoski.....	35
4.1.6	Muut metsänvartijatorpat	35
4.2	Torppareita kruununmaalla	36
4.2.1	Kokkovaara	36
4.2.2	Ruunaanvaara	37
4.3	Muita rypypaikkoja.....	37
4.3.1	Leminaho	37
4.3.2	Siklalahti	38
4.3.3	Neitiniemi	38
4.3.4	Naukuniemen mökit.....	38
4.3.5	Paasola	39
4.3.6	Alaniemen talot.....	39
4.3.7	Muut lähistön torpat.....	41
4.3.8	Kesämökit	41
4.3.9	Muut rakennukset ja rauniot	42
5	VALTAKUNNAN RAJALLA	43
5.1	Raja railona aukeaa.....	43
5.2	Varjele vartija maata	45

5.2.1	Rahvas rajanvahtina	45
5.2.2	Itsenäisyyden aika	47
5.2.3	Rajavartioasemat	49
5.2.4	Rajakallen puuhia	49
6	METSÄTALOUS.....	51
6.1	Sahapuuta maailmalle.....	51
6.1.1	Tukkifirmat tulevat.....	51
6.1.2	Honkapuuta Aunuksesta	52
6.1.2.1	Kirveellä ja vikurilla.....	54
6.1.3	Savotat roilottavat	55
6.1.3.1	Aina firma puut korjaa	55
6.1.4	Metsässä maan turva.....	56
6.1.5	Puulla parempiin päiviin	57
6.1.6	Isänmaan parturit	57
6.2	Puutavaran kuljetukset	58
6.2.1	Ruunalla ja uittamalla.....	58
6.2.2	Kaukaa lähelle	59
6.2.2.1	Rymyuittoa	59
6.2.2.2	Hevoskierrosta varppariin	60
6.2.2.3	Patoja ja puomeja	61
6.2.2.4	Uittoyhdistön komentoon	62
6.2.2.5	Ukkojen juntausta.....	63
6.2.2.6	Aikamiesten lauluja	63
6.2.2.7	Lavinäreen vääntäjiä.....	64
6.2.2.8	Venäjän suma	66
6.2.2.9	Tukkipuuta Tuulijoelta.....	66
6.2.2.10	Tukit kolisevat koskissa.....	67
6.2.2.11	Kaikki loppuu aikanaan	67
6.3	Metsänhoitotyöt.....	68
6.3.1	Mäet kylvi männiköiksi.....	68
6.3.2	Risusavottaa	69
6.3.3	Tuottamaton tuottavaksi.....	69
6.4	Työväen huolto.....	70
6.4.1	Nuotiolta vesikaton alle.....	70
6.4.1.1	Palojoen lutikkalinna	72
6.4.1.2	Onko jätkä ihminen?.....	73
6.4.2	Sohot ja elämänluukut.....	74
6.4.3	Ikäjätkien hotelli.....	76
6.4.4	Hupailuhommissa	76
6.4.5	Temppujen tekijöitä	78
7	LUONNON ANTIMET.....	79
7.1	Lihallista himoa	79
7.1.1	Lusman karhu	82
7.1.1.1	Peijaisrituaalit	82
7.1.2	Ruunaan ammuvainaita.....	83
7.1.3	Ruotivaarin nalle.....	84

7.1.4	Muita mesikämmeniä.....	85
7.1.5	Otetaan omalla luvalla.....	86
7.2	Verkolla ja uistimella.....	87
7.2.1	Kalan taimetusta.....	89
7.3	Apu löytyy erämaasta.....	90
7.3.1	Luhtaheinää Lypsikille.....	90
7.3.2	Tervamestarin touhuja.....	91
7.3.3	Rautamalmia ruukille.....	92
8	ARKIELÄMÄÄ.....	94
8.1	Aina sattuu ja tapahtuu.....	94
8.1.1	Henkensä kaupalla.....	94
8.1.2	Tuprahduksia tureikossa.....	96
8.1.3	Tuulten tuiverrusta.....	97
8.2	Muistiin merkittyä.....	98
8.2.1	Erikoiset paikannimet.....	98
8.2.2	Muistoja menneiltä ajoilta.....	100
8.3	Teoistaan mies tunnetaan.....	102
8.3.1	Palopirtin Ukko.....	102
8.3.2	Ves-Vänskä.....	103
8.3.3	Kapteeni Tervo.....	104
8.3.4	Teenperkki.....	106
8.4	Asukkaiden arkea.....	107
8.4.1	Torrakon tekijä.....	107
8.4.2	Naarajoen rahavakka.....	108
8.4.3	Rajalammin neropatit.....	109
8.4.4	Taikureita ja velhoja.....	109
8.4.5	Tähdenvälejä salomailta.....	110
8.4.6	Tuo vanha vainooja.....	115
8.4.6.1	Kokkojärven sotavangit.....	115
8.4.6.2	Ruunaanvaarasta mieronrielle.....	116
8.4.6.3	Ahdistusta Aittovaarassa.....	116
8.4.6.4	Muita sotasattumia.....	117
9	TAISTELU ALUEEN KÄYTÖSTÄ.....	118
9.1	Vesisotaa Ruunaassa.....	118
9.1.1	Voimaa vesimyllystä.....	118
9.1.2	Politruckien puheita.....	119
9.1.3	Kolmas valtiomahti.....	120
9.1.3.1	Loiskiehuntaa.....	122
9.2	Savotalla syttyy sota.....	124
9.3	Rauhan tunnusteluja.....	125
9.4	Raskaita päätöksiä.....	125
10	RUUNAAN NYKYPÄIVÄÄ.....	126
10.1	Ruunaan luonnonsuojelualue.....	126
10.1.1	Lepoa ja rauhaa.....	126
10.1.2	Pikkuisia palveluita.....	127
10.2	Ruunaan retkeilyalue.....	128

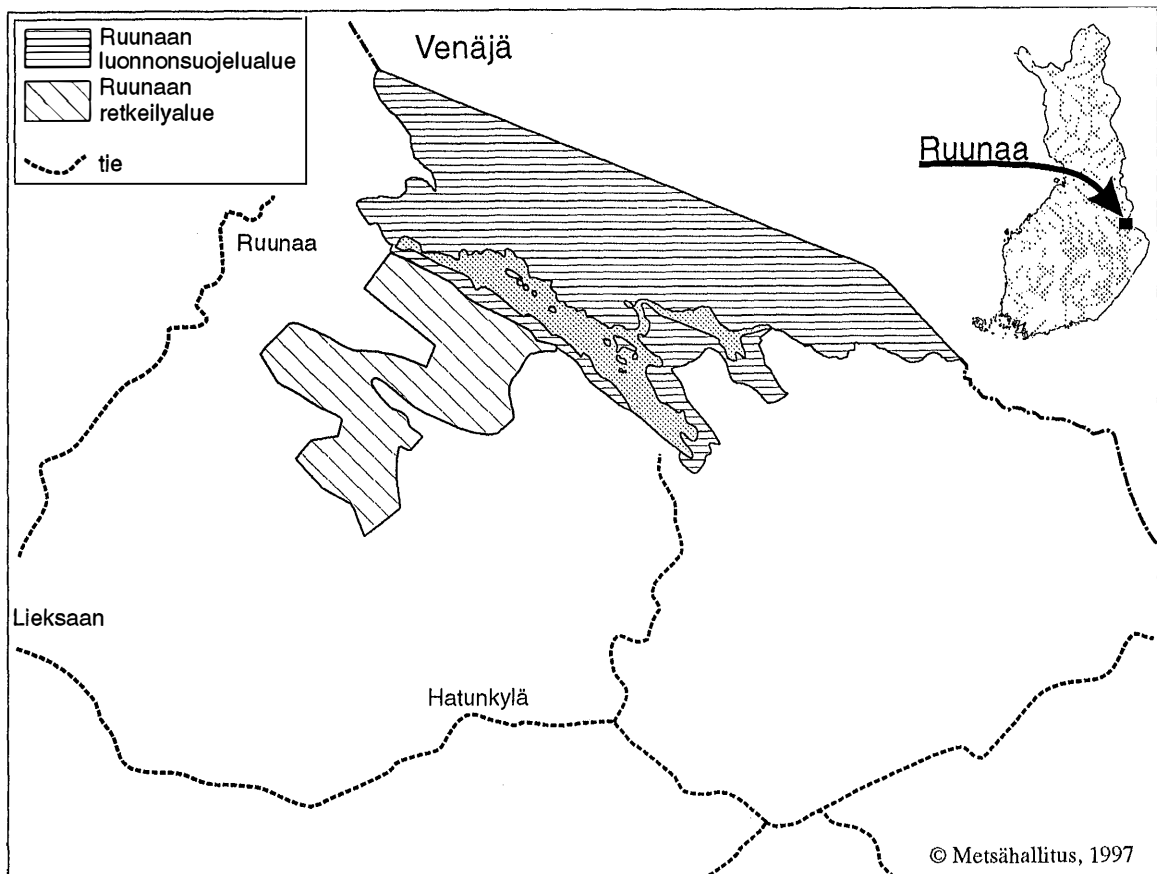
10.2.1 Hupia ja virkistystä	128
10.2.2 Tule tänne turisti.....	128
10.2.3 Koskikala narraa turistia	129
10.2.4 Turistipyydyksiä.....	130
10.2.4.1 Vinhasti koskiveneellä.....	130
10.2.4.2 Melalla ja lapikkaalla	131
11 LOPPUHENKOSET	131
LÄHTEET	134
LIITTEET	
Liite 1 Vanhoja mittoja ja painoja	139

1 JOHDANTO

1.1 Ruunaan retkeilyalue

Toukokuun alussa vuonna 1987 tuli voimaan Valtioneuvoston päätös Ruunaan retkeilyalueesta. Siihen kuuluu maata 2 548 ja vettä 610 hehtaaria. Alue sijaitsee kokonaan Lieksan kaupungissa. Ruunaan retkeilyalueen luonne edellyttää, että sen metsätaloudellinen-, metsästys-, kalastus- sekä maa- ja vesialueen muu käyttö on järjestettävä ulkoilutoiminnan tarpeet riittävästi huomioon ottaen.

Sen tulee tarjota helposti tavoitettavia, luonnonmukaisia ympäristöjä mahdollisimman monipuoliseen retkeilyyn ja virkistytymiseen. Kaikki alueen rakennukset ja rakennelmat tulevat palvelemaan retkeilyalueen suunniteltuja päämääriä. Retkeilyalue sijaitsee Lieksanjoen varrella Ruunaanjärven alapuolella (kuva 1). Alueelle on omaleimaisinta vapaina kuohuvien Ruunaankoskien ja niiden rantojen muodostama kokonaisuus.

Kuva 1. Ruunaan alueiden sijainti.

Huomattava osa alueen rantametsistä on melkein luonnontilaisia. Metsien tulevassa taloudellisessa käytössä otetaan huomioon alueen erikoisluonne. Maasto on pienikumpareista ja vaihtelevaa ja tarjoaa siellä vaeltavalle retkeilijälle miellyttäviä luontoelämyksiä. Lisäksi alueen vesistöissä on erinomaiset mahdollisuudet urheilukalastukseen sekä vaativaan koskenlaskuun ja muuhun vesiretkelyyn.

1.2 Ruunaan luonnonsuojelualue

Ruunaan luonnonsuojelualue on perustettu 1.3.1991 voimaan astuneella lailla luonnonsuojelulain mukaiseksi erityiseksi suojelualueeksi. Sillä on maapinta-alaa 6 880 hehtaaria ja vesialuetta 450 hehtaaria. Rajauksen sisälle jäävät Ruunaanjärven ja Lieksanjoen vedet eivät kuulu suojelualueeseen mutta näiden vesien saaret luetaan mukaan.

Suojelualue sijaitsee pääosin Ruunaanjärven ja valtakunnan rajan välissä (kuva 1). Myös järven ja siihen laskevan Lieksanjoen etelärannalla on suojelu- aluetta jonkin verran. Retkeilyalueen ja suojelualueen välistä yhteistä rajaa on Ruunaanjärven etelärannalla yli kuuden kilometrin pituudelta. Luonnonsuojelualue rajoittuu valtakunnan rajaan noin kahdenkymmenen kilometrin matkalla. Rajan taakse suunniteltu laaja noin 89 000 ha:n Tuulijärven luonnonsuojelualue muodostaa toteutuessaan yhdessä Ruunaan alueen kanssa kansainvälisesti merkittävän suojelualuekokonaisuuden.

Ruunaan luonnonsuojelualue on perustettu Ruunaanjärven ja sen yläpuolisten Lieksanjoen ja Tuulijoen rantojen sekä niiden ja valtakunnan rajan välisen alueen säilyttämiseksi mahdollisimman koskemattomana ja luonnonmukaisena. Tavoitteena on myös metsäpeuran, karhun ja muiden harvinaistuvien petoeläinten sekä joutsenen, kotkan ja muiden kulttuuripakoisten eläinten elinympäristön turvaaminen.

1.3 Erämaata ja koskien kohinaa

Sekä retkeily- että suojelualueelle ovat luonteenomaisia matalahkot vaarat ja mäet, pienet harjut, pienialaiset suot sekä vesistön rantamaisemat. Alueen korkein kohta valtakunnan rajan varressa Aittovaaralla on 254 metriä merenpinnasta. Kummankin alueen puusto on mäntyvaltaista. Kuusta ja koivua kasvaa lähinnä korpinotkoissa ja aikoinaan kasketuilla vaaroilla.

Alueella kasvaa metsiä, joiden valtapuustoa on hakattu viimeksi 1930-luvulla. Ruunaanjärven takainen alue on myös viimeinen tietön metsäerämaa Pohjois-Karjalan ja koko eteläisen Suomen alueella. Vanhoja lähes koskemattomia metsiä on eniten Kattilaniemen tienoilla sekä Kivijärven ja valtakunnan rajan välisellä vajaan 1 000 hehtaarin alueella.

Kummankin alueen rantamaisemissa on järeitä keloja suhteellisen vähän. Vuosien saatossa ne on viety uittopuomeiksi, ja keloja onkin pystyssä runsaammin vasta suojelualueen sillä osalla, joka on kauempana varsinaisen uittoreitin rannoilta. Rämeyllä sen sijaan on runsaasti pienkeloryhmiä. Ne muodostavat paikoin hopeanhohtoisia kelometsiköitä.

Kankailla on runsaiden maakelojen muodostama puukansan hautuunmaa. Sammalen ja jäkälän peitossa piilee paljon tervaksentuoksuista punalihaista honka-puuta. Puiden pinta saattaa olla jo pehmennyt, mutta suurin osa niiden rungosta on vielä kuin äsken kaatunutta. Varsinkin järventakaiset taimikot, riukumetsät ja jopa kasvatuskäiset männiköt ovat monin paikoin hirvien runtelemaa. Voimakkaita majavatuhoja on varsinkin Lemiväärän lammen ja siitä laskevan puron tuntumassa.

Seudun kasvisto on luonnollisesti pääosin karuhkojen kasvupaikkojensa mukaista. Monissa vaarojen notkelmissa ja eräiden korprien rehevimmillä paikoilla tavataan myös vaateliaampia lajeja. Vanhojen asuinpaikkojen tienoilla esiintyy lukuisia määriä kulttuuriperäisiä kasveja. Lieksanjoen rantatörmässä kasvaa paikoin myös Pohjois-Karjalan maakuntakukkaa karjalanruusua.

Alueen eläimistöä luonnehtivat erämaalajit. Niistä melenkiintoisin on maasamme verraten harvinainen metsäpeura. Se liikkuu talvisin koko alueella noin 30–40 yksilön suuruisena laumana, joka poikkeaa myös järven etelärannoilla ja retkeilyalueen puolella. Kesäajaksi tokka hajaantuu lähinnä suojelualueelle ja Venäjän puolelle pieniksi ryhmiksi. Karhu ja ilves pesivät suojelualueella, mutta susi ja ahma vaeltavat siellä mitä ilmeisemmin vain tilapäisesti.

Joutsen ja hanhi pesivät suojelualueella, samoin monet petolinnut. Rajavyöhykkeellä aiemmin pesinyt maakotka nykyään vain pistäytyy siellä ilmeisesti rajantakaiselta pesimäpaikaltaan. Kotkan voi tavata harvinaisena leijailemassa myös retkeilyalueen puolella, samoin tienoolla pesivän kalasääsken. Pikkulinnuista yleisimpiä täällä ovat peippo, harmaasieppo, pajulintu ja metsäkivinen.

Ruunaanjärven syvin kohta, 19 metriä, on siihen laskevan pääväylän niin sanottu Mätäsjoen suussa. Muut vedet ovat matalahkoja, esimerkiksi Neitijärven syvin kohta on vain runsaat 7 metriä. Vesien luontainen kalasto on nykyisin tavanomaista, pääosin haukea, madetta, ahventa ja särkeä. Ennen Lieksanjoen alajuoksun voimalaitosten rakentamista Ruunaanjärveen saakka noussut luonnonvarainen järvilohi on nykyisin kokonaan hävinnyt. Alkuperäistä taimenta ja harjusta on vielä jonkin verran alueen vesissä.

Ruunaanjärven muikkukanta vaihtelee, mutta viime vuosina se on runsastunut. Retkeilyalueen koskille säännöllisesti tehtävät taimenen ja kirjolohen istutukset vaikuttavat myös suojelualueen puolella, samoin Ruunaanjärveen tehdyt kuhan istutukset. Myös alueen muihin tärkeimpiin kalavesiin on istutettu siikaa, taimenta ja harjusta useaan otteeseen. Ruunaanjärveen ja koskialueelle on istutettu myös rapuja.

2 ALUEEN VARHAISHISTORIAA

2.1 Peuroja ja kivikirveitä

Noin 10 000 vuotta sitten olivat vedet Ruunaan seuduilla huomattavasti nykyistä ylempänä. Naarajärven pohjoispuolella ja Pappilanvaaran rinteessä on merkkejä, joiden mukaan vesiraja on Baltian jääjärven aikana on ollut noin 46 metriä nykyistä vesipintaa korkeammalla. Vuosituhatta myöhemmin suolainen Yoldiameri huuhteli näitä rantoja lähes yhtä korkealla.

Vesipinnan laskeuduttua ja maanpinnan paljastuessa tuli alueelle puulajeista ensimmäisenä koivu ja viittäsatua vuotta myöhemmin alkoi mänty tulla vallitsevaksi. Kuusi on tuhansia vuosia myöhäisempi tulokas, eikä sen osuus ole vielä tällä karuhkolla alueella kovin merkittävä. Kasvien perässä saapuivat eläimet ja riistaeläinten houkuttelemana kulkeutui alueelle ihminen tosin vasta vaajat neljätuhatta vuotta sitten.

Lieksanjoen tienoilla, kuten muuallakin itäisessä Suomessa, on vanhastaan ollut runsaasti riistaa. Aivan näihin päiviin saakka ovat entisaikojen tärkeimmät riistaeläimet, metsäpeura ja hirvi, vaihtelevin määrin viihtyneet näillä tienoilla. Kun vesien varret ja jokireitit ovat aina vetäneet erä- ja kalamiehiä puoleensa, ei liene ihmeellistä, jos näiden vesien varsilla on ollut asutusta jo kiviikauden varhaisina aikoina.

Tätä teoriaa tosin tukevat toistaiseksi vain Ruunaanvaaran ja Lietelammen Hiekkaniemien vähäiset kvartsi-iskoslöydöt. Ne löytyivät juuri sellaisilta paikoilta, joissa nykyinenkin retkeilijä mieluiten viivähtää. Kivikautista liikkumista Ruunaan tienoilla todistaa myös Vaaralahdensuolta löytynyt kivikirves. Irrallisenä löytönä se on tosin saattanut olla vain satunnaisen metsissä kulkijan astalona.

Ruunaanjärvestä on 1900-luvun alussa järvimalmin noston yhteydessä löydetty kivinen kourutaltta. Retkeilyalueen rakennusvaiheen jälkeen vuonna 1995, on Siikakosken riippusillan vierestä joen pohjasta löydetty kivikirves. Esine on toimitettu Museoviraston hoiviin tarkempia tutkimuksia varten.

Myös Alaniemen kapeikon tienoilla on ollut asutusta mitä ilmeisemmin jo useiden vuosisatojen ajan. Kylän ensimmäiset talot ovat sijainneet juuri tällä niemellä paikassa, josta veneet on aikoinaan vedetty kapean kannaksen yli. Näin oikaistiin vesimatkaa lähes peninkulman verran. Näitä rantoja on vain tutkittu kovin niukasti. Maakerroksien sisältä saattaisi löytyä lisää todisteita todella vanhasta, jopa kivikautisesta asutuksesta.

2.2 Karjalaisten kulkureitillä

Lieksanjokea, kuten muitakin vesistöreittejä, on vanhastaan käytetty kulkureitinä siirryttäessä pitempiä matkoja vaikkapa maasta toiseen. Kirjallisissa lähteissä varhaisin merkintä tästä venereitistä on vuodelta 1556. Turun voudin Simo Tuomaanpojan ja kuninkaan kirjurin Jaakko Teitin kirjeessä selostetaan Laatokalta Valkealle merelle johtavan Iljan vesireitin kulkua. Tietonsa he saivat eräältä Nousia Venäläiseltä (Nousia Ryz). 1500-luvun kehnosta ruotsinkielestä suomennettuna selostus kuuluu näiltä osin seuraavasti:

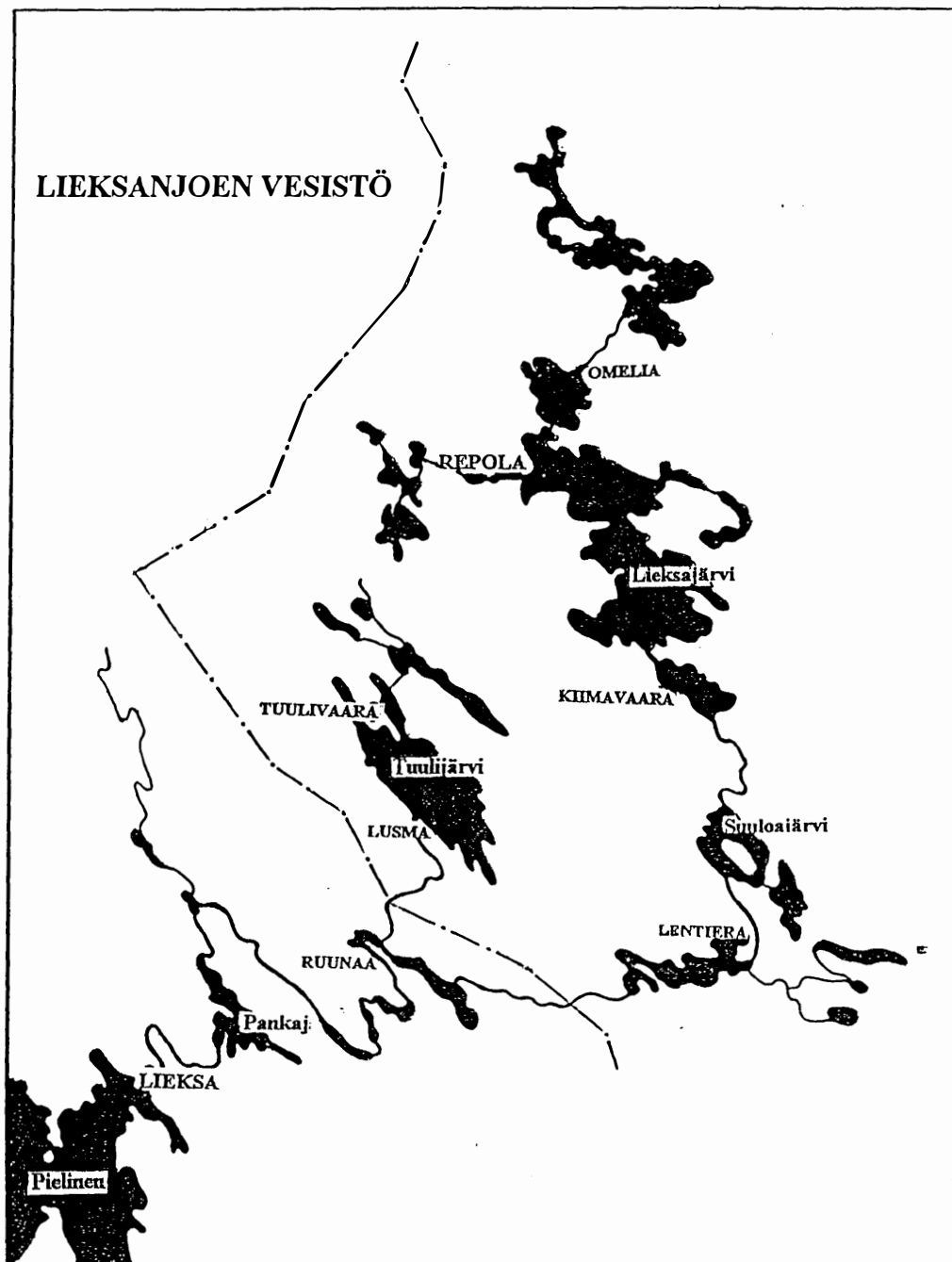
”...Lieksanjoen alueella, joka lähtee pohjoiseen Pielisjärvestä kohti Valkeaa merta, asuu karjalaisia niin kuin kirjoissa on. Ensiksi Lieksankylä, jossa asuu karjalaisia 150, sitten ylös Pankajärvelle, siellä asuu 100 karjalaista. Sitten Tuulijärvi, jossa asuu 60 karjalaista, täältä Kolvasjärvelle, täällä asuu 50 karjalaista. Sitten Repolaan, jossa ovat olleet Kuninkaallisen Majesteetin joukot ja polttaneet sen. Sitten Roukulaan, jossa asuu 150 karjalaista...”

Nousia selostaa reittiä aina Vienan Kemiin saakka, jossa asui tuohon aikaan 700 karjalaista. Mainittua venereittiä kuljettiin vielä kuluvan vuosisadan puolella. Vasta tieverkoston yleistyessä sen käyttö on jäänyt satunnaiseksi.

Karjalaiset ovat nähtävästi tuoneet Lieksanjärveltä joen alajuoksullekin Lieksanimen. Tätä sanaa on pidetty suota merkitseväenä, mikä tulkitaan lapinkielen sanasta *laeksa* eli suo. Uusimpien tutkimusten mukaan se merkitsee myös alavaa paikkaa tai laaksoa. On myös esitetty teoria, jonka mukaan nimi johtuisi sanasta *leksa*, joka tarkoittaa nuotan ankkurikiveä. Varsinkin 1500-luvulla reitti oli hyvin vilkkaassa käytössä, sillä Pielisjärvi kuului tuolloin venäläisten alaisuuteen. Vasta Stolbovan rauha vuonna 1617 antoi nämä tienoot pysyvämmiin ruotsalaisille.

Ruunaan kylässä asui henkikirjojen mukaan vuonna 1589 yksi ortodoksinen perhekunta. Tämä asuinpaikka sijaitsi jo aiemmin mainitun Alaniemen (*Strunaniemi*) kapeimmassa kohdassa. Se jäi autioksi vuonna 1618 ja oli autio vuoteen 1643 saakka. Tuon ajan asukasluetteloissa mainitaan Ruunaan kylältä vain tuo sama Juutisenahon (*Juudasens*) autiona ollut tila. Vuonna 1651 tilalla oli kaksi luterilaista naapurua. Silloin lähekkäin olivat Tikkala ja Heikkilä sekä vähän pohjoisempana Paasolan tila.

Luterilaista väestöä alkoi siirtyä entisille ortodoksien asuinpaikoille tällä rajaseudulla vasta 1600-luvun loppupuoliskolla. Nämä asuinsijojen valtaukset aiheuttivat ristiriitoja eri uskontokuntien kesken. *Ruptuuri*- eli uskonsota vuosina 1656–58 oli tämän erimielisyyden huipentuma. Tällöin paljon ortodokseja siirtyi rajan taakse Venäjälle. Luterilaiset eli *ruotsalaiset* valtasivat heidän entisiä autioksi jääneitä asuinpaikkojaan.

Lieksanjoen vesistöalue rajan molemmin puolin. Piirros Oiva Potinkara.

Vuosisadan lopulla ilmestyivät myös Mikkolan, Hilolan ja Homppalan uudistilat joen länsirannan vaaroille. Isonvihan aikana koko kylä oli autiona ja sodan jälkeen oli asukkaita aluksi vain Paasolassa. Pikkuhiljaa autiotoiloille tuli jälleen asukkaita ja myöhemmin muodostui myös Ruunaan kylän pohjoiskulmalle lähelle Polvijärveä muutaman talon muodostama Polvivaaran kylä.

2.2.1 Eräelämää ja kaskenkaatoa

Menneinä vuosisatoina antoivat metsästys ja kalastus pääosan seudun asukkaiden elannosta. Kolkkanuolilla ammuttiin oravia ja rihmasilla pyydettiin lintuja sekä muuta pikkuriistaa. Kettuja saatiin käpälälaudoilla, ja niiden pentuja otettiin pesistä kotona kasvatettavaksi ja myöhemmin nahottaviksi. Isommalle riistalle laadittiin pyyntikuoppia ja peura-aitoja, joiden veräjässä oli jousi tai tuliase viritettynä. Karhuja kaadettiin pesiltä aluksi keihäillä ja sittemmin tuliaseilla.

Metsästyksen ja kalastuksen ohella ovat lähiseutujen asukkaat kaskenneet Ruunaan alueella jo vuosisatojen ajan. Yleisin kaskityyppi oli ylipalo, josta otettiin vain yksi sato. Kasken kehittyneempi muoto, jossa otettiin toinen sato uuden polton jälkeen, oli enemmän käytössä vain kylien lähialueilla. Järeimmät puut pyällettiin hakkaamalla puun ympäri sitä kuolettava rengas ja *pykälিকöt* seisoivat vuosikautia kuivumassa. Hiiltyneitä *pyällyspuita* löytyy vieläkin runsaasti vanhoilta kaskialueilta.

Vaikka seudun metsämaat ovat pääosin karuja hietikkokankaita, löytyi vaarojen rinteiltä reheviä kaskiviljelyyn soveltuvia maita. Niillä on yleensä selvät kaskeamisen merkit näkyvissä. Kaikki alueen talot rakennettiin vanhoille kaski-ahoille. Tämä oli tavallista muuallakin suurilla metsäseuduilla. Korkeilla vaaroilla ja vesistöjen rannoilla halla vieraili suhteellisen harvoin, ja kummastakin paikasta näki kauas ympärilleen. Tuulenhenki pääsi puhaltelemaan, joten hyönteisetkään eivät kiusanneet sanottavasti. Sieltä löytyi karjalaiselle tilaa olla ja hengittää vapaasti.

Ympäröivien nevojen ja jokivarsien luhtaniityiltä kerättiin karjalle saraheinää ja metsistä varsinkin lampaille lehtikerppuja. Saatettiinpa kerätä pystyriukujen välisiin *pantioihin* jäkälääkin karjanrehuksi. Sen luultiin antavan karjalle niiden tarvitsemia kivennäisaineita. Heinäniittyjen omistukseen on karjalainen maanomistuksen alunperin tukeutunut. Se oli tuolloin asukkaalle tärkeämpi kuin ympäröivä metsämaa. Se antoi omistusoikeuden myös läheiseen metsään:

”Niin pitkälle niityn reunasta kuin voi heittää kirveellä, viikatteella tai kovasimella, kuuluu metsä niityn omistajalle!”

Tiukan paikan tullen kiskottiin leivän jatketta männyn kyljestä. Salojen riista ja marjat sekä vesilintujen munat olivat tarpeen ravinnon höysteenä ja saatiinhan suuresta vesistöstä kaikkensorttista kalaa. Varsinkin Ruunaan koskialueelta pyydetty punalihainen lohikala sekä kiiltäväkylliset siika, harjus ja säynävä olivat

arvostettuja. Kaikkia näitä erämetsien antimia tultiin hakemaan kaukaisemmil-takin asuinpaikoilta. Saattoivatpa naapurikuntien ja -valtionkin miehet ilmestyä metsälle ja kaskenkaatoon Ruunaan maisemiin

Ruunaan tienoot olivat 1700-luvulle saakka olleet Pielisjärven pitäjän itäisintä nurkkausta, sillä pitäjänraja Ilomantsin kanssa kulki Vuonislahdesta Sokovaaran kautta Ruunaanjärven Itkiinpohjaan. Vasta vuonna 1738 vakiintui pitäjänraja nykyiselle paikalleen. Eräiden kaskialueiden valtauksista syntyi riitojakin. En-simmäinen merkintä tällaisista lienee aikakirjoissa vuodelta 1689. Silloin tosin pienen Ruunaankylän omat miehet riitelivät Aittovaarassa, aivan rajan pin-nassa. Paasolan tilan Huotari Simanainen oli polttanut Mikkolan isännän Juho Tervosen kaataman kaskiraivion, ja riitajuttua käsiteltiin Pielisjärven käräjillä

Valtakunnan rajakaan ei ollut kaskenkaatajan esteenä heidän etsiessään sopivia halmemaita. Niinpä nimismies Isac Stenius kuuluttaa vuonna 1815 Pielisjärven kirkossa kihlakunnanoikeuden katselmuksesta ja selvityksestä hakkuiden joh-dosta, joita Ruunaan, Nurmijärven ja Pankajärven asukkaat ovat toimittaneet Repolan kylän nautintamailla:

”Ivan Törhöin (Törhönen), Ivan Serninen ja Tero Tuntune (Tunttunen) ovat ilmoittaneet kanteen seuraavia talonpoikia vastaan: Michel ja Grels Tollvasen (Tolvasen), Petter Hilloin (Hillosen), Hen-rik Mickoin (Mikkonen) ja lautamies Kärki, Michel Vallius, Ioinen Petter Räsäin (Räsänen), Anders Karjuin (Karjunen) sekä Simon Kor-telain (Kortelainen) ja Pähl Savolain (Savolainen)...”

Peräti kymmenlukuinen oli siis tuolloinkin rajan taakse menneiden rajanpinnan lähikylien kaskenkaatajien miesmäärä. Alituisten kaskimaita koskevien rettelöi-den vuoksi määrättiin viranomaiset tällä kuulutuksella tekemään *suini* eli kat-selmus paikan päällä valtauksen omistusoikeuden selvittämiseksi. Suinit oli kuulutettava kirkossa kaikkien asianosaisten tiedoksi. Lienee noita kaskiriitoja silti sattunut vielä mainittujen katselmusten jälkeenkin.

2.2.2 *Pullosiikaa ja pirunpaskaa*

Lieksanjoen kulkureittiä käytettiin vuosisatojen ajan molemminpuolisten rajan-takaisten sotaretkien lisäksi myös keskinäiseen kaupankäyntiin. Sekä Lieksan-jokea että Tuulijokea myötäilivät talviset kulkureitit, joita valettiin hevosilla ja jalkapelissä. Näitä reittejä vaelsivat myös rajantakaiset laukkukauppiat rajan ylitse Lieksaan rajantakaisesta Lentierasta ja *Vonkerista* eli Repolasta.

Aikaisemmin ainakin 1700-luvulla Lieksasta vietiin voita, talia ja viljaa sekä nahkoja. Rajan takaa tuotiin suolaa, tupakkaa ja metallituotteita. Haluttua kaup-patavaraa oli tietysti myös kotikeittoinen viina, jota sanottiin häveliäästi *pataku-koksi*. Myöhemmin aikoina tänne salakuljetettiin *Porajärven siiksi* kutsuttua ve-näläisten polttimoiden pirtua.

Tätä nestemäistä herkkua sai monenkokoisissa lasipakkauksissa. Suurin pullo oli 3,5 litran *tsetvernoi* eli pitkäkaula (*pitkäkakla*) ja pienin puolen litran *kaksivarttinen*. Sillä sai raavaan miehen hetkeksi hyvälle mielelle ja heikommat, vasikan-tuoksuiset mammanpojat suorastaan tainnoksiin.

Kaupankäynti saavutti suurimmat mittasuhteensa maamme ollessa keisarikunnan alaisena. Vuosisadan vaihteen tienoilla pitkät hevoskolonnat veivät rajan taakse pääasiassa jauhoja, sokeria, kankaita ja teollisuustuotteita. Tänne tuotiin puolestaan suolakalaa, turkiksia, metsänriistaa ja tietenkin tuota venäjän keittämöiden tuottamaa ja varsinkin miesväen rakastamaa pirtua.

Toivatpa sikäläiset kauppamiehet talvisin myyntiin myös tuoretta kalaa, lähinnä Tuulijärven lihavia mateita. Niistä oli tosin usein vedetty rautalankakoukulla arvokas maksa parempia suita varten. Kun lieksalaisrouva ihmetteli maksan puuttumista, sai hän lipevältä kauppamieheltä oitis tyhjentävän vastauksen:

”Ka, eihän Tuulijärven matikoilla maksaa olekaan.”

Eihän sitä meilläkään aina toiseksi jääty rajantakaisessa kaupanteossa. Lieksalainen *Perkule-Mikko* sulloi säkit täyteen lunta ja vaihtoi ne salavihkaa Repolan miehen reestä täysiin jauhosäkkeihin. Kun toiset kyselivät, mitä hän säkeissä kotiinpäin kuljetti, he saivat tietää niiden olevan täynnä lintuja. Vasta kotona Mikko kehaisi:

”Perkule, taitaa Repolassa riittää ensi kesänä huttuvettä, perkule!”

Rajantakaisen väestön elintarvikkeiden puutteen takia rakennettiin Lieksan asemalle ennen ensimmäistä maailmansotaa pistoraide, joka sai nimen *Repolan pussi*. Se tunnetaan tuolla nimellä vieläkin. Valtiovalta järjesti ajoittain Lieksan asemalta elintarpeiden kuljetuksia nälkää näkevälle Vienan kansalle. Rajan taakse tavarat kuljetettiin kesällä veneillä ja talvisin hevosilla.

2.2.2.1 *Sumptsankantajia*

Oman lukunsa muodostivat rajantakaiset laukkukauppiat, jotka suuri nahkainen kontti, *kesseli* eli *sumpts* selässään suorittivat tarpeellisen pikkurihkaman ja kangastavaroiden kotiinkuljetusta. Tämä kauppa on kaikkina aikoina ollut rikkana viranomaisten silmässä. Tavallinen saloseudun väki varsinkin Venäjän vallan aikana suosi tätä kaupankäyntiä. Rahvas jopa piilotteli kauppiaita virkamiesten valvovalta silmältä.

Lehmänvuodasta pikilangalla lujasti neulottu sumpts sisälsi jopa sadan kilon lastin. Konttia kannettiin selässä poikittain, siinä oli vahvat nahkaviilekkeet ja nyöritetty suu. Tavaravalikoima sisälsi lähes kaikkea taloudessa tarvittavaa, jopa lääkkeitä. Kauppiat olivat tietenkin sanavalmiita. Kerrankin oli muuan isäntä

vihaisena, kun oli edellisellä kerralla saanut mielestään liian laimeaa pirunpaskaa. Lipevä kauppiamies selitti:

”No eikös se isäntä muista, jotta viime vuonna oli katovuosi. Pirunnii piti syyvä pettuu. Eihän sen paskakaa voi silloin kunnollista olla.”

Eräät kauppiaat siirtyivät aikaa myöten Repolasta pysyviksi kauppiaiksi maamme. Näistä mainittakoon ainakin Koropin kylästä tullut Vasili Maurojeff (Mauro), josta tuli tunnettu lieksalainen kauppias ja Lieksan Kauppayhtiön perustaja. Hänen ensimmäinen liikkeensä Lieksassa tunnettiin *Vasselin puodin* nimellä. Sen kopio sijaitsee nykyisin Pielisen ulkomuseolla Lieksassa.

Vasseli oli tietenkin taitava liikemies, joka ei jäänyt selitystä vaille liiketoimisaan. Muuan yksinkertainen asiakas paljoksui tavaran vähittäishintaa, arveli kauppiaan saavan siitä kymmenien prosenttien voiton. Valitellen Vasseli paljasti tälle karvaan totuuden:

”Kuuleha sie, kun mie markalla ostan ja kahella myön, niin eihän siitä tule kuin yhen rosentin voitto.”

Myös eräät nimekkäät Joensuun ja Nurmeksen kauppiassuvut ovat alunperin lähtöisin Repolasta, vieläpä enimmäkseen samaisesta Koropin kylästä ja samaa sukuakin.

2.2.3 *Karjalan runomaille*

Viime vuosisadan lopulla alkaneen kansallisromanttisen karelialaismin aikana kulkivat monet tunnetut suomalaiset tutkijat ja kulttuurihenkilöt Ruunaan kautta rajantakaisille tutkimusmatkoille Vienan Karjalaan. Reitin käyttäjistä mainittakoon Juhani Aho ja Samuli Paulaharju, joka teki kaksi matkaa Repolaan vuosina 1900 ja 1907.

Juhani Aho oli jo aiemmin, heinäkuussa 1892, kulkenut samaa reittiä taiteilija Eero Järnefeltin kanssa. Juhani Aho näki matkallaan ensi kertaa juurakkopuusta tehdyt hevosen vetämät *purilaat*. Hän ihmetteli tuota kulkuneuvoa, jossa jalakset ja aisat olivat samaa puuta ja nimitti sitä kesäreeksi. Aho kertoo matkakertomuksessaan, kuinka Kalliolahdesta lähtevä jalkatie oli vain tällaisella reellä ajettava. Jäljet osoittivat, että sitä oli ajettu paljon.

Vähän väliä oli tien varressa noiden kesärekien hajonneita jäännöksiä. Oppaaltaan ja kantomiehiltä he saivat tietää, että tietä oli muutama viikko sitten kulkenut *ruunun ransportti*. Siinä oli viety Venäjän puolelle suuri määrä *jauhokuleja*. Nuo niinikudoksiset, yli satakiloiset säkit eli *matot* oli ensin tuotu laivalla Lieksaan, siitä maitse Pankakoskelle ja täältä veneellä Kalliolahden rantaan.

Kalliolahdessa säkit pantiin kesäreikiin vietäviksi noin peninkulman päähän Ruunaan kylään, jossa ne jälleen lastattiin veneisiin ja Lieksanjoen koskia myöten noustiin Lieksanjärveen. Sieltä säkit soudettiin Repolan kirkolle. "Vaivaloisempia ja monimutkaisimpia taipalia tuskin voi ajatella" kirjoittaa Aho. Rajan takana oli tuohon aikaan suorastaan nälänhätä, ja kaikki leipäaineet piti kuljettaa Pietarista. Paras huoltoreitti kulki kaikesta vaivasta huolimatta Lieksan kautta.

Ahon kysellessä, miksei jauhoja oltu viety jo talvikelillä, hänelle kerrottiin niin tehdynkin. Suuret tukkityömaat olivat kuitenkin, omilla tunnetuilla konsteillaan, saaneet ne käyttöönsä. Rahvas sai nyt maksaa kalliin kesäisen kuljetuksen aiheuttaman lisähinnan. Näin oli jauhosäkin hinta noussut talvelisesta 16 ruplasta 21 ruplaan.

Varsinaiset Ruunaankosket olivat perin työläitä veneellä noustaviksi. Sitä paitsi se olisi lisännyt kuljettavaa matkaa pari peninkulmaa. Niinpä Ahon seurue vaelsi "apostolien hevosilla", Hilolanvaaran, Reittulan ja Hompan talojen kautta, Venäjälle johtavaa ratsupolkua pitkin Ruunaan Matkalahteen. Naarajoelta Ruunaankylälle saakka heidän oppaanaan oli lipeväkielinen metsävahdin emäntä, joka Ahon mukaan "lensi kuin tuohikääry tuulesa", vaikka olikin jo kuudennelakymmenellä.

Emäntä kertoi heille joskus aiemmin tätä reittiä kulkeneesta Petroskoin kuvernööristä, joka Pietarin ja Pielisjärven kautta kulkien kävi tarkastamassa alueensa länsireunoja. Tämä ei suostunut ratsastamaan näitä huonoja teitä, vaikka oli sotakenraali. Hän vain istui purilailla tyyntyen päällä, miehen taluttaessa hevosta ja toisen miehen hoidellessa takana kyntömiehen tavoin kulkuneuvon tasapainoa.

Tuuli- ja Lieksanjoessa, keisarikunnan rajan tuntumassa, oli vielä monta kovaa koskea vastuksina. Niissä venettä vedettiin köysillä rannalta käsin. Lentieraan menijöillä olivat ainakin rajan pinnassa kuohuvat Haapapyörteen ja Mustapikisen kosket pahoja noustavia. Helpommat virtakohdat päästiin sauvomalla. Pahiin este oli pari virstaa Lentierasta ylävirtaan oleva koski, jossa oli parimetrinen pystysuora ja valkoisena kohiseva putous.

Juhani Aho oli menossa Lusman kautta Repolaan. Seurue erosi toisista matkalaisista Tuulijoen reitille jo Polvijärvellä. Niinpä he joutuivat nousemaan veneellään tätä Tuulijärvestä tulevaa jokea. Aho kertoo matkalla olleen suuren ja voimakkaan Aittokosken, joka oli aivan rajan tuntumassa. Sen rannalla oli joku asumuksen tapainen savutupa. Kosken niskalla oli ollut joskus aiemmin myös jauhomylly, mutta siitä oli tuolloin jäljellä enää raunioita.

Venäjän Lusmassa Aho ihmetteli Riion Pekan (Peter Grigorjeff) omistaman talon komeutta ja tämän höyryvenettä. Isäntä kertoi Kuopion kuvernöörin olleen hänen vieraanaan paria vuotta aikaisemmin. Pekka puolestaan oli käynyt kuver-

nöörin luona Kuopiossa. Talon höyryveneeseen kyydissä seurue pääsi eteenpäin Tuulivaaran kylälle.

Samuli Paulaharju puolestaan kertoo kuvatessaan matkaansa vuodelta 1900, että Kalliolahden torppa oli matala kurjannäköinen maja. Asumus oli puolipimeä, ikkunat päreillä paikatut. Lattia oli hatara, ja siinä oli isoja reikiä. Täältä eteenpäin kuljettiin jalan kapulatietä Ruunaan kylälle, siellä olevaan Reittulan taloon. Tässä talossa oli suuri valoisa pirtti. Sieltä oli kuusi virstaa matkaa Ahonkin mainitsemalle Aittokosken tuolloin autiona olleelle mökille:

”Synkän korven sydämessä on Aittokosken mökki, kaukana asu-
tuilta aloilta. Yksinään kyhjöttää kosken rannalla kuunnellen sen
ikuista kohinaa. Mahtava on koski ja voimakas. Voisipa se monet
myllyt pyörittää, voisi suuret tehtaatkin työhön saattaa. Mutta kuka-
pa tänne kävisi! Silloin tällöin vain joku salon asukas tulee kosken
karjaa pyytämään sekä pihamaan pitkää ruohikkoa niittämään.

Nytkin näkyy mökin porstuassa olevan kopassa tuoreita kaloja ja tu-
vassa heiniä kuivamassa, mutta minne lie työn tekijä kadonnut. En-
nen lie piilopirtissä ollut oma asukkaansa, joka on ympärille peltoa-
kin hieman perannut, pienoiset saunat, navetat rakentanut, mutta
minne lie sitten joutunut. Nurmikoksi on pelto jäänyt, rakennukset
ränsistyneet.”

Paulaharju jatkoi tätä ensimmäistä matkaansa edelleen Lusmaan, Koroppiin ja Repolaan. Toisen matkansa Ruunaaseen Paulaharju teki vuonna 1907. Edellisellä matkallaan hän oli ihmetellyt Kalliolahden torpan heikkoa kuntoa, olipa silloin pelännyt torpan lasten putoilevan lattian aukoista mökin alle. Nyt hän totesi ilahtuneena, että torpan isäntä oli vaihtunut ja talo kaikin puolin kunnossa.

Kalliolahdessa hän tapasi joukon savotoilta palaavia tukkimiehiä sekä rajanta-
kaisen Lentieran Kiponkylän ukon eukkoineen. Pariskunta palasi tavarana ha-
kumatkalta Lieksasta. Paulaharju päivitteli näiden ostosmatkan vaikeuksia. Oli-
han matkalla tiedossa kehnot tiet ja vastaiset kosket. Tukkiilaisten seurassa hän
kulki nyt Naaravirralla ja edelleen Ruunaan kylään. Erotten muista matkalaisista
hän poikkesi ennestään tuttuun Reittulan taloon. Hilosenvaaran mökin luona
hän näki *harjakodan*.

Paulaharju palasi tällä matkallaan Reittulasta samaa tietä takaisin Naarajoelle ja
Lieksaan. Matkallaan hän piirsi muun muassa Naaravirran rannalla olevan met-
sänvartijan torpan rakennuksia ja suoritti muita tutkimuksiaan. Paulaharju
mainitsee erikoisesti Naarajoen rannalla ja muuallakin tapaamansa viistokattoi-
set *majat* eli *laavut*. Niitä käyttivät heinäntekijät ja metsämiehet tilapäisinä yö-
pymispaikkoinaan. Noiden laavujen nykyaikaisia jäljennöksiä löytyy jälleen
koskien rannoilta.

3 METSÄHALLITUKSEN HALLINTAAN

3.1 Järjestystä kruununmaille

Uuden ajan alussa, aina Kustaa Vaasan ajoista saakka, oli kauempana kylien ulkopuolella sijaitsevat maat julistettu Jumalalle, Kuninkaalle ja kruunulle kuuluviksi. Niitä oli kuitenkin kansan käsityksen mukaan pidetty yhteisinä ja kaikkien vapaassa nautinnassa olevina alueina. Olihan Kustaa III taannut, vielä vuonna 1789 antamassaan yhdistys- ja vakuuskirjassa, maata omistaville talonpojille rajattoman oikeuden omiin metsiinsä.

Niinpä lähes kaikkia metsiä oli surutta kaskettu. Kaskeamisen yhteydessä oli tuli saattanut karata kaskiraiviolta sitä ympäröivään metsään polttaen joskus suuria aloja vankkaa puustoa. Jo 1700-luvun puolivälissä oli kruunun mailla rajoitettu kaskeamista, mutta kieltoa ei noudatettu eikä valvottu sanottavasti. Kaskeamiseen annettiin virallisiakin lupia, koska nälänhätä olisi muutoin uhanut saloseutujen asukkaita. Olivathan näiden varsinaiset pellot tuolloin erittäin pienialaisia ja viljelytekniikka perustui lähes yksinomaan kaskeamiseen.

Kaskeaminen kruunun mailla kiellettiin vihdoin uudella lailla, jonka piti tulla voimaan vuonna 1874. Sen voimaantuloa lykättiin useaan otteeseen, vasta vuosikymmentä myöhemmin laki kielsi lopullisesti kaskeamisen valtionmailla. Erikoislupia pieniin kaskiviljelyksiin annettiin myöhemminkin oikein suuren nälänhädän uhatessa, mutta silloin oli kaskialueelle kylvettävä sadonkorjuun jälkeen puun siemeniä. Viimeinen erikoistilanne oli kesällä 1919 heti kansalais sodan jälkeen. Tällöin poltettiin joitakin pieniä kaskia Pielisjärvenkin valtionmailla.

Varsinkin parempien kulkuyhteyksien varrella olevissa metsissä yleinen tervanpolto hävitti runsaasti metsiä niiltäkin alueilta, jotka eivät kelvanneet kaskiviljelyyn. Tämä ei kuitenkaan sanottavasti vaikuttanut Ruunaan tienoilla. Tervatynnyreiden kuljetus täältä oli toivottoman vaikeata ja kuljetusmatkat merien rannoilla sijaitseviin satamiin pitkiä, joten tervaa poltettiin lähinnä vain omiksi tarpeiksi.

Merkantilistinen kauppapolitiikka oli sentään säästellyt metsiä sahaustoiminnalta. Höyryllä toimivia sahalaitoksia ei saanut perustaa. Metsiä haluttiin näin säästää vuoriteollisuuden tarvitsemaa hiilenpolttota varten. Puutavaran ulkomaisen kysynnän ansiosta oli vesivoimalla toimivia sahoja perustettu jo 1700-luvun puolella myös sisämaan vesistöjen rannoille. Näin myös Joensuun seudulle ilmestyi muutamia sahalaitoksia.

Kun sahaustoiminnan rajoitukset 1800-luvun puolivälissä lopullisesti poistuivat, alkoi puutavaran kysyntä voimakkaasti kasvaa. Uusia ja entistä suurempia höyryvoimalla toimivia sahoja perustettiin varsinkin vesireittien alajuoksuille. Valtiovaltaa alkoi nyt entistä enemmän pelottaa metsien loppuminen. Suomessa oli aloitettu jo 1700-luvun alussa isojako, joka erotti taloille omat tarkoin rajatut alu-

eensa ja jätti loput kruunun liikamaiksi. Pielisjärvellä isojako saatiin loppuun vasta metsähallituksen perustamisen aikoihin 1800-luvun puolivälissä.

Puutavarayhtiöiden häikäilemätön raaka-aineen ostotoiminta tosin saattoi varsin nopeasti viedä isojaossa jaetut maat puineen yhtiöiden haltuun. Niinpä olivat Ruunaan kylän suurimmat tilat jo 1800-luvun loppuun mennessä vaihtaneet omistajaa. Isännät eivät tienneet maittensa todellista arvoa. He myivät ne jopa muutamasta jauhosäkistä. Eräs maakunnan tuon ajan suurimmista teollisuusmiehistä, Kiteeläinen liikemies Nils Johan Arppe, tunnustikin:

”On mahdotonta olla yhtä aikaa sahateollisuusmies ja kunniallinen mies!”

Kruunulle jääneet metsät päätettiin ottaa valtiovallan tarkkaan hallintaan ja säätelyyn. Erinäisten esitysten tuloksena perustettiin kruununmaita hoitamaan ja hallitsemaan oma virkakoneisto, Maanmittaushallituksen alainen Väliaikainen Metsänhoitolaitos. Se aloitti toimintansa vuonna 1851. Saksalainen ylimetsänhoitaja ja vapaaherra Edmund von Berg suoritti pikaisen katselmuksen maamme metsistä kesällä 1858. Hän teki samalla myös ehdotuksen, miten valtionmetsien hallinto ja hoito olisi järjestettävä.

Metsänhoitolaitos nimettiin vakinaiseksi kahdeksaa vuotta myöhemmin. Sen toimintatapa ja organisatio perustui paljolti von Bergin ehdotuksiin. Vuonna 1859 laitoksen nimeksi vakiintui metsähallitus. Valtionmaat oli nimetty jo aiemmin kruununpuistoiksi, nyt ne jaettiin hoitoalueisiin ja vartijapiireihin.

Ruunaan seudut tulivat kuulumaan vuonna 1860 aloittaneeseen Ruunajärven hoitoalueeseen. Sen ensimmäiseksi aluemetsänhoitajaksi nimettiin nuori ja puuhakas metsänhoitaja Otto Neovius. Hoitoalueen pinta-alaksi tuli 79 412 tynnyrinalaa eli noin 39 000 hehtaaria. Ensimmäisessä vuonna 1860 suoritettussa takseerauksessa alueelta löydettiin 66 425 kpl sahapuita. Niitä oli siis vajaat pari kappaletta hehtaaria kohden. Luetteloon lienevät tosin kelvanneet vain erittäin järeät tukkipuut.

Puita päätettiin hakata aluksi 2 214 runkoa vuodessa. Vuonna 1873 määrä nostettiin peräti 4 000 runkoon, ja 1880-luvulla sai hakata jo 6 000 kappaletta vuodessa. Seuraavan vuosikymmenen vuotuinen hakkuumäärä oli jo 10 000 runkoa. Lienevätkö metsien puumäärät lisääntyneet tarkemmissa arvioissa niiden kasvua nopeammin.

Vuonna 1887 osa Ruunajärven hoitoalueesta liitettiin Suomusjärveen ja loppuosaan yhdistettiin Ohtavaaran hoitoalue. Kolmen vuoden kuluttua tähän yhdistettiin myös Savijärven hoitoalue ja uudeksi nimeksi tuli Jongunjoen hoitoalue. Sen aluemetsänhoitajana toimi tuolloin Knut Dyberg, joka oli vaihtanut hoitoaluetta Neoviuksen kanssa vuonna 1883.

Syynä hoitoalueiden yhdistelyyn lienee ollut niiden huono taloudellinen tulos. Savijärven ja Ohtavaaran hoitoalueiden tulot olivat olleet viimeisenä 10-vuotiskautena yhteensä vain 148 500 mk. Kun menoja oli kaikkiaan 120 000 mk, ei siinä paljoakaan nettoa jäänyt valtiovaltan jo tuolloin pohjattoman rahakirstun täytteeksi.

Hoitoalueiden rajoja muuteltiin monasti myöhemminkin. Vuonna 1923 aloitti Lieksan hoitoalue toimintansa. Siitä saakka ovat Ruunaan alueet olleet sen alaisia. Lieksan hoitoalue yhdistettiin Koitereen hoitoalueeseen vuoden 1975 alussa. Koitereen ja Jongunjoen hoitoalueet puolestaan yhdistettiin kaksi vuotta myöhemmin. Nimeksi tuli jälleen Lieksan hoitoalue.

Perinteinen hoitoalue-nimike poistettiin 1990-luvulla kokonaan ja nykyisin puhutaan vain Metsähallituksen Lieksan yksiköstä. Samalla erotettiin virkistys- ja luonnonsuojeluasiat. Näille tuli omat itsenäiset yksikkönsä. Näin ”kehitys kehittyy” valtionmetsien hoidossa. Samalla metsien taloudellinen tulos on parantunut huomattavasti. Tosin luonnonsuojeluyksikkö edustaa lähinnä menoja, jotka rahoitetaan valtion budjettivaroista. Myös virkistysyksiköllä on yleishyödyllisiä, lähinnä retkeilyreittien aiheuttamia kustannuksia. Niinpä valtio rahoittaa noin kolmasosan sen menoista.

3.2 Alueen herroja

Ruunajärven hoitoalueen ensimmäinen metsänhoitaja Otto Neovius oli varsin puuhakas ja monitaitoinen mies. Virkatehtäviensä ohessa hän toimi 14 vuotta myös Pankakoskella ruukinhoitajana eli *inspehtorina*. Hän osallistui myös kunnalliseen ja seurakunnalliseen toimintaan. Pielisjärven säästöpankin johtajana hän toimi vuosina 1865–74 ja ehti vielä hoidella kunnan lainakirjastoa. Pontevasti hän puuhasi myös Pielisjärven ensimmäistä kansakoulua.

Neovius hoiti kirjeenvaihtonsa suomenkielellä ja kirjoitti erittäin kaunista käsi-alaa. Neoviuksen kirjeenvaihtoa on vieläkin mielenkiintoista lukea, sillä virkakirjeissään hän uskalsi laukoa kirpeitäkin mielipiteitä ylemmilleen. Tosin hänen mielipiteensä eivät liene miellyttäneet arvonsa tuntevia esimiehiä, sillä hän sai joskus jopa varoituksia kielenkäytöstään.

Mainittakoon, että hän oli samaa älykästä sukua kuin tunnetut upseeri-matematikko Edvard Neovius ja tämän pojanpoika, akateemikko Rolf Nevanlinna. Edvard Neovius lienee ensimmäinen mies maailmassa, joka on esittänyt jo vuonna 1875 valon käyttöä planeettojen väliseen tiedonvälitykseen. Valoa antamaan olisi tarvittu 22 500 kaarilamppua. Myös Oton oma poika Ernst Nevanlinna tunnetaan varsinkin maamme yliopisto- ja kulttuuripiireissä.

Ruunajärven hoitoalueessa vaihtui päällikkö vuonna 1883. Tällöin Neovius vaihtoi hoitoaluetta Suomusjärven hoitoalueen Knut Dybergin kanssa. Samalla hän muutti Joensuuhun. Hoitoalueen uusi metsänhoitaja oli jonkin verran rau-

hallisempi haalimaan sivuvirkoja. Hän hoiteli mm. lainakirjastoa ja oli puuhaamassa Lieksan ensimmäistä postikonttoria toimien aluksi sen ainoana hoitajana.

Vuonna 1886 annettiin kieliasetus, jonka mukaan virkamiesten tuli erinäisissä asioissa käyttää suomenkieltä. Poikkeuksia voitiin myöntää sellaisille virkamiehille, jotka eivät riittävästi taitaneet suomea. Vaikka Dyberg tuntui hallitsevan suomenkieltä tyydyttävästi, hän anoi ja sai oikeuden käyttää edelleen ruotsinkieltä. Hänen virkaveljensä Otto Neovius sen sijaan hallitsi molempia kieliä sujuvasti eikä pyydellyt moisia erikoislupia.

Dyberg rakennutti Lieksanjoen töyräälle oman talon, johon laitatti ensimmäiset tapetit jo 1870-luvulla. Talo säästyí suuressa Lieksan palossa vuonna 1934, ja sen hirret otettiin talteen rakennusta purettaessa 1960-luvulla. Tarkoitus oli pystyttää rakennus uudestaan Pielisen Museolle edustamaan viime vuosisadan herrasväen kotia. Hirret kuitenkin lahosivat vuosikausia taapelissa mennen käyttökelvottomiksi.

Alueen päällikköinä on vuodesta 1861 lukien ehtinyt toimia 20 metsänhoitajaa. Osa heistä, kuten esimerkiksi jääkärikirjailija Sulo-Veikko Pekkola, on ehtinyt olla tehtävässä vain muutamia kuukausia. Juuri täältä hän lähti Saksaan jääkärikoulutukseen, josta Pekkola kertoilee kirjoissaan "Herrana ja heittiönä" ja "Ihmisten kiusana".

Pitkäaikaisimpia aluemetsänhoitajia Neoviuksen ja Dybergin lisäksi ovat olleet G. E. Wasastjierna 1906–14, Ernst Erikson (Eirilä) 1918–23, Helge Wahlroos 1926–54, Pentti Stenberg 1955–73, Sakari Airaksinen 1973–84 ja Vilho V. Vänskä 1984–92. Nykyisin (vuonna 1996) Lieksan metsätalousyksikön päällikkönä toimii Matti Ikonen. Erä-Karjalan virkistyspalveluja hoitaa Hannu Hupli. Vaara-Karjalan puistoryhmän päällikkö Kyösti Tuhkalainen johtaa luonnonsuojeluasioita.

Kun hoitoalueen päällikkö vaihtui, suoritettiin tarkka luettelointi kaikista asiakirjoista, painotuotteista ja hoitoalueen kalustosta. Näin uusi päällikkö joutui kiittailemaan toimistokaluston ja -tarvikkeiden lisäksi vaikkapa lakanoita, astioita, leimauskirveitä ja lapioita, puhumattakaan koneista tai tien aurauskalustosta. Näitä inventointeja saattoi jonakin vuonna tulla muutaman kuukauden välein, joten puuhaa virkamiehillä riitti muiden rutiiniasioiden ohella. Sama ruljanssi tapahtui tietenkin pienempienkin pomojen työmailla, mutta siellä toki oli kyse pienemmistä yksikkömääristä.

3.2.1 *Vosmestarin kirjekansiosta*

Hoitoalueen elämänmenosta ehkä parhaimman kuvan antaa aluemetsänhoitajan kirjeenvaihto. Vuosikymmenien ajan hänen oli kirjoitettava kaikista kirjeistä jäljennös erikoiseen sidottuun kirjekirjaan. Näin kirjeenvaihto säilyi järjestyksessä, siitä voi tarkastaa myöhemmin, mitä on tullut sanottua. Tapa ei olisi pahitteeksi nykyäänkään. Ovathan nykyiset kirjejäljennökset irrallisina vaarassa kadota kansioistaan. Eikä läheskään kaikista taideta edes ottaa jäljennöstä. Tietokoneistahan viestit katoavat joskus jopa kesken kirjoittamisen.

Aluemetsänhoitaja Otto Neoviuksen alkuajan virkakirjeistä löytyy seuraavanlainenkin. Se on päivätty 17.7.1861 ja kuuluu:

”Aikomuksena astua pyhään aviosäätyyn pyydän korkea-aatelliselta Herra Ylitirehtööriltä, Valtioneuvokselta ja Ritarilta syvimmin alamaisesti anoa virkavapautta Ruunajärven hoitoalueen hallinnasta ajalla 1.–24.8. Tätä vuotta. O.A. Neovius.”

Ilmeisesti tuolloin ei tunnettu edes vuosilomia, ja niinpä jalosukuinen ylitirehtööri heltyi antamaan Otolle naimalomaa. Kirje antaa kuvan myös siitä nöyristelystä, joka tuohon aikaan oli tavallista, varsinkin isompia viskaaleita puhuteltaessa. Ilmeisesti myös henkilökohtaisten tapaamisten yhteydessä alainen sai lakki kourassa köyristellä selkäänsä voidellun nahkahihnan notkeudella.

Vähänkin suuremmalle herralle kirjoittaessaan metsänhoitajakin piti huolen, että kirjeen ensimmäiselle sivulle tuli vain kolme riviä tekstiä ja sekin osoitettiin valtakunnan kaikkein korkeimmalle taholle:

”Suurivaltaisin, Kaikkeinarvoisin Keisari ja Suuriruhtinas.”

Virkakirjeen asiana saattoi olla vaikkapa kruununmetsätorpparin verojen helpotusehdotus. Tuskinpa keisari henkilökohtaisesti mainittavasti lotkautti korviaan Ruunaanjärven rannalla kituvan torpparin maksupulmille.

3.2.2 *Naarajoen majoitushuolet*

Vuonna 1913 valittua silloinen aluemetsänhoitaja G. E. Wasastjerna esimiehelleen kruunun ylimetsänhoitajalle erästä epäkohtaa, joka vallitsi Naarajoen lossin metsänvartijatorpalla. Hän muistuttaa, että yleinen talvitie Venäjän puolella olevista Rukajärven ja Repolan kunnista kulkee *Lossin* (Naarajoen) metsänvartijatorpan kautta. Täällä myös Lentieran, Kipon, Suulatsaaren, Luovutsaaren, Aimalahden, Kiimasvaaran ja Pieningän kylistä sekä Porajärven kunnasta tulevat talvitiet yhtyvät edelliseen.

Rautatien valmistuttua Lieksaan syksyllä 1909 oli liikenne talvitiellä erittäin vilkasta, sillä näiden kylien kaikki tarpeet piti ostaa Suomesta. Tavallinen syöttö- ja

lepopaikka oli Naarajoen lossin metsänvartijatorppa, jossa oli jatkuvasti matkalaisia. Siellä oli metsänhoitajankin vaikea saada unta virkamatkoillaan. Myös metsänvartija ja hänen perheensä kärsivät ja hermostuivat ainaisesta liikkeestä.

Elämä oli varsinkin uittoaikana tukkilaisten kulkiessa hyvin meluisaa. Harvaan asutulla seudulla ja tien varressa olevassa torpassa oli vaikea kieltää matkalaisien lepoa ja lämmittelyä. Tilannetta parantaakseen metsänhoitaja ehdottaa:

”...että Lossin metsänvartijatorpan viereen vanhan tallin sijalle rakennettaisiin erityinen rakennus matkalaisia varten. Tässä rakennuksessa pitäisi olla yksi suurempi tupa (10x10 m) rahtilaisille, kamari paremmille matkustavaisille ja kamari rakennuksen hoitajalle, siistijälle ja lämmittäjälle sekä erityinen ruokahuone. Siistijän palkan voisi kunta suorittaa sellaiselle henkilölle, jonka metsänhoitaja hyväksyy siihen toimeen. Polttopuut olisi myös kunnan hankittava...”

Tämä Wasastjernan anomus ei kuitenkaan tietävästi johtanut myönteiseen tulokseen.

3.2.3 *Sattumia kirjekeitosta*

”Kuuluutus

Maanantaina sinä 9 p:nä tulevaa Heinäkuuta myydään viideksi vuodeksi useampain ruunun maalla Savijärven ja Ruunaanjärven meh-tähoitopiirissä olevain niittyyn niittänti oikeus enintarjojillen. Niillä jotka ennen ovat näitä niittyjä niittäneet ei ole mitään etuoikeutta. Myyminen tapahtuu pitäjän tuvassa klo 11 ennen puolta päivää. Lieksassa sinä 19 p:nä kesäk. 1866 N:o 18. Otto Neovius.”

Vuonna 1868 kuuluttaa Neovius metsävahdin viran jääneen avoimeksi kuolemantapauksen takia Suurivaaran ja Uramovaaran vartijapiireissä. Yleensäkin metsänvartijat näyttävät vaihtuneen varsin usein, eivätkä aina kuolemankaan kautta.

Kokkovaaran torpan verotusehdotus vuodelta 1902 oli 528 litraa jyviä. Torpassa todettiin olevan peltoa 2,87 hehtaaria, mikä markitsi satona 2 000 litraa jyviä. Niittyä oli 5,31 hehtaaria, ja sen rehusato 5 800 kg:

”Kokkovaaran torpan peltoja on hyvin hoidettu ja niiden pinta-alaa on vuonna 1893 pidetyn katselmuksen jälkeen enennetty 1,15 hehtaarella. Torpan haltijalla on tilaisuus enentää niittyjään. Hyviä kalavesiä kuten Lieksanjoki on torpan läheisyydessä. Torpan rakennuksia ovat riihi ja talousrakennus hyvässä kunnossa. Asuinrakennus, navetta, sauna, aitta ja lato välttävässä kunnossa. Pielisjärvellä lokakuun 11 p:nä.1902. J.Väinö Alopaeus”

Aluemetsänhoitaja selvittää vuonna 1923 esimiehilleen, miksi Kevätniemen sahan hakkuualueella on raakkipuita pystyssä. Eihän urakkatyössä voitu hakkuumiestä velvoittaa kaatamaan selviä raakkeja, joista hän ei saisi minkäänlaista korvausta. Samana vuonna esittää metsänhoitaja Wahlroos Kokkojärven metsänvartija Eero Saastamoiselle vakavan kysymyksen vaatien selitystä, miksi tämä on antanut Wahl & Co:lle omavaltaisesti keksinvarsia, airopuita ja polttopuita? Sopimuksen mukaan piti antaa vain 3 000 kpl *lavinäreitä* (uittopuumien siteiksi).

Samana suuntainen kysely osoitetaan myös Änisenvaaran metsänvartija Olli Räsäselle. Tämäkin on antanut lavinäreitä, vaikka niitä piti antaa vain Kokkojärveltä. Ei tainnut vartijoilla olla paljoakaan harkintavaltaa tiheissäkään kuusitu-reikoissa. Myös metsänvartija Olli Räsänen Änisenvaarasta saa varoituksen, ettei Saimaan Lauttausyhdistykselle saa antaa puuta enempää kuin lupakirjassa on sovittu.

Vuonna 1925 varoitetaan Onni Oinosta antamasta poltto- ym. puuta rajavartiostolle ilman maksua. Mikäli rajavartiosto asuu valtion maalla, se kuitenkin saisi ilmaisen polttopuun leimauksen perusteella. Toisaalta Onnin kärsimän karhuvahingon korvausanomukseen annettiin samana vuonna myönteinen lausunto.

Koivuvesakot tuntuivat olevan arvossaan jo vuonna 1926, sillä tuolloin pyydettiin vallesmannia nostamaan syyte Matti Kilpeläistä vastaan. Tämä oli ottanut luvatta 2 000 kpl koivunvitsoja ja kaupitellut ne Ab. W. Gutzeit Oy:lle uittositeiksi. Vielä tarkempaa oltiin muutamaa vuotta myöhemmin, kun nimismiehelle annettiin tehtäväksi syyttää Antti Turusta kuuden koivun rungosta kiskotuista tuohista. Saattoivat kärjäkulut olla suhteettoman suuret, ainakin tuolloin ja vielä paljon myöhemminkin niin halveksittujen koivujen pilaamisesta.

Siikakosken varressa kesällä 1927 syttyneen metsäpalon johdosta pyydetään nimismiestä manaamaan käräjille sen syyttäjäiksi epäillyt Heikki ja Allan Leinonen sekä Pekka Räsänen. Samalla heitä on syytettävä salakalastuksesta. Asiaa lienee selvitelty paremmin, sillä viikkoa myöhemmin sama syyteanomus kohdistuikin Veikko Partaseen ja Ville Oinoseen. Samana vuonna pyydetään määrärahaa, jolla voitaisiin "koitteeksi saattaa hyvään huutoon" Ruunaanjärven takana olevat Kaukas Fabrik ja Wahl & Co:n savotoiden hakkuujäljet.

Neitiniemen torppaa 1927 vuokralle anoneen Anna Karjusen pyyntöön ehdotettiin anomuksen hylkäämistä, sillä tämä ei ollut äskettäin kuolleen torppari Veikko Hilosen vihitty puoliso. Sitä paitsi vainajalla oli elossa kaksi veljeä ja äiti. Koska Anna ei ollut laillinen oikeudenomistaja, hänen kylmästi käskettiin muuttaa tilalta. Käsky peruttiin myöhemmin, ja emäntä sai jatkaa torpan vuokrausta. Hän sai siihen vielä lisämaata, ja lopulta torppa tuli itsenäiseksi.

Aluemetsänhoitaja Wahlroos vastustaa vuonna 1937 Aittovaaran tilan muuttoa Turkkilanvaaralle:

”Aittovaarassa on vanha asuinpaikka, hyvät pellot ja niityt sekä kalavesi vieressä. Rajahaitta voidaan poistaa rakentamalla aita rajalle, kuten Kokkovaarassa tehtiin vuonna 1933. Turkkilassa on metsä liian hyvää, eikä viljelyskelpoista maata ole tarpeeksi. Siirrosta aiheutuisi suuria kustannuksia valtiolle.”

Seuraavana vuonna oli metsänvartija Turunen käyttänyt valtion autoa yksityisajossa. Pahaksi onnekseen hän törmäsi reissullaan rajavartioston autoon. Ajokortti otettiin pois ja mies haastettiin käräjille. Metsänhoitaja puolusti alaistaan, sillä hänen mielestään yksinomaan rajavartiosto oli syyllinen törmäykseen. Lie-neekö mielipiteeseen vaikuttanut myös se, että rajavartiosto oli valittanut Wahl-roosin vaatimuksesta osallistua Itkiinpohjan tien kunnossapitoon.

3.3 Kruunun paimenpoikia

Vuonna 1851 annetun asetuksen mukaan voitiin metsänvahdeiksi ottaa hyvämaineisia, ruumiinsa puolesta terveitä ja voimakkaita miehiä. Etuoikeus oli sillä, joka taisi lukea, kirjoittaa ja laskea yksinkertaisia laskuja. Jo vuonna 1856 on muutama tällainen Pielisjärvelläkin alustavasti palkattuna, sillä Ruunankylän (ei siis Ruunaankylän) Matti Lampen kuuluttaa tuolloin topakasti Pielisjärven kirkossa:

”Koska minun on korkea esivalta määrännyt Vuonislahden Ruunun maihin mehtä vahiksi niin minä varotan ystävällisesti kaikkia jotka on sen lähistöllä jotta eivät mänisi sieltä tarpeitaan ottamaan muuton siitä voipi seurata eisvastaus mehtä asetuksen jälkeen kuin minun täytyy perään kahtoa jos rikoksija löytyy...”

Edmund von Berg esitti vuonna 1858, että vartijoiksi tulisi useimmiten valita kruununtorppareita ja muita sellaisia talonpoikaismiehiä. Heiltä voisi korkeintaan vaatia luku- ja kirjoitustaitoa:

”Mutta on myös tärkeätä että metsää vartioiva on samalla metsästäjä, sillä niin tulee hän yöt ja päivät vaeltamaan metsissä, jotka hänelle metsästämisestä käyvät rakkaammiksi”

Ruunajärven hoitoaluetta vuonna 1860 perustettaessa sen alueella oli 16 metsätorppaa, joista 9 parasta valittiin metsänvartijatorpiksi ja loput tulivat veroa maksaviksi kruununmetsätorpiksi. Nykyisen retkeilyalueen ja luonnonsuojelualueen maita valvoivat pääosin Naarajoen, Änisenvaaran, Siikakosken, Aittokosken, Kokkojärven ja Uramovaaran metsänvartijat.

Ensimmäiset metsänvartijat saivat palkkaa vuosittain keskimäärin 2–4 tynnyriä viljaa ja noin 10–20 ruplaa. Virkatalona oli torppa, joka käsitti savutuvan ulkorakennuksineen sekä pienet viljelykset ja niittyjä, jotka olivat pääosin rantaluhtia tai saranevoja. Valtio myönsi varoja rakennusten uusimiseen ja kunnostamiseen.

Tavoitteena oli saada vartijalle uloslämpiviä tupa, kamari, ruokahuone ja porsua sekä kunnolliset ulkorakennukset. Rakentaminen saattoi viedä puolenkymmentä vuotta, sillä katovuodet ja varsinainen vartijan työ hidastivat sitä.

Kun vartija kuoli tai tuli muuten työhön kykenemättömäksi, otettiin pojista sopivin vartijaksi. Sellaisen puutteessa voitiin ottaa vävy, tai leski saattoi myydä torpassa tehdyt rakennus- ja raivaustyöt ja samalla vartijan viran sopivasta korvauksesta jollekin ulkopuoliselle, jonka valtio virkaan hyväksyi. Virkatalosta tehtiin tällöin tarkka katselmuspöytäkirja, jossa arvioitiin tehdyt ja tekemättömät työt. Viran ja torpan huonosta hoidosta saattoi tulla häätö kesken sopimuskauden.

Vartijoiden määrä ja asuinpaikka saattoi vaihtua. Näin kävi vaikkapa Aittovaarassa, josta vartijan asuinpaikka ja tehtävät siirtyivät myöhemmin Rajalamminvaaralle. Eräät vartijatoimet lakkautettiin tai uusi vartijan toimipaikka saatettiin perustaa tehtävään paremmin sopivalle paikalle. Myös henkilön sopimattomuus tehtävään saattoi aiheuttaa toimipaikan muutoksen. Palkkasaatavansa hoitoalueen vartijat joutuivat hakemaan määräjain Joensuusta yhteisellä hevossaattueella.

Vartija joutui valvomaan, ettei valtion omaisuutta anastettu tai tärvelty. Paikallisille asukkaille myytyjä rakennus- ja muita tarvikkeita oli mittailtava. Myös tuohet, jäkälät, vitsakset ja havut oli arvioitava rahaksi. Luvaton laidunnus, metsästys ja kalastus olivat hänen valvonnassaan. Aluemetsänhoitajan avustaminen suuremmissa mittauksissa ja luovutuksissa kuului toimenkuvaan. Mikäli puuvarkauksia ilmeni, oli puut merkittävä takavarikkovasaralla tukin päähän. Kun oli pelkoa että ne kuljetettaisiin pois, oli puut tehtävä kelvottomiksi loveamalla ne kirveellä useasta kohdasta.

Virkansa merkinä vartija kantoi rinnassaan pyöreää messinkistä merkkiä. Metsissä kulkiessa oli oltava kaiken varalta mukana myös virka-ase. Se oli rihlakko tai haulikko. Kun vuoden 1934 jälkeen vartijan toimet muutettiin metsätyönjohtajien vastaaviksi, ei varsinaisia vartijoita enää nimitetty. Heidän tehtäviään hoitamaan otettiin ylimääräisiä vartijoita. Osa näistä jäi työnjohtajan nimikkeelle 1960-luvulla, jolloin vartijalaitos kokonaan lopetettiin.

4 RUUNAAN ASUKKAITA

4.1 Paimenten pesäpaikkoja

4.1.1 Kokkojärvi

Kokkojärven torpan perustajaa ei tunneta. Kirkonkirjojen mukaan 1800-luvun alkupuoliskolla sen isäntänä oli Staffan Timonen. Vuonna 1864 Juho Määttä myi sen Juho Räsäselle. Tämä oli nimitetty metsänvartijaksi ja Kokkojärvestä tuli metsänvartijatorppa. Vuonna 1908 otti Räsäsen vävy Erkki Saastamoinen torpan ja vartijan tehtävät hoitoonsa.

Kokkojärven metsänvartijatila 1920-luvulla. Nykyisin paikalla kasvaa sankkaa metsää. Piirros: Tuula Vuorinen.

Tilalla oli lopulta noin 3 hehtaaria viljelysmaata, joka mainittiin hyvälaatuiseksi. Torpan pellot olivat kivettömiä ja sijaitsivat tasaisella kankaalla kahden järven välissä. Suoniittyyjä torpan nautinnassa oli Lukanpurolla, Pusurin-, Ruoko-, Hauki-, ja Lieksanjoen varsilla sekä Hompansuolla ja Pienen Kokkojärven rannalla. Viimeksi mainittua järveä oli laskettu valtion avustuksella.

Tilan hirsinen päärakennus oli kooltaan 8,2 x 8,2 x 4 metriä. Pihapiirissä olivat tarpeelliset muut rakennukset. Rakennukset poltettiin talvisodan alettua. Sotien jälkeen tilan viimeiset asukkaat saivat uudistilan Kitsin suunnalta Kokkovaa-rasta. Nykyisin Kokkojärven pellot ja pihat kasvavat sankkaa metsää. Vain ra-

kennusten rauniot ja pihapuiksi istutetut isot lehtikuuset ilmaisevat siellä joskus asutun.

4.1.2 Aittovaara

Aittovaaran torpan oli perustanut vuonna 1810 Juho Paaso. Hänen poikansa Matti Paaso nimitettiin metsänvartijaksi ja paikka metsänvartijatilaksi vuonna 1861. Matti oli taitava kirvesmies, joka isänsä kanssa oli nuoruudessaan ollut rakentamassa Engelin piirtämää Lieksan kirkkoa. Matti oli urakoinut Lieksan kirkkoon saarnatuolin ja alttarin. Myös Lieksassa olevissa Hovilan ja Sarkkilanhovin rakennuksissa näkyy kummankin kirvesmiehen taidokas työnjälki.

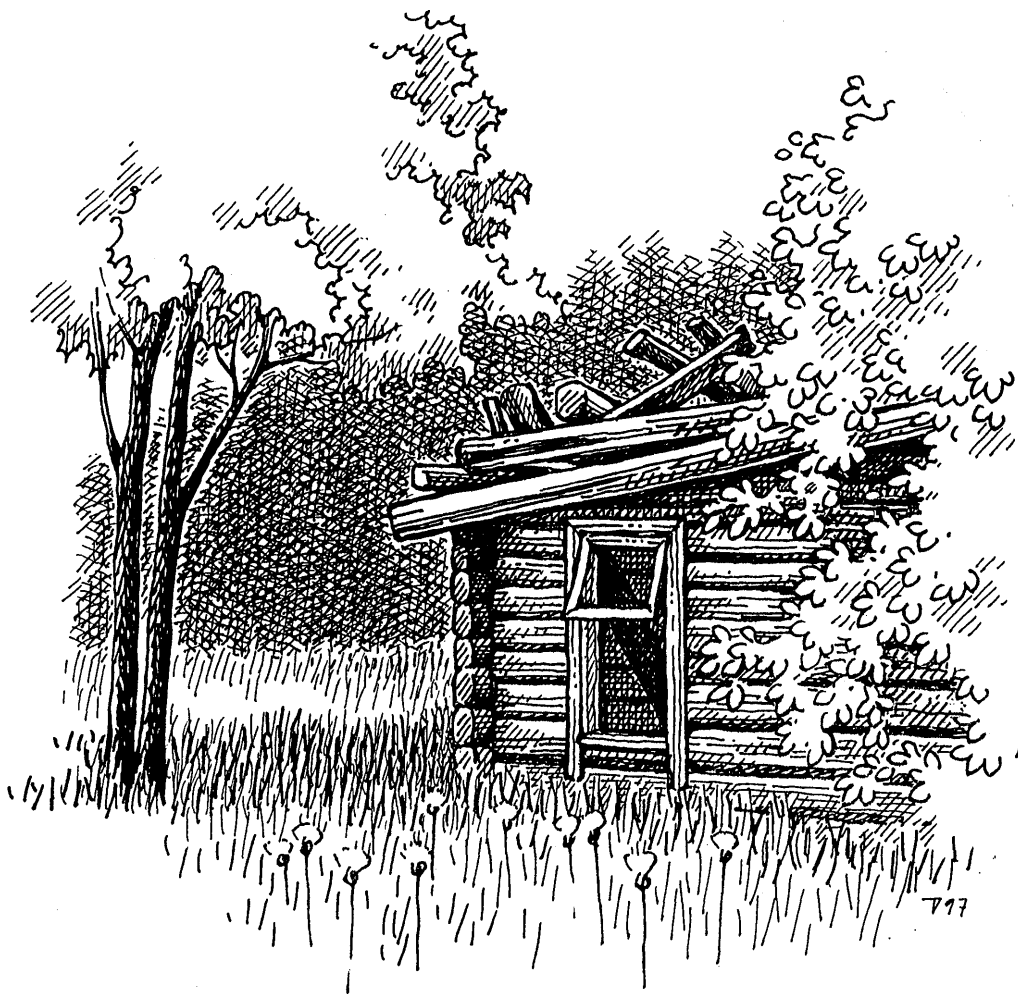
Matin poika Matti Juho tunnettiin erittäin etevänä seppänä, joka teki pyssyjäkin. Viimeksimainittu toimi vartijana aina vuoteen 1915, jolloin tila muuttui kruununtorpaksi. Metsänvartijan tehtävät siirtyivät samalla Rajalamminvaaralle. Matti Juho kuoli vuonna 1924. Hänen poikansa Heikki myi vuonna 1929 torpan oikeudet Ruunaanvaarassa syntyneelle vävyllensä Paavo Oinoselle.

Kun rajaseudun asutusta 1930-luvun lopulla ryhdyttiin siirtämään lähemmäksi kyliä, saivat aittovaaralaiset asutustilan Ruunaankylän Turkkilanvaaralta. He muuttivat sinne kuitenkin vasta talvisodan jälkeen. Aittovaarassa oli kohtalaisen hyväkasvuista peltoa 1,85 hehtaaria. Heinää niiteltiin Rajalammilla, jota oli laskettu vuonna 1887, Heinälammilla ja Tuulijoen varsilla. Uudeltakin paikalta käytiin vielä runsaan parin vuosikymmenen ajan niittelemässä Aittokosken pihapeltojen runsasta kasvustoa. Niinpä pihapelot ovat vieläkin osittain aukeana niittynä.

4.1.3 Rajalamminvaara

Aittovaaran metsänvartijan luovuttua toimestaan vuonna 1915, hänen tehtävänsä otti vastaan Onni Oinonen. Samalla metsänvartijan asuinpaikka siirtyi uudistilalle Rajalamminvaaralle. Onni asui aluksi rakentamassaan tuohikattoisessa pikku tuvassa. Virkansa ohella hän raivaili pikkuhiljaa peltoa sekä rakenteli varsinaiset rakennukset. 1930-luvun taitteessa torppa muuttui verolliseksi, mutta sillä oli vapaavuosia vuosikymmenen loppuun saakka. Kirjeenvaihdon mukaan Onni näyttää hoitaneen tuona aikana myös vartijan tehtäviä.

Kun Onni Oinonen sai asutustilan vuonna 1938 Hatunkylän Lähdemäestä, oli karunpuoleisella Rajalamminvaaralla valmista peltoa vasta puolitoista hehtaaria. Heinäniittyjä oli Rajalammella, Kohtaluhdalla, Paasikosken niskalla, Tuulijoen varrella ja Heinälammella. Oinonet ehtivät muuttaa Lähdemäkeen jo ennen talvisotaa. Autiona olleet rakennukset jäivät sodan aikana polttamatta. Niinpä Oinonet vielä sodan jälkeen, uutta asuinpaikkaa raivatessaan, vuokrasivat vuosikausia valtiolta entistä torppaansa. He niittivät sieltä heinää ja laidunsivat karjaa. Rakennuksia ja peltoaukiota on vieläkin siellä jäljellä.

Rajalamminvaaran torpan jäännöksiä. Piirros: Tuula Vuorinen.

4.1.4 Naarajoki

Naarajoella oleva metsänvartijatila on perustettu 1800-luvun alussa. Keisarillinen Senaatti määräsi torpan metsänvartijatorpaksi 1861. Sen asukas on hoitanut sivutoinään myös joen ylityspaikan lautturin tehtäviä. Paikkaa sanottiin yleisesti Lossin metsänvartijatorpaksi. Jo viime vuosisadan puolivälissä puuhattiin tätä kautta Venäjälle menevälle ratsutielle lossin tapaista lautta.

Kihlakunnanoikeuden päätöksellä kyläläiset joutuivat hankkimaan ja ylläpitämään lossia. Kylän jokainen talo maksoi lossarille kaksi kappaletta jyviä vuodessa. Muut kulkijat maksoivat ylityksestä 2 kopeekkaa. Tämä lienee ollut sievoinen sivutulo köyhälle torpparille. Alussa ylitys tehtiin veneellä, kunnes paikalle

saatiin puuhatuksi pienoinen kelopuusta tehty veneen mallinen lautta. Lossarin sivuvirka toi myös runsaasti haittoja metsänvartijan päivittäiseen elämään.

Vasta paljon myöhemmin perustettiin tielaitoksen lossinhoitajan virka. Tällöin lossarin tukikohta tuli joen läntiselle rannalle. Naarajoen ensimmäisen lossin rakensivat Ruokolaisen veljekset vuonna 1929. Ensimmäinen päätoiminen lossari, entinen metsänvartija Samuli (*Samppa*) Räsänen aloitti työnsä seuraavana vuonna. Tällöin valmistui lopullisesti myös Ruunaan maantie.

Naarajoen lossin metsänvartijoina ovat toimineet Matti (vanh.) Räsänen, Matti (nuor.) Räsänen, Samuli Räsänen ja Heikki Tirronen. Vuonna 1938 metsänvartijan toimi muutettiin metsätyönjohtajan toimeksi ja tilalle muutti metsäteknikko Antti Ovaska. Hänen jälkeensä tila muuttui vuonna 1959 jälleen ylimääräisen metsänvartijan tukikohdaksi, ja siellä ovat vuorollaan asuneet metsätyönjohtajat Aarne Kukkonen, Onni Sykkö ja Janne Tuovinen.

Naarajoen metsänvartijatila sijaitsee retkeilyalueen rajojen ulkopuolella, mutta sen nykyinen käyttö on itse alueelle hyvin keskeinen. Tilan rakennukset on kunnostettu Ruunaan retkeilyalueen ja luonnonsuojelun opastuskeskukseksi sekä alueen oppaan ja erätarkastajan tukikohdaksi.

Tilan vanhimmat rakennukset ovat sijainneet tien eteläpuolella, paikalla, jossa vielä kasvaa entisen metsänvartijatilan tunnuksena lehtikuusia. Nykyiset rakennukset on rakennettu vuosina 1938–40. Torpan viljelykset ovat olleet kooltaan vaatimattomat, parhaimmillaan vain noin 1,5 hehtaaria.

4.1.5 Siikakoski

Siikakosken metsänvartijatorppa sijaitsi Siikakosken itärannan tuntumassa. Paikkaa nimitettiin myöhemmin Horkkakankaaksi. Nykyinen retkeilyalueen raja ja retkeilypolku seurailevat myöhemmin itsenäiseksi lohkaistun tilan rajaa. Metsänvartijaksi nimettiin Adam Oinonen. Viimeinen vartija oli Matti Ryyänen.

Hänen jälkeensä tilapäisen vartijan virkaa hoiteli hieman kauanpana Jussinahossa asunut, tilapäinen vartija. Horkkakankaan torppa muuttui myöhemmin asutustilaksi ja itsenäistyi. Tila on myyty 1960-luvulla takaisin valtiolle, sen rakennukset on hävitetty ja pellot metsitetty.

4.1.6 Muut metsänvartijatorpat

Retkeilyalueen ja suojelun maita ovat valvoneet myös Änisenvaaran ja Uramovaaran metsänvartijat. Heidän asuinpaikkansa sijaitsevat hiukan kauempana alueen rajausten ulkopuolella, joten tässä ei käsitellä lähemmin näitä metsänvartijatorppia. Kumpikin tila on myöhemmin itsenäistynyt. Todettakoon ,

että Venäjälle menevä ratsupolku haarautui juuri Änisenvaarassa Lieksanjoen ja Tuulijoen reiteille. Naarajoen ohella myös tässä torpassa yöpyi matkamiehiä.

Näistä ehkä huomattavin oli Tsaarin kenraali Nikolai Judenits, joka seurueineen yöpyi Änisenvaarassa vuosisadan vaihteen tienoilla. Judenits taisteli vallankumouksen jälkeen Valkoisen Venäjän joukoissa Baltian rintaman komentajana ja neuvotteli tällöin myös kenraali Mannerheimin kanssa Pietarin valtauksesta. Mannerheim ei kuitenkaan saanut hyökkäykseen Suomen hallituksen lupaa, koska valkoisten ylipäällikkö amiraali Koltsak ei suostunut tunnustamaan maamme itsenäisyyttä. Näin Pietari jätettiin suosiolla bolsevikseille. Judenitsin joukot lyötiin ratkaisevasti vuonna 1919. Vähäinen osa hänen armeijansa rippeistä pakeni päällikköjensä mukana Suomeen Ruunaan reitin kautta yöpyen Kokkovaaran talossa.

4.2 Torppareita kruununmaalla

4.2.1 Kokkovaara

Kokkovaaran eli Karppilan torpan oli vuokrasopimuksen mukaan perustanut Lars Karppinen vuonna 1869. Suvun muistitietojen mukaan Karppiset olisivat asuneet näillä tienoilla peräti kolmesataa vuotta. Suku olisi alunperin tullut savosta ja seikkaillut myös rajan takana, viimeisen muistitiedon mukaan Karppiset ovat tulleet Venäjältä ja asuneet aiemmin vaaran pohjoispuolella, rajan ja Kokkojärven lähellä.

Paikka tunnetaan Autiovaaran nimellä. Siinä asui viimeksi Mikko Karppinen, joka muutti sieltä Räpsynvaaralle. Kokkovaaralaiset niittivät heinää Autiovaarassa olevalta aholta talvisotaan saakka. Paikalla olleen asuinrakennuksen jäännös on vielä osittain pystyssä. Sen kirveellä katkottujen seinähirsien keskellä kasvaa nyt paksu kuusi.

Kokkovaaran viimeinen isäntä, Mikon veli Johan Karppinen (*Kokkovaaran Jussi*), kuoli kolmikymmenluvun alussa. Hänen leskensä Stinan (*Ämmä-Stiina*) ohella tilaa isännöivät poikien Paavon ja Kustin perheet aina talvisotaan saakka. Myös Paavo kuoli jo ennen sotia. Aittovaarassa oli peltoa 2,5 ja niittyä 2,6 hehtaaria. Heinää niiteltiin luhtaniityiltä, joita oli Sulkujoen varsilla ja Lieksanjoen rannalla.

Aittovaaran asukkaat saivat sodan jälkeen asutustilan Lehmivaaran Saravaaralta. He vuokrasivat heinämaata pari hehtaaria Kokkovaaran entisiltä pelloilta vielä 1950-luvulla. Torpan pellot on nykyisin lähes kokonaan metsitetty. Vain pienet aukot ja villiintyneet ruusupensaat raunioiden tienoilla kertovat menneistä ajoista.

4.2.2 Ruunaanvaara

Ruunaanvaaran kruununtorppa lienee saanut alkunsa kalasaunasta. Torpan venerannan tuntumassa Valkamolahden itärannalta löytyy vanhan asuinpaikan rauniot. Niitä ympäröivää, nyt jo metsittynyttä pihaniittyä niiteltiin aina talvisootaan saakka. Kirkonkirjojen mukaan Ruunaanvaaralle on kirjattu Michel Tervo jo viime vuosisadan alkuvuosina. Hän lienee muuttanut asuinpaikkansa vaaran vanhalle kaskiaholle, sillä rantapaikka on nimetty autioksi ainakin jo vuoden 1869 katselmuskirjelmässä.

Kirjelmän mukaan torpan silloinen asukas Johan Tervo luovutti torpan Karl Leinoselle ja paikka kirjattiin kruununmetsätorpaksi. Vuonna 1902 torpan osti Josef (Juuso) Oinonen. Hänen perheensä hallussa se oli sotavuosien loppuun saakka. Elämä tällä vaaralla ei liene ollut helppoa, sillä vuonna 1927 torpalle annettiin vapautus veronmaksusta. Kuutta vuotta myöhemmin verotus jatkui.

Juuso Oinosen sukua asui tilalla vielä jatkosodan aikana. Päärakennus oli tosin poltettu talvisodan alussa, mutta aittaan kunnostetussa, tulisijalla varustetussa tilapäisessä asunnossa jatkui elämä. Torpalla oli peltoa 2,5 hehtaaria ja niittyä 1 hehtaari. Suoheinää tehtiin lisäksi Sulkujoen varrella sekä Säymäsemän rannalla ja -luodolla.

Sodan jälkeen tilan asukkaat saivat uudistilan Ruunaan Munkinvaarasta. He niittelivät Ruunaanvaaralla parin hehtaarin vuokra-alaa vielä 1950-luvulla. Raunioiden tienoilla on vieläkin pienoiset avoimet niityt, mutta suurin osa pelloista on tiheän istutuskuusikon peittämää. Ainoa jäljellä oleva rakennus on rannassa oleva verkkolato.

4.3 Muita rypypaikkoja

4.3.1 Leminaho

Pienessä Tyytylahdessa olevan torpan rakensi Martti Eskelinen vuonna 1946 viereisen hakuutyömaan innostamana. Pienoisessa navetassa pidettiin savottahevosta ja muuta karjaa. Rakennukset osti Eskeliseltä vuonna 1947 Sulo Kosonen, joka vuokrasi samalla sen ympärillä olevan puolen hehtaarin tontin valtiolta. Rakennukset siirtyivät häneltä sittemmin Hilda Riikoselle, joka myi ne vuonna 1954 Lieksan Rauta Oy:lle henkilökunnan lomailupaikaksi. Nykyisin ne omistaa Starkjohann-Telko Oy. Rakennukset on tarkoitus myöhemmin lunastaa valtiolle ja vuokrata sitten varaustupana retkeilijöille.

4.3.2 Siklalahti

Sota-aikana asusteli metsätyömies Antti Kyllönen uittoyhtiön omistamalla Mätäsjoen kämpällä. Saatuaan sieltä hädän hän majoittui Leminahon naapurissa olleelle Wahl-yhtiön entiselle metsäkämpälle. Antti raivasi kämpän pihalle perunamaata ja piti lehmää kämpän tallissa. Vuonna 1945 hän vuokrasi valtiolta Siklalahdesta tontin, jolle rakensi maakivien varaan vaatimattomat rakennukset.

Vuonna 1951 hän luovutti paikan Viljo Saarelaiselle elatusta vastaan. Tilalle oli saatu valtiolta lisämaata, ja se on nykyisin ainoa itsenäinen ja vielä asuttu talo Ruunaanjärven rannalla. Uudet rakennukset tilalle tehtiin vuonna 1961. Talon muualla asuva nuori väki on rakentanut rannalle useita kesämökkejä.

4.3.3 Neitiniemi

Lähellä Neitiniemen kärkeä on ollut jo vuosisadan vaihteessa, alunperin nähtävästi kalasaunaksi rakennettu, pienoinen savutupa. Siinä asuivat ainakin vuonna 1907 mäkitupalaiset Paavo ja Agneta Muikku, joista mainitaan, että he olivat "yli-ikäisiä ja kruunun elätettäviä". Paavo kuoli seuraavana vuonna, ja mökki lienee jäänyt autioksi. Kuitenkin jo vuonna 1921 torpan vuokraajaksi on kirjattu Hilolanvaaralta siirtynyt Mikko Hilonen. Tuolloin tontin alaa oli yksi hehtaari.

Hilosen kuoltua anoi hänen asuinkumppaninsa Anna Karjunen vuokrasopimusta itselleen. Vuonna 1938 sai torpan silloinen omistaja Anna-Maria Kärki Neitiniemen tilan itsenäiseksi. Alkuperäisestä torpasta ovat nyt jäljellä vain lahoavat jäännökset. Tilan nykyiset rakennukset on rakennettu sotien jälkeen. Ne ovat niemen tyven tuntumassa. Tila käsittää 47 hehtaaria. Siihen kuuluu myös omaa kalavettä. Myöhemmin tila jakaantui kahdeksi eri torpaksi. Kumpikin on nykyisin vapaa-ajan asuntolina.

4.3.4 Naukuniemen mökit

Kattilalammen rannalta vuokrasi uittomies Heikki Heikura parin hehtaarin tontin vuonna 1936. Hän rakensi sille pienen asuinmökin ja asusteli siinä vuoteen 1961, jolloin Reino Karjunen osti rakennukset. Karjusen leski ja vävy käyttävät myöhemmin saneerattuja rakennuksia vapaa-ajan asuntona.

Heikuran mökin vieressä olevalle yhden hehtaarin vuokratontille rakensi Allan Ryytänen asunnon itselleen vuonna 1938. Hänen leskensä on vielä vuonna 1995 viettänyt mökissä kesäänsä. Kummankin tontin vuokraus lopetetaan niiden jo varsin iäkkäiden haltijoiden kuoltua.

4.3.5 Paasola

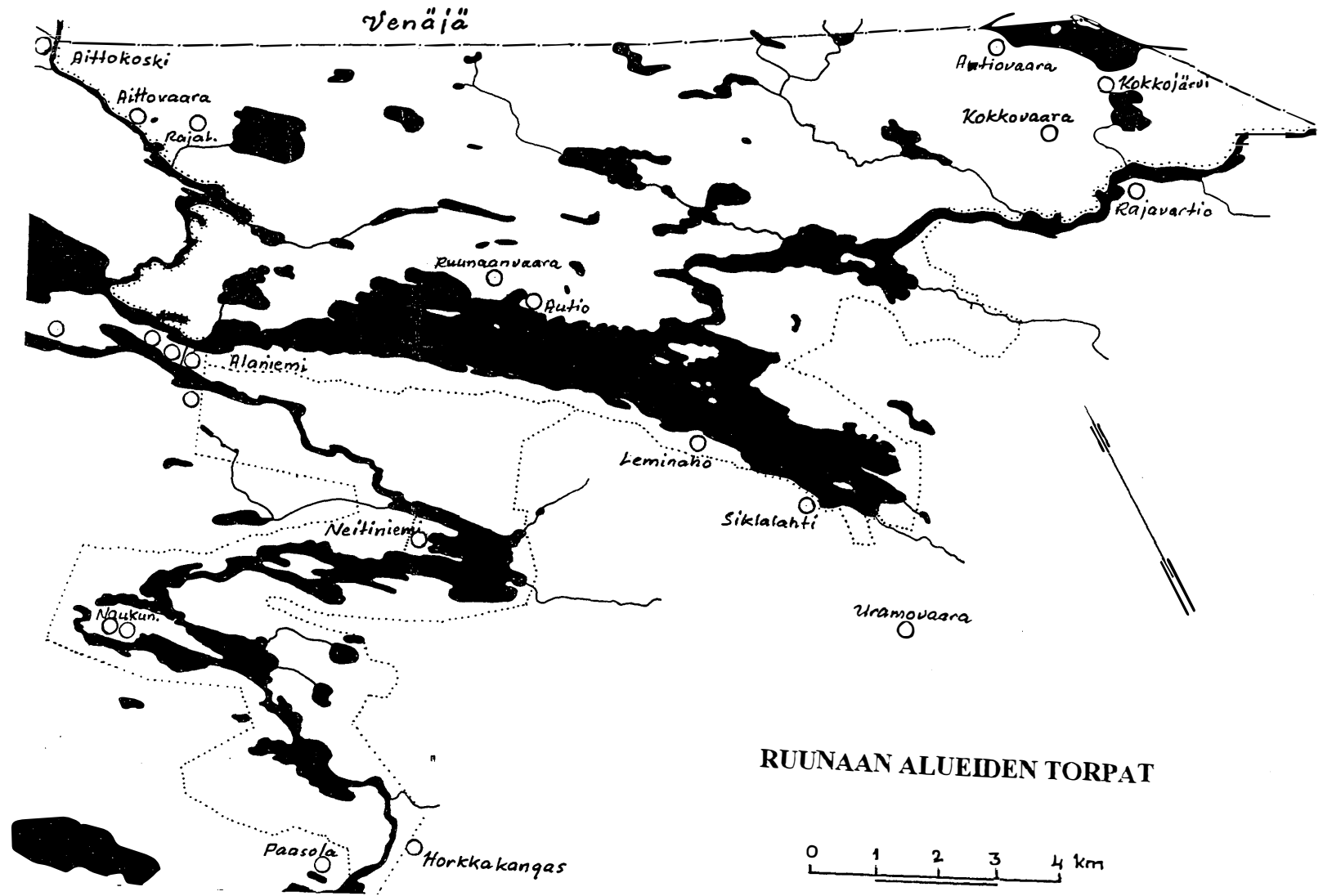
Varsinainen 1600-luvulta peräisin oleva Paasolan tila oli Alaniemessä, mutta nyt puheena olevan Siikakosken tien tuntumassa olevan Paasolan torpan rakensi Allan Paaso vuonna 1947 valtiolta vuokraamalleen tontille. Allan oli syntyisin Aittovaaran torpasta ja tunnettiin taitavaksi uittomieheksi. Nykyisin rakennukset ovat vähäisessä lomailukäytössä. Paikka on retkeilyalueen rajan ulkopuolella, mutta sen eräs retkeilyreitti kulkee tilan peltotilkun keskellä, joten torppa kuuluu kiinteästi retkeilyalueella kulkevien maisemaan.

4.3.6 Alaniemen talot

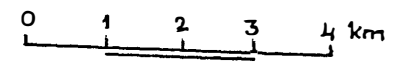
Vaikka Alaniemen 1953–54 kaivetun uittokanavan varrella olevat asuinpaikat ovat myös käsiteltävän alueen rajauksen ulkopuolella, kuuluvat ne läheisesti alueen näkymiin. Nykyisen uittokanavan eteläpuolella olleessa uittoyhtiön omistamassa torpassa asusti viimeksi työnjohtaja Alfred Nuutinen, aina talvisotaan saakka. Tuolloin asukkaat evakuoitiin ja päärakennus poltettiin.

Aitoissa ja riihessä asuivat sitten savottamiehet vielä jatkosodan aikana. Erään savotan aikana myös iso, kaksikerroksinen aittarakennus paloi. Myöhemmin on muutkin rakennukset hävitetty. Vielä 1960-luvulla nämä kylän vanhimmat tunnetut asuinseudut olivat aukeana peltona. Nyt on jäljellä vain kanavan pohjoispuolella olevan Heikkisen talon pihapiiri, sillä kanavan eteläpuolella olevat uittoyhtiön omistamat aukeat kedot metsitettiin männyntaimilla vuonna 1961.

Vain vanhat rakennusten rauniot saattavat erottua männikön seasta. Niiden joukossa ovat myös tuulimyllyn rauniot. Tuulimylly oli pystyssä vielä metsitysaikana, tosin siinä ei ole jauhattu ainakaan 1920-luvun jälkeen. Ruunaankylän puoleisessa jokivarressa olevilla yksityismailla on lisäksi pari kesämökkiä. Ruunaanjärven rannalla uittoyhtiön maalla on nykyisin lomailukäytössä oleva entinen uittokämpä.

RUUNAAN ALUEIDEN TORPAT

4.3.7 Muut lähistön torpat

Kokkojärven rannalla Timolankankaalla oli Timolan torppa, joka autioitui vuonna 1865 omistajan kuoltua. Rakennukset hävitettiin. Aittokosken läntisellä rannalla oli aikoinaan pienoinen savutorppa. Sitä käyttivät myös uittomiehet majapaikkanaan. Torpan mainitsevat myös Juhani Aho ja Samuli Paulaharju matkakertomuksissaan. Mökki sijaitsi jo tuohon aikaan puutavarayhtiön omistamalla maalla. Sen tienoille oli myöhemmin vuonna 1904 rakennettu uusi metsäkämpä, joka poltettiin talvisodan alussa. Torpan rakennukset oli ennen sotaa ostettu rajavartioston käyttöön. Paikalla on nykyisin rajavartioston tukikohtana pieni mökki. Alempana kosken varrella on uiton käytössä ollut metsäkämpä.

Monet lähiseutujen torpat hyödynsivät Ruunaan valtionmaita ainakin suoniittyjen ja rantaluhtien niittelyn sekä muidenkin luonnon antimien haalimisen muodossa. Valtio piti silmällä varsinkin kruununmetsätorppien asukkaiden edesotamuksia. Moitteita annettiin, mikäli he eivät toimineet annettujen vuokrasopimusten mukaisesti. Torpilta ei saanut viedä rehuja valtionmaidan ulkopuolella mahdollisesti olevalle toiselle asuinpaikalle. Tästä rikkomuksesta syytti aluemet-sänhoitaja vuonna 1902 Nälkäselkolan torpan isäntää. Samalla hän moitti torppaa muutenkin huonosti hoidetuksi.

Mainittu Adam Oinosen rakentama ja Antti Åken myöhemmin isännöimä Nälkäselkolan torppa oli valittu, ilmeisesti yleistä sääliä aiheuttavan nimensä vuoksi, vuonna 1918 torpparien "nälkäkokouksen" pitopaikaksi. Paikalla olleet 14 kruununtorpparia laativat tuolloin anomuksen metsähallitukselle, että se ostaisi viljaa jaettavaksi torppareille maksua tai lainaa vastaan. Pielisjärven elintarvikelaetakunnalla ei ollut viljaa jaettavaksi. Yleinen nälänhätä vallitsi tuolloin myös kruunun torpparien keskuudessa.

4.3.8 Kesämökkit

Ruunaan alueelle on lähinnä toisen maailmansodan jälkeen rakennettu muutamia kesänviettopaikkoja. Niitä on sekä valtion maalla että vähäisillä yksityismailla. Ensimmäisen mökin rakennutti tohtori Unto Mäkinen Säymäsemän Palolahteen jo vuonna 1929. Talvisodan aikana se poltettiin, mutta uudet rakennukset tehtiin paikalle jatkosodan aikana. Suojelualueen perustamisen jälkeen rakennusten omistaja on siirtänyt ne muualle.

Vasta sotien jälkeen alkoi muita kalamökkejä ja huviloita kohota sekä Ruunaanjärven että Säymäsemän rannoille. Niinpä Sulkujoen suussa oli kalamökki Erkki Turusella, samoin Hemminniemessä hänen veljellään Matilla. Kummatkin rakennukset on 1990-luvulla omistajiensa toimesta poistettu.

Mätäsniemen kärjessä olevan pienoisen mökin lahjoittivat työtoverit ja alaiset majuri Matti Lappalaiselle. Tämä on puolestaan myöhemmin lahjoittanut sen

rajavartiostolle, joka käyttää mökkiä vesivalvonnan taukopaikkana. Suusaassa ja Tiaisensaassa olevat kaksi mökkiä ovat Merilänvaaran Oinosten omistamia. Ne sijaitsevat heidän yksityismaallaan. Nämä kolme mökkiä saanevat olla edelleenkin paikoillaan.

Tiaisensaassa on myös Urho Pikkaraisen kookas huvila. Saunasaassa ovat Martti Peltolan ja sen pohjoispuolella olevassa pikkusaassa Taisto Mikkosen kalamökit. Itkiinpohjaan pistävässä kapeassa Kyrönniemessä sijaitsee Lauri Pyykkösen ja Laina Koposen omistama kelohirsinen huvila. Kaikki nämä neljä mökkiä ovat valtion maalla. Ne poistettaneen vuosituhannen vaihteessa.

Sen sijaan Itkiinpohjassa yksityismailla olevat mökit saanevat jäädä paikoilleen. Niistä kaksi sijaitsee Suurjoen suussa ja loput neljä Siklalahden talon mailla. Suojelualueen sisällä ovat lisäksi rajavartioston pysyvät partiomajat Matoniemessä ja Kivijärvellä.

4.3.9 Muut rakennukset ja rauniot

Rantojen vielä käytössä olevista muista rakennuksista näkyvimmit ovat Itkiinpohjan rannassa oleva kookas valtion venevaja ja Merilänvaaran venevaja. Ruunaanvaaran rannassa oleva pieni verkkovaja on hyvin vanha. Se lienee peräisin viime vuosisadalta. Suurin osa sen hirsistä on kirveellä katkottuja. Vaja on nyt kunnostettu historialliseksi muistomerkitseksi.

Eri puolilla Ruunaan aluetta löytyy vanhojen metsäkämppien jäännöksiä. Osassa niistä on seiniäkin vielä pystyssä. Lisäksi vesien varsilla on jäänteitä heinäntekoon ja kalastukseen liittyvistä rakennuksista. Säymäsemän Kaunisniemessä ja Neitijärven Saunaniemessä olleiden heinätys- ja kalasaunojen jäänteet erottuvat enää vaivoin maastossa. Itkiinpohjan Kotasaassa on aikoinaan ollut kolme nuottakotaa. Ne kuuluivat Uramon, Pienen Uramovaaran ja Heinävaaran taloille.

Verkkovaja on ollut myös Neitijärvellä Huuhkajanvaaran rannassa. Murroonvaaran talo oli sen omistaja. Kolme hirsistä ja heikkokuntoista verkkovajaa löytyy vielä Naukulahden ja Valkamonlahden rannoilta. Myös Kattilakosken länsirannalla on 1920-luvulla ollut lapin mallinen hirsikota. Savottamiehet olivat asuneet siinä joskus talvellakin.

Ruunaan nykyisten käyttömuotojen edellyttämät retkeilytarkoituksia varten rakennetut rakennukset, hirsilaavut ja muut rakennelmat ovat asia erikseen. Niistä kerrotaan lyhyesti muussa yhteydessä. Niistäkin osa on jo aiemmin uittoa palvelemaan rakennettuja ja vuokrattu nykyisin matkailutarkoituksiin.

5 VALTAKUNNAN RAJALLA

5.1 Raja railona aukeaa

Ruunaan luonnonsuojelualueen itä- ja pohjoisrajana on valtakunnan raja. Aina 1600-luvulle saakka oli Suomen ja Venäjän välinen raja täällä hyvin epämääräinen. Se perustui paljolti sekä suomalaisten että venäläisten kylien vanhoihin muistinvaraisiin nautinta-alueiden rajoihin. Niistäkin oli jatkuvaa riitelyä. Rajojen ylityksiin syyllistyttiin usein eräretkillä, heinänteossa ja kaskialueiden kaadoissa. Rajan eri puolilla eri uskontokuntien väliset, tavantakaa puhkeavat uskonsodat lisäsivät rajanaapureiden vihaa ja epäluuloa toisiaan kohtaan.

Muutamit kiihkeät kirkonmiehet vainosivat Suomen puolella asuvia ortodokseja, joskus liiankin innokkaasti. He eivät uskonkiihkossaan muistaneet, että kristinusko oli tullut alunperin maahamme idästä, rauhanomaisten munkkien ja kauppiamiesten välityksellä. Uskottiin sokeasti sen tulleen ainoastaan ristiretkien ja miekkojen voimalla läntiseltä Ruotsinmaalta. Kansan harhaoppien kitkeminen alkoi vuonna 1617 ns. Örebron julistuksesta, jossa sanottiin:

”Ortodoksit on käännyttävä harhaopeistaan Jumalan voittamiksi ja omiksi...”

Myöhempiä *ruptuuri*- eli uskonsotaa (vuosina 1656–58) seuranneen suuren vainon johdosta kaikkiaan noin 30 000 rajaseudun ortodoksia turvautui mieronseuvaan ja pakeni kauas Venäjälle. Osa heistä meni jopa Tverin seudulle saakka. Ruunaan ja koko Pielisjärven seuduilta siirryttiin tosin enimmäkseen *Vonkerin* eli Repolan tienoille.

Kesäkuussa 1618 kohta Stolbovan rauhan jälkeen esittivät Venäjän-Karjalan Repolan *volostin* eli kunnan talonpojat Vaska Gaurilov (lisänimeltään Vjeseloi eli Iloinen), Odronko Oleksjev, Larionko Timofejev ja Martynko Olferjev uuden rajan paikkaa. He sanoivat, ettei Kuolan läänin Repolan volostin ja Karjalan läänin Ilomantsin *pogostan* välillä rajaa ole ollut ja että kummallakin puolella pellot kynnetään ilman minkäänlaista rajaa. Talonpojat ehdottivat, että rajan tulisi tulevaisuudessa kulkea muun muassa:

”Potrosinjärveltä Itkiönkankaalle metsää pitkin 10 virstaa, Itkiönkankaalta Ruunaanjärvelle, järveä pitkin Tuulijoen suuhun, Tuulijoen Polvilahteen, Polvilahdesta Miniselälle, Miniselältä Sorsavaaralle, Sorsavaaralta Pirttilammelle...”

Vuosikausien riitelyn tuloksena rajan linjausta onneksi siirrettiin Ruunaanjärveltä hiukan kauemmaksi koilliseen. Siirron ansiosta meillä on nyt pääosa nykyistä Ruunaan suojelualuetta. Periaatteessa rajan paikka muualla oli likimain ehdotuksen mukainen. Rajan sijainti Ruunaan kohdalla on ollut muuttumaton

vuodesta 1621. Tuolloisessa Stolbovan rauhan (vuonna 1617) jälkeen rajan paikka määriteltiin rajankäynnin pöytäkirjassa seuraavasti:

”...Ruoko-ojalle, joka tulee Novgorodin puolelta ja jonka vasemmalla puolella on mänty & (merkki puussa, kirj. huom.). Ja tuota puroa alas viisi virstaa Lieksanjoelle, joka tulee Novgorodin puolelta ja laskee poikittain rajan yli Ruotsin puolelle, siellä Ruoko-ojan suussa rajamerkiksi mänty &. Ja sitä vastapäätä Lieksanjoen toisella puolella myös mänty &. Lieksanjoelta raja menee metsän, kankaan ja rämeen yli kaksi virstaa Kokkojärvelle, jonka saarella mänty &. Kokkojärveltä raja menee kankaan ja suon yli viisi virstaa Tuusjärven talvitielle, jonka vieressä mänty &.

Siitä metsän, suon ja rämeen kautta viisi virstaa Pydolammelle, jonka molemmissa päissä mäntyjä &, &. Sieltä metsän ja suon yli virstan Aittovaaralle, jossa mänty &, sitten pitkittäin Aittovaaran yli neljä virstaa Tuulijoen putouksen yläpuolelle, joka Tuulijoki tulee Novgorodin puolelta Tuulijärvestä ja laskee Ruotsin puolelle Lieksajokeen. Siellä on joen rannalla olevan vuorenyppylän kylkeen hakattu kruunu ja risti. Ja raja menee Tuulijoen yli ja sieltä metsän ja kankaan yli kaksi virstaa Ruokolammelle, ...”

Rajapöytäkirjan olivat allekirjoittaneet Ruotsin puolesta Fulkkilan herra Maunu Munck ja Brunsholmin herra Gordonius Hendriksson sekä sihteerit Andreas Bureus. Maastokohtien väliset matkat on pöytäkirjassa merkitty siis virstoina ja mitattu ilmeisesti ”jäniksen hännällä”. Matkojen ja todellisuuden välillä on suuria eroja. Esimerkiksi Lieksanjoen ja Kokkojärven saaren väli on todellisuudessa lähes puolta pitempi kuin pöytäkirjassa mainittu. Mutta rajan sijainti maastossa pätee edelleen, sehän lienee pääasia.

Rajaa olisi tuolloin pitänyt avatakin, mutta se tehtiin vasta paljon myöhemmin. Sillä ei ollut käytännössä paljoakaan merkitystä, sillä rajan yli kuljettiin kuten ennenkin. Kaskia kaadettiin, poltettiin ja lyhteitä koottiin omalta ja naapurin puolelta. Sen jälkeen riideltiin, kenelle ne lopulta kuuluivat. Kiviin ja honkiin merkityjä rajamerkkejä ei paljoakaan näkynyt. Saattoivat ainakin puihin merkityt kruunut ja ristit tuhoutua puiden kaatuessa. Vasta vuonna 1934 käytiin uusi yleinen rajankäynti, jolloin raja-aukko raivattiin kunnolla. Nykyisin se onkin perin siisti, melkein haravoidun pihan näköinen.

5.2 Varjele vartija maata

5.2.1 *Rahvas rajanvahtina*

Rajan vartioinnin tarkkuus on vaihdellut vuosisatojen aikana paljonkin. Kun Pietari Brahe rakennutti perustamaansa silloisen Brahean (Lieksan) kaupunkiin puisen linnoituksen, hän yritti järjestellä rajankin silmälläpitoa. Sama tehtävä kuului myös verovuokraaja ja rajaluutnantti Simon Affleckille. Hänet muistetaan paremmin *Simo Hurtan* nimellä. Vuonna 1703 hän perusti Lieksaan rajavartio-komppanian.

Ison vihan jälkeen aseteltiin jälleen vahteja rajoille ja turvauduttiin paremman puutteessa naapurimaan asukkaille annettuihin uhkauksiin: "Sieltä tulevat ryövärit kidutetaan ja lopuksi naulataan riippumaan kylkiluistaan!". Lienevätkö venäläiset sitten ottaneet todesta moisia uhoamisia. Samansuuntaisia varoituksia nuo rajanaapurit puolestaan jakelivat meikäläisille.

Vuonna 1708 täältä tehtiin ryöstöretki Lentieraan ja Tuulijärvelle. Sen perusteluna oli kistaa venäläisten aiempi Ilomantsin alueen hävittäminen. Retkeltä saivat sotasaaliista, mm. Ruunaankylän Kakkiset 6 1/2 tenkaa hopeaa ja Mikko Hokkanen 10 kappa ruista sekä Antti Kosonen 4 kappa ruista ja 4 kopeekkaa. Reissuun kannatti tältäkin kylältä ilmeisesti lähteä.

Retkellä sanotaan olleen mukana myös myöhemmin kuuluksi tulleen Turusen. Tämä ei aseensa piippuun sullottujen saalisrahojen takia voinut ampua paluun vaatimia kunnialaukauksia rajalla, sillä piippu "oli täynnä kuin Turusen pyssy". Venäläiset tietysti puolestaan jälkeensä suorittivat perinteisen kostoiskun, joka suuntautui tähän retkeen syyttömälle Jaakonvaaran kylälle.

Pääosin rajan vartiointi kuului paikallisille talonpojille. Sen takia heidät oli vapautettu sotaväenotosta. Uudenkaupungin rauhan (vuonna 1741) jälkeen koko maakunnan rajojen valvontaa hoitivat Kiteelle sijoitetut kaksi upseeria ja 15 miestä. Eivät he paljoakaan näin pitkää rajaa pystyneet vartioimaan. Vallisaaren rauhan (1658) jälkeen palkattuina vartijoina olivat Lieksassa asuvat pitäjänluutnantti, varusmestari ja rummuttaja. Vähillä miehillä siis oli tultava toimeen, lie neekö rummuttajallakaan ollut koskaan vapaapäiviä?

Useiden vuosien ajan 1770-luvun tienoilla oli rajan ylitys ankarasti kiellettyä venäjällä riehuvan ruton takia. Rajan takaa tulevat ihmiset ja hevoset oli määrä ampua. Samoin ne, jotka kajosivat sieltä tulleen hevosen kuormaan. Luvattiinpa 1 000 taalaria palkinnoksi salakuljettajien ilmiantajille. Pitäjän alueella vartio suljettua rajaa näinä vaarallisina aikoina Savon jalkaväkirykmentin Iisalmen komppania, jolla oli päämaja Lieksassa ja varastomakasiinit mm. Pankajärvellä ja Louhivaarassa.

Vuosisadan loppupuolella olivat myös puuhakkaat Pielisjärven kirkkoherrat *Korpi-Jaakko* ja *Koski-Jaakko* (Jaakko Stenius vanhempi ja nuorempi) huolissaan rajarauhasta. Kun rajoilla taas kahakoitiin, ryhtyi Koski-Jaakko toimiin. Vuonna 1789 hän järjesti pitäjäläisten keskeisen rajan vapaaehtoisen vartiointin. Eri kylämielille järjestettiin vahtivuorot ja nokkamiehet eli *upseerit*. Kirkonkäräjillä hyväksyttiin Pielisjärven rajavartijoille johtosääntö, jonka *punkteista* otteita:

”Upseerit pitää huolta gevärein parannuksesta, geväreistä ja että on ruutia, flinttipiitä, krasseja, j.n.e...

...Kolme daalaria talosta uloskantonon gevärein parannukseksi...

...Oltava evästä aina varalla, kuivia leipiä, voita, kuivaa lihaa tai suolakalaa, hätävaraevästä joka miehellä...

...Kapteeni ja vahtiväen päällysmies pitää antaman kirjallisen ja sinetillä vahvistetun kutsumuksen kylän upseereille ja ne antavat itselukin kylänsä miehille tiedon. Muita sanomia, humuja ja höyryjä, joita akat ja lapset jolkuttelevat, ei pidä uskoa...

...Joka löydyttää itsensä pois kärsiköön hengellisen rangaistuksen, neljäkymmentä paria raippavitsoja...

...Sakkoa niille joilla ei patruunataskua, kahdeksan skillinkiä...”

Jo seuraavana vuonna solmitun Värälän rauhan jälkeen pitäjän miehet vapautuivat moisista rasitteista. Kun koko Suomi vuonna 1809 joutui Venäjän haltuun, ei rajalla enää ollut suurta merkitystä, sen yli kuljettiin melkoisen vapaasti. Maamme ollessa runsaat sata vuotta keisarikunnalle alistettuna rajan valvonta lieneekin ollut vähäisintä, asuttiinhan molemmiin puolin periaatteessa samassa valtakunnassa.

Erinäisten uskonvainojen vuoksi rajan tälle puolelle on vaeltanut eri aikoina myös venäläisiä vanhauskoisia, *starovieruja* eli *raskolnikkoja*. Näitä vainottiin Venäjällä varsinkin 1700-luvun alussa, ja he puolestaan tekivät siellä jopa tuhatpäisin joukoin polttoitsemurhia. Vanhauskoisilla oli luostarintapaisia keskittyviä Uikujen ja Lieksanjoen varsilla.

Nämä lahkolaiset eivät suostuneet edes syömään uskottomien kanssa samasta astiasta. Valtaosan päivästäan raskolnikot *molinoivat* eli rukoilivat. Muuan vanhauskoinen on ilmeisesti asunut joskus Munkinvaarassa, pienessä maahan kaivetussa kammiossaan eli *keljassa*. Ruokansa hän lienee keräillyt metsistä ja kerjännyt naapureilta.

Koska Venäjällä oli 1700-luvun lopulla sotapalvelusaika peräti 25 vuotta, siirtyi lukuisa joukko nuoria miehiä asepalvelusta karkuun rajaseudun saloille. Nämä *pieklat* saattoivat asua savupirteissään vuosikymmeniä. Monet heistä olivat paossa perheineen, ja heitä saattoi olla myös rajan tällä puolella.

5.2.2 Itsenäisyyden aika

Ensimmäisen maailmansodan loppukahinoissa ja Neuvostoliiton alkuvuosina rajalla oli muutamia vuosia hyvin sekava tilanne, ja sitä yliteltiin varsinkin itään päin mennessä. Kansalaissodan vielä riehussa tuli maassamme voimaan yleinen asevelvollisuus. Tällöin lähti paljon varsinkin vasemmistomielisiä nuorukaisia rajan taakse kutsuntoja karkuun.

Niinpä maaliskuussa 1918 lähti myös Hatun- ja Sikovaaran kyliltä lähes parinkymmenen nuoren joukko Kokkojärven kautta tällaiselle matkalle. Joukossa oli pari tyttöäkin. Parilla hevosella kuljetettiin tavaroita, ja muuten kuljettiin sukilla. Levättyään Kokkojärven talossa ryhmä kulki yhdessä Kipon kylälle ja hajaantui sitten työskentelemään eri puolille neuvosto-Karjalaa. Aikaa myöten osa heistä palasi kotimaahan.

Aittokoskelta menivät rajan taakse paikalliset nuoret Matti Leinonen ja Riitta Paaso. Myös englantilaisten johtamaan Muurmannin Legioonaan mentiin näinä aikoina joko aatteen ajamina tai muuten vain palkkatöihin. Saihan legioonassa hyvän palkan lisäksi myös hyvät varusteet ja muonituksen. Pielisjärveltä legioonassa palveli kaikkiaan 46 miestä, osa näistä ylitti rajan Ruunaassa.

He palasivat vuonna 1919 saatuaan Britannian vaatimuksesta Suomen valtiolta armahduksen. Useita legioonassa olleita miehiä syytettiin lähinnä karkuruudesta ensimmäisiä asevelvollisten kutsuntoja kohtaan. Suuri osa heistä joutui muuttamaan Kanadaan maanpakoon. Näiden joukossa ei ollut kuitenkaan tietävästi tšekäläisiä miehiä.

Repolan ja Porajärven alue oli vuosina 1918–20 suomalaisten ja parin seuraavan vuoden ajan alueen Suomeen liittämistä vaativien *Karjalan metsäsissien* hallussa. Näinä vuosina sieltä hankittiin puuta Suomen sahoille, joten rajan ylitse kulki runsaasti savottalaisia. Rajantakaista nälänhätää lievittämään kuljetettiin täältä myös runsaasti ruokatarvikkeita.

Kun sissien vaatimukset jäivät haaveeksi ja neuvostojoukot ottivat alueet valvontaansa, pakeni satamäärin ihmisiä rajan tälle puolelle. Osa näistä pakolaisista saapui Aittokosken ja Kokkojärven kautta. Venäjän valkoisen armeijan rippeitä pakeni tappion jälkeen rajan tälle puolelle. Näitä kenraali Judenitsin sotilaita yöpyi satalukuinen joukko talvella 1919 Kokkovaaran talossa. Mukana oli myös muutamia korkea-arvoisia päälliköitä.

Oliko Judenits itse mukana lienee epävarmaa, sillä kukaan talossa ei osannut venäjää. Virallisten tietojen mukaan Lieksaan pakeni noihin aikoihin ainakin yksi ruhtinas, kaksi kenraalia, yhdeksän everstiä ja yksitoista everstiluutnanttia sekä lukuisa määrä muita sotilaita. Usealla sotilaalla oli perhettäkin mukana.

Suomen itsenäisyyden vakiintuessa alettiin rajanvalvontaan kiinnittää tarkkaa huomiota. Valvonnan tehostumiseen vaikuttivat naapurien toisiaan kohtaan

tuntema epäluulo ja suoranainen vihamielisyys. Kumpikin osapuoli kehitti rajan vartiointia uusien, juuri perustettujen rajavartiostojensa avulla.

Niiden suorittamasta vartioinnista huolimatta kuljettiin rajan ylitse varsin usein salavihkaa vielä 1920- ja 1930-luvuilla. Kokkovaaran Kusti kulki yöjalassa rajan takana vielä 20-luvun lopulla, kunnes rajantakainen heila tuli varoittamaan. Ei ollut enää turvallista jatkaa seurustelua, sillä tytön kotikylälle oli tullut paljon neuvostosotilaita.

Monilla rajaseudun asukkailla oli myös sukulaisia rajan toisella puolella. Jotkut vallankumouksen takia maahamme paenneet emigrantit käväisivät tervehtimässä sukua ja entisiä ystäviään vanhoilla asuinpaikoilla. Heistä muutamat jäivät kiinni entisessä kotimaassa, sillä siellä vahdittiin kulkijoita ehkä vieläkin tiukemmin.

Eihän rajalle tosin saa vähäisillä vartiomiehillä mitenkään aukotonta vartiointia, ellei sinne rakenna korkeaa sähköaitaa. Nykyisin tosin lienevät elektroniset tarkkailukojeet jo valvonnan arkipäivää, ainakin vilkkaimpien ylityspaikkojen tienoilla.

Kehnosti kävi esimerkiksi Palojoen savotan muonittajana toimivalle Magarei Ivanoffille syksyllä 1929. Tämän "isänmaan petturin" yllättivät paikalliset viranomaiset kotijärvensä läntiseltä rannalta. Velipojan oli puhe tulla miestä veneellä noutamaan nähtyään hänen sytyttämänsä merkkitulon. Sen lienevät nähneet myös venäläiset rajamiehet ja ehtivät ensiksi paikalle. Näin oli Palojoen savotan muonittajaa vaihdettava.

Myös kieltolain aikaiset pirtun salakuljettajat uhmasivat rajan ylityskieltoa salaisilla retkillään. Oman lukunsa muodostivat varsinkin 1930-luvun pula-aikana naapurimaahan, "työväen kultalaan", mielivät tuhatlukuiset työttömät miehet ja naiset. Monet ylittivät houkuttelevan neuvostomaan rajan tietävästi myös Kokojärven tienoilla. Sijaitsihan täällä vanha Vienaani menijöiden valtatie. Toinen samanlainen kulkureitti sijaitsee Tuulijoen länsirannalla. Talvisin hiihdettiin myös Tuusjärvelle meneviä talviteitä.

Rajaloikkarien odotukset onnellisesta tulevaisuudesta naapurimaassa eivät vain tainneet toteutua suunnitellulla tavalla. Tuo ihannoitu tasa-arvon valtakunta johdattikin heidät suorinta ja lyhyintä tietä vain puutteen tasa-arvoon. Suurin osa päättyi Stalinin suurissa "puhdistuksissa" turpeen alle tai ainakin Karjalan ja Siperian suurille vankileireille. Sikäläistä kirjailijaa Ortjo Stepanovia lainaten:

"Me luulimme rakentavamme sosialismia, mutta rakensimmekin jotain aivan muuta."

Rajan asukkaita oli ankarasti varoitettu auttamasta näitä tulevia "Talliinin Joo-pin" miehiä. Koska aatteen punertava liekki paloi monen pakolaisen silmissä

varsin voimakkaasti, sai Aittovaaran isäntäkin loikkareilta suoranaisia tappouhkauksia kieltäytyessään neuvomasta näille tiedossaan olevia kulkureittejä.

Toisaalta myös valepukuiset valtiollisen poliisin miehet saattoivat salavihkaa testata asukkaiden lainkuuliaisuutta. Näitä agentteja sanottiin *Tupeloiksi*. Eräs sellainen ruinasi kerrankin muka rajanylitysneuvoja talon ukilta. Isäntä-Paavo sattui tuntemaan vieraan, joten tupelolle tuli yöllä kiivas lähtö torpasta.

5.2.3 Rajavartioasemat

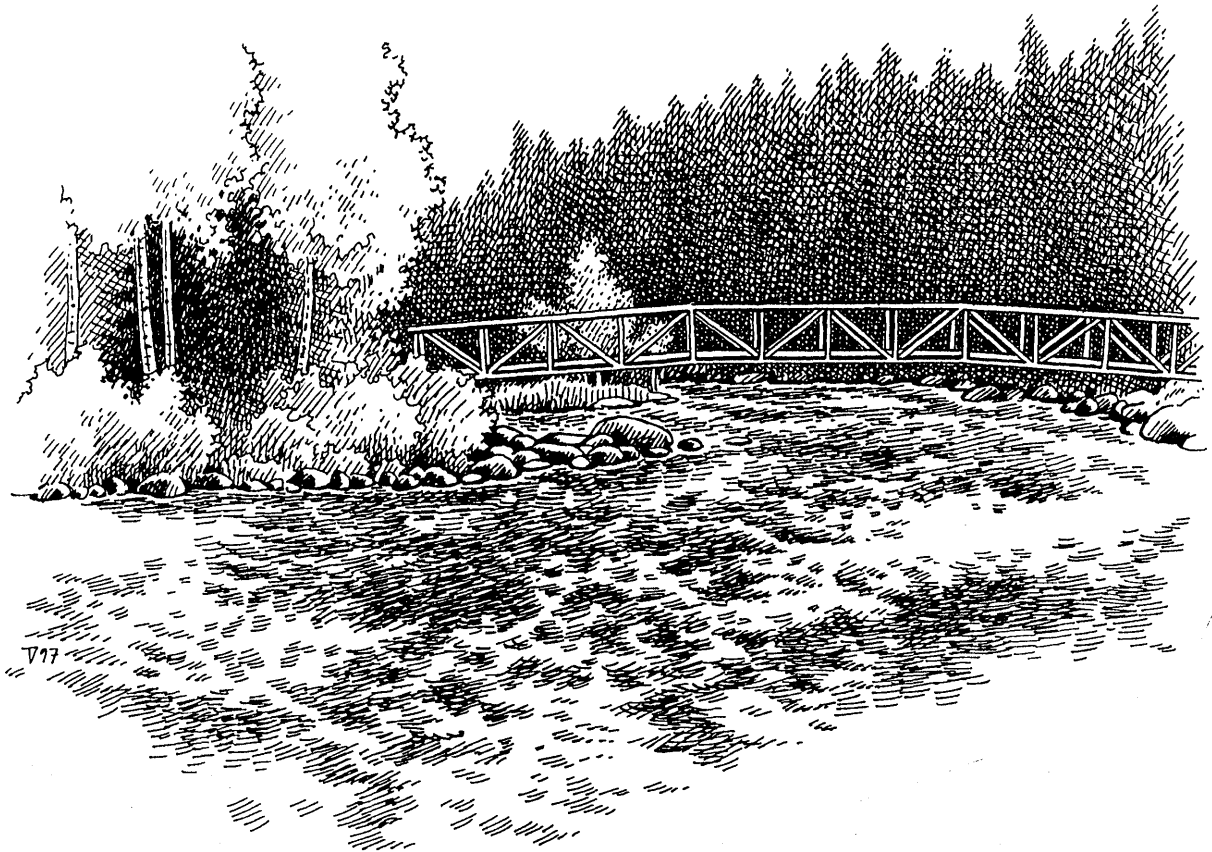
Itsenäisyyden alkuvuosina ja varsinkin heti Tarton rauhan jälkeen alettiin tälläkin alueella järjestellä rajan vartiointia. Joensuun Rajakomendantin alaisena toimivalle Lieksan rajakomppanialle tuli kenttävartio Uramoon ja sen alaiset aliupseerivartiot Kokkojärvelle ja Ruunaaseen. Aluksi niille oli vuokrattu majoitushuoneet yksityistaloista Uramovaaran ja Polvivaaran kylän Oinosilta. Muutaman vuoden kuluessa kumpikin vartio sai omat pienet rakennuksensa Kokkojärvelle ja Aittokoskelle.

Periaatteessa näiden vartioiden pohjalta kehittyivät myöhemmät vartioasemat. Rajan pintaan Kokkojärven rannalle vuonna 1923 rakennettu vartiorakennus, samoin kuin Aittokoskelta torppari Antti Leinoselta lunastetun torpan rakennukset, poltettiin talvisodan alussa. Kumpikin vartioasema siirtyi sotien jälkeen autoteiden varteen Lieksanjoen länsipuolelle. Ruunaan vartio toimi sotien aikana Ruunaan kansakoululla. Nykyisin se sijaitsee jokivarressa Ruunaan Matkalahdessa.

Kokkojärven vartio siirtyi aluksi Uramolammen rannalla olevaan kämppä-rakennukseen. Viisikymmenluvun alussa vartio pääsi uuteen paikkaansa Rännjärven rannalle. Vaikka Kokkojärven vartioasema nimettiin Rajavartiolaitoksen vuoden 1987 rajavartioasemaksi, on sen toiminta rajavartioston uusissa järjestyksissä lopetettu ja vartiorakennus on vuokrattu pääosin lomailukäyttöön. Suojelalueen rajaosuutta valvoo nyt pääosin Ruunaan vartio.

5.2.4 Rajakallen puuhia

Vartiinnin maastotukikohtina rajan pinnassa ovat taukomajat, joita on Aittokoskella, Kivijärven rannalla ja Haapapyörteellä. Niitä käytetään levähdyspaikkoina rajamiesten vaeltaessa lähes päivittäisillä valvontaretkillään. Valvontaretket tehdään tällä tiettömällä alueella kesäisin jalan ja veneillä, talvisin moottorikelkalla ja suksilla. Helikopterilla ja lentokoneella tehdään valvontaa vain ajoittain. Naapurimaan puolella sellainen tarkkailu oli melko yleistä varsinkin Neuvostoliiton aikana.

Rajamiesten polkusilta Aittokoskella. Piirros: Tuula Vuorinen.

Rajamiespartiot tarkkailevat kaikkea rajalla tapahtuvaa liikennettä kirjaten kaikki tarpeelliset huomionsa. Rajan luvattomaan ylitykseen tosin syyllistyvät nykyisin yleensä vain eläimet. Mikäli muunlaista luvatonta liikkumista rajavyöhykkeellä havaitaan, ryhdytään välittömästi vastatoimenpiteisiin, sillä rajarauhaa on kunnioitettava rajan kummallakin puolella. Tarvittaessa ollaan yhteydessä naapurimaan vartioasemiin ja sovitaan yhteisistä toimenpiteistä.

Rajavyöhyke on täällä 2–3 kilometrin levyinen rajan suuntainen alue, joka on selkeästi merkitty keltaisilla, puihin tai paaluihin maalatuilla maalimerkeillä sekä rajavyöhykettä osoittavilla kilvillä. Vyöhykkeellä saa liikkua vain erityisellä kulkuluvalla. Se annetaan pääosin vain työtehtävien suorittamista varten. Rajapartiot valvovat sekä vyöhykerajaa että raja-aukon varressa sijaitsevia valvontapolkuja, jottei luvattomia kulkijoita pääsisi kielletylle alueelle.

Rajakoira on vieläkin vartijan tärkein avustaja. Tosin tekninen valvontajärjestelmä kehittyy jatkuvasti. Maatärinään perustuvat seismiset ja pietzosähköön tai infrapunasäteisiin tukeutuvat ilmaisimet, usein kameraan yhdistettyinä, tekevät tuloaan tärkeimmille ylityspaikoille. Vartija voi tällöin seurata suoraan digitaali-

selta kartalta rajanpinnan tapahtumia. Epäilyttävissä tapauksissa koirapartio tarkistaa maastossa, onko häirintä ihmisen vai eläimen aiheuttama.

Vähemmän sotilaallinen taistelutoiminta, joskus sekin naapurin kanssa osittain yhteinen, suuntautuu majavia vastaan. Näiden aiheuttamat tulvat saattavat nousta valvontapoluille saakka, tulvien torjuminen saattaa vaatia joskus jopa patojen hävitystöitä.

Varsin runsaasti rajamiesten valvontatyötä lisäsi puutavaran tuonti rajan takaa. Vartijat valvoivat uittomiesten ja puutavaran vastaanottajien toimintaa ja tarkistivat rajan ylittäjien kulkuluvat. Uittojen päätyttyä tämä työ keskittyi Rajakan-kaan ylityspaikalle, jossa on alueen ainoa rajan ylitystie. Siellä tarkastettiin autoliikenne ja rekka-autojen kuormat. Tosin tämä tie on nyt hiljenemässä, ja jokea ylittävä Enso Gutzeit Oy:n rakentama elementtisiltakin saatetaan siirtää muualle.

Paitsi itse rajavyöhykettä, valvovat rajamiehet myös sen läheisyydessä tapahtuvaa liikkumista ja varsinkin metsästystä ja kalastusta. Näin tapahtuu koko Lieksanjoen vesistöosuudella. Valvontaan kuuluvat myös tulenteon ja muun luvattoman toiminnan silmälläpito sekä metsäpalojen havainnointi ja siihen liittyvät toimenpiteet. Rännänvaaran, Saveliuksenvaaran ja Aittovaaran valvontatornit ovat hyvänä apuna varsinkin alueen palotähystyksessä.

6 METSÄTALOUS

6.1 Sahapuuta maailmalle

6.1.1 *Tukkifirmat tulevat*

Ruunaanjärven hoitoalueen sahapuuta tarjottiin 2 214 kpl myyntiin ensi kertaa 18.12.1860 julkaistulla kuulutuksella. Eivät tainneet mennä kunniallisesti kaupaksi, koskapa pari vuotta myöhemmin vastaavassa kuulutuksessa luetellaan erinäisiä puukaupan lisäehtoja. Puita kaadettaessa ei saanut jättää puoltatoista jalkaa (n. 45 cm!) pitempää kantoa. Ennen puutavaran poisvientä oli niiden latvukset karsittava ja kasattava, samoin myös paksuimmat oksat. Näin luultiin saatavan alueet paremmin taimettumaan.

Lienevätkö nämä määräykset vaikuttaneet kaupantekoon, sillä vuonna 1862 ilmoitetaan katovuoden takia kruunun itsensä hakkuuttavan ja ajattavan rantaan suuren määrän tukkeja. Näitä honkapuita tarjottiin seuraavana vuonna *awitsuonien* kautta ostettavaksi kuutiojaloittain rannoille hankittuina. Rajan pinnassa olevista Ruunajärven hoitoalueen savotoista on merkintä samalta vuodelta. Tällöin Miron Smirnoff osti ja hakkasi Aittovaarasta 1 257 runkoa kookkaita sahatukkeja.

Rungot olivat varsin järeitä, kelloista sahapuuta niistä mitattiin nykymitoin reilun kuutiometrin verran. Tukeista kertyi yhteensä 42 919 kuutiojalkaa. Lisäksi tuolloin jätettiin metsään järeänpuoleinen latvus. Puiden paksuus mitattiin silloisen säännön mukaan tukin keskeltä.

Vuonna 1865 oli metsänmyyntiehdossa jälleen lisäys:

”Kruunu antaa metsäwirkamiestensä kautta kaataa ja kahdeksan kymmeneslukuisen tuuman paksuiksi latwasta leikata merkityt hirret, josta työstä ostajan tulee antaa palkinnoksi 16 penniä joka puulta.”

Mainittuna vuonna osti E. J. Taskinen Aittovaaran seuduilta 2 214 runkoa. Näistä mitattiin sahapuuta yhteensä 82 090 kuutiojalkaa, joten rungot olivat aiempiakin puita järeämpiä. Näin olivat alueen savotat lähteneet käyntiin, ja esimerkiksi Kokkovaarasta hakattiin vuonna 1882 jo peräti 6 000 järeää runkoa. Lähes vuosittain muutettiin hakkuuehtoja. Vuodesta 1868 lähtien alettiin sahapuun paksuus mitata latvasta, kun puu oli ensin pölkyiksi katkottu.

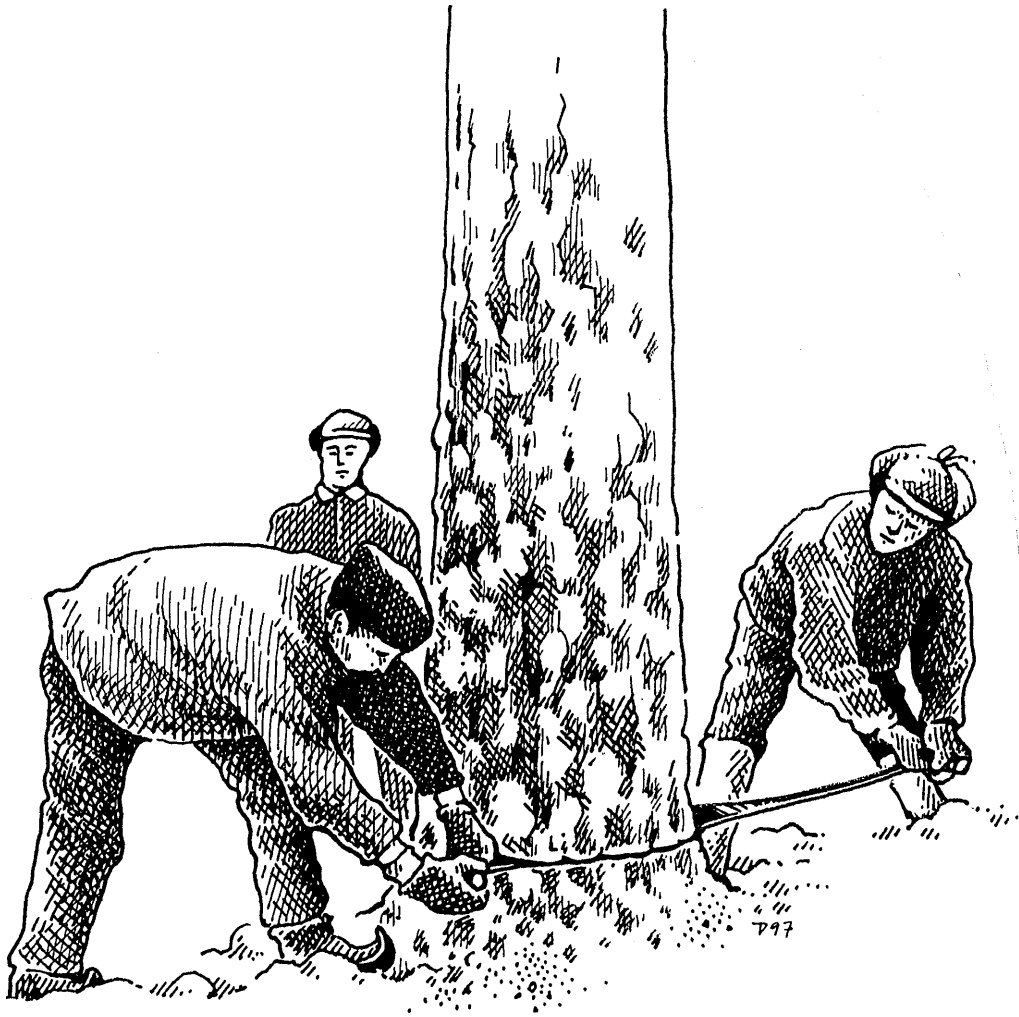
Viisi vuotta myöhemmin poistettiin määräys latvojen karsimisesta, mikäli ostaja suoritti valtiolle 5 penniä rungolta karsimisrahaa. Noilla penneillä karsinta annettiin tavallisesti metsänvartijain tehtäväksi. Metrimittajärjestelmän tultua voimaan vuonna 1891 sai puut ostaa joko kappaleittain tai kuutiometrikaupalla. Kuutiokauppa oli ilmeisesti hankalaa, koska pari vuotta myöhemmin siirryttiin jälleen runkokauppaan.

6.1.2 Honkapuuta Aunuksesta

Pielisjärven kirkkokuulutuksissa vuodelta 1850 kuulutti tuolloin sahan Nurmeksen Kuokkastenkoskella omistanut Timofei Tichanoff työväkeä Repolan Lusmassa avatulle suurelle tukkityömaalle. Tuolla suunnalla olevat vedet laskevat Tuulijärven kautta Lusma- eli Tuulijokea pitkin Lieksanjokeen ja ”Tiihanohvi” oli tehnyt metsäkaupan venäläisten kanssa. Mainittu saha siirrettiin Kuokkastenkoskelta parempien jatkokuljetusreittien varten Joensuun Utraan vuonna 1860.

Hakkuita keisarikunnan puolella jatkettiin myöhempinä vuosina, sillä vuonna 1860 Milon Smirnoff uitti sieltä ensimmäisen virallisesti kirjatun puuerän Lieksanjokea pitkin Hasaniemen höyrysahalle. Vuonna 1868 kuuluttaa työnjohtaja Mikko Hoppujeff jälleen työväkeä Lusman savotoille. Samalta vuodelta oleva tieto kertoo siellä hakatun ainakin 3 000 runkoa tuulenkaatopuita.

Pari vuotta myöhemmin hakattiin kahtena peräkkäisenä talvena ns. *Pakutin savotta* Kylmäoan seuduilla. Tosin osa näistä puista uitettiin Oulujoen vesistön kautta Kainuun sahoille. Myös Lieksanjoen latvoilta Lentieran ja Suoverkan tie

Justeerimiehet tukinkaadossa. Piirros: Tuula Vuorinen.

noilta hakattiin venäläistä puuta viime vuosisadan puolella. W. Gutzeit & Co kiinnostui rajantakaisista puista 1890-luvun alussa.

Muutamaa vuotta aikaisemmin yhtiö oli löytänyt ratkaisun Saimaan ja Kymijoen väliseen puunsiirtoon. Saimaan eteläpäästä, Lappeenrannan lähetyviltä, oli löydetty kapea Rutolan kannas, joka eroitti nämä vesistöt toisistaan. Tälle kannakselle rakennettiin 800 metrin pituinen uittokouru, ja nyt alkoi yhtiö hankkia puuta myös Saimaan vesistön alueelta. Lieksanjoen vesistö sijaitsee Saimaan vesistöalueen latvoilla.

W. Gutzeit & Co:lla olikin jo vuonna 1896 oikea suursavotta rajan takana Kolvasjärven tienoilla. Silloin hakattiin ja uitettiin 36 000 runkoa sahapuuta Suomeen.

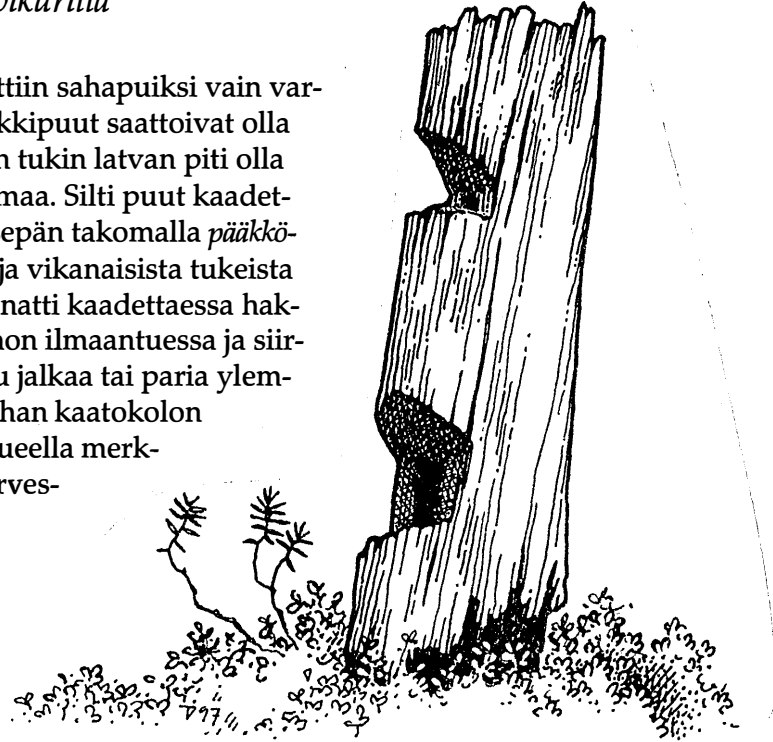
Vuonna 1902 siirtyi Joensuussa ollut Utran saha yhtiölle, ja yhtiön kiinnostus rajantakaiseen puutavaraan lisääntyi entisestään.

Vuosisadan vaihteen jälkeen ilmestyi myös Halla Oy kilpailemaan naapurimaan tukkipuista. Vuonna 1910 Ab. W. Gutzeit & Co, Ab. T & J Salvesen, Hackman & Co, Halla Ab., Oy Gust. Cedenberg ja Ahlström Oy perustivat yhteenliittymän, Venäjän Metsärenkaan. Tämä yhtymä hankki melkoisia määriä puuta Venäjältä.

6.1.2.1 Kirveellä ja vikurilla

Alkuaikoina kelpuutettiin sahapuiksi vain varsin järeitä runkoja. Tukkipuut saattoivat olla sylintäyteisiä, ja pitkän tukin latvan piti olla paksuudeltaan 11 tuumaa. Silti puut kaadettiin ja katkottiin maasepän takomalla *pääkkökirveellä*. Kun lahoista ja vikanaisista tukeista ei saanut maksua, kannatti kaadettaessa hakuulovi hylätä heti lahon ilmaantuessa ja siirtää kaatokolon hakkuu jalkaa tai paria ylemmäksi. Näitä parin turhan kaatokolon kantoja löytyy vielä alueella merkkinä tuon aikaisista kirves-savotoista.

*Kirvessavotan aikainen
lovikanto.
Piirros: Tuula Vuorinen*

Vasta Halla Oy:n savotalla vuonna 1906 kokeiltiin justeerilla kaatoa. Se onnistui huonosti, sillä noita alkeellisia sahoja ei osattu vielä kunnostaa. Kirves toki osattiin tahkota ja hioa vuosisatojen kokemuksella. Sitä piti vain ahkerasti heiluttaa puun kylkeen. Moni tottunut kirveenkäyttäjä pärjäsi kohtalaisesti huonokuntoisen, alkuaikoina tolkuttoman leveän justeerin nykijöille vielä pitkälle tämän vuosisadan puolelle saakka. Vasta sitten, kun sahat osattiin *ryykätä, harittaa ja viilata* kunnolla, väistyi kirves kaato- ja katkontatöistä.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen alettiin puuta sahailla myös pokasahalla eli *vikurilla*. Niiden muita kutsumanimiä olivat *nälkäviulu* ja *hiljainen Heikki*. Pokasahat olivat aluksi kehoja, joukossa oli sellaisiakin, joiden terän selkäpuoli oli piikkireunaa paksumpi. Eihän sellainen saha mennyt puuhun juuri mitenkään. Silloin tosin työssä äheltämään tarvittiin vain yksi mies. Viime sotien jälkeen maahan saatiin erinomaisia ruotsalaisia pokasahanteriä. Naapurista saapui myös teräskaari vanhan "risuveräjän" tilalle. Silloin alkoi sahaustyö joutua.

Muutammat ammattimiehet oppivat pulavuosina viilaamaan sahanterän ohuesta gramofonin vieteristä. Parhaita olivat vieterit, joilla oli soiteltu ahkerasti polkkaa tai jenkkää. Sellaisesta vieteristä viilattu saha upposi puuhun kuin ”vävyn veitsi anopin keitinpiiraaseen”. Lienee siinä ollut tosin viilaamistakin useaksi illaksi. Hyvään tulokseen yriteltiin toisen maailmansodan jälkeen päästä myös yhden miehen justeerilla eli *pukkurilla*. Se ei kuitenkaan saanut suurtakaan suosiota.

Moottorisahat ilmestyivät savotoille vasta 1950-luvulla. Ne olivat aluksi koho-kaasuttimella varustettuja, parikymmenkiloisia ja käynniltään epävarmoja. Myöskään niiden huolto ei pelannut kunnolla. Edes suomenkielisiä ohjeita sahan huoltoon ei löytynyt. Moottorisahan varmimpana varaosana pidettiin jatkää ja justeeria.

Pikkuhiljaa nuo masiinat paranivat ja keventyivät. Karsintakin siirtyi kirveeltä moottorisahalle jo 1960-luvun lopulla. Nykyisin suurin osa hakkuista suoritetaan monitoimikoneilla.

6.1.3 Savotat roilottavat

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen hakkuut jatkuivat Ruunaan alueella lähes vuosittain. Valtion tuolloin omistama Kevätniemen saha hakkuutti Ruunaanvaaran tienoilla vuonna 1924, Säymäsemänkankailla 1926 sekä Palojoella, Ruunaanjärven rantamilla ja Neitijoen varsilla vuosina 1929–30.

Maailmansotien välisenä aikana kävivät myös mm. Vahl & Co, Halla Oy, W. Gutzeit & Co ja Pielisen Metsätalous hakkaamassa eri puolilla aluetta. Kaikkiaan hakattiin järven tienoilta vuosina 1924–43 runsaat 200 000 kuutiometriä puuta. Tästä määrästä puolet on hakattu Ruunaanjärven ja valtakunnan rajan väliseltä alueelta. Edes kaukaisin rajanvarsi ei säästynyt hakkuulta.

Kolmikymmenluvulla oli metsistä alettu hakata myös pinotavaraa sellutehtaille ja kaivoksiin. Siihen mennessä oli pinoon hakattu vain polttopuita, jotka tosin suuren hävikin vuoksi eivät soveltuneet uitettavaksi. Niitä hankittiin pääosin vain kulutuspaikkojen lähettyviltä tai korkeintaan proomukuljetukseen soveltuvilta alueilta. Jonkin verran oli kylläkin uitettu poltto- ja hiiltopuuta pitkinä rankoina.

6.1.3.1 Aina firma puut korjaa

Esimerkkinä maailmansotien välisen ajan suurista työmaista ja niiden vaikeuksista, kerrottakoon vuosina 1928–30 Palojoen suussa hakatuista kahdesta savotasta. Leimikot oli ostanut valtion tuolloin omistama Kevätniemen saha. Leimikot sijaitsivat Mõhkyrinlahden ja Palokankaan välissä, peninkulman päässä lähimmältä Uramovaaraan päättyvältä tieltä. Savotoiden huolto oli hyvin hanka-

laa. Syystalvella oli muonitus hoidettava miesvoimin, kantamalla ruokatavarat repussa kilometrien päästä.

Ensimmäisen talven 25 000 tukkipuuta lähtivät kohtuullisen hyvin metsästä jokivarren ja järven rantalansseihin. Syksyn pitkä *römppäkel*i tosin viivytti ajon sujumista. Talvitien pehmeillä rimpikohdilla käytiin miehissä *ripaskaa tanssimassa* eli tallaamassa, että ne jäätyisivät paremmin. Sen talvisella savotalla jätettiin latvatavara metsään, mutta ratapölliön aiheet veistettiin ja ajettiin taapeleihin. Ammattimaiset veistäjät tekivät työnsä jo metsässä. Keväällä sujui vieritys ja uitto hyvin, sillä uittovettä oli vuonna 1929 tarpeeksi.

Huomattavasti hankalampaa oli savottamiesten edessä seuraavan vuoden leimikolla. Se käsitti 50 000 runkoa sahapuuta ja lisäksi pinotavaraa. Tosin hakkuusavotta sujui nytkin tavanmukaisesti, mutta pahin oli edessä keväällä. Palojoen suistoon ja Itkiinpohjan luhtanevalle ajettut suuret tukki- ja pinotavaralanssit jäivät, vähien lumien hitaasti sulaessa, lähes kuiville. Kevät oli harvinaisen vähävetinen, ja puut näyttivät jäävän kesäksi suolle sinistymään. Kaiken lisäksi jatkuva luoteistuuli esti veteen saatujen puiden lähdön.

Nyt kokeiltiin kaikkia hätäkeinoja. Lieksasta ja lähiseuduilta haalittiin kaikki vapaat miehet uittotalkoisiin. Miehet kaivoivat hetteiselle suolle tukkilanssien väliin uittokanavia. Jotenkin saatiin puut, uittokekseillä työntelemällä, kulkemaan noista ojista virran vietäväksi. Itkiinpohjan lemille ajettua pinotavaraa varten tuotiin Lieksasta rullavaunuja ja rakennettiin luhtanevalle kenttärataa. Vaunuilla puut sitten työnnettiin järveen.

Kovasti ponnistellen ja teettämällä pitkää työpäivää, saatiin puut juhannukseen mennessä isommille väylille. "Ainahan virma puunsa korjaa." Hintaa vain taisi tuon kevään 1930 korjuulle tulla perin runsaasti. Saattoivatpa jotkut vastuulliset pomot tuolloin usein hyppiä sadatellen maahan heitetyn lakkinsa päällä. Tuon savotan puumäärä oli 150 000 tukkia ja lisäksi melkoinen määrä pinotavaraa.

6.1.4 Metsässä maan turva

Sota-aikana raavaat miehet olivat savotoimassa vainolaisia pinoon. Kotirintamalla vallinneen työvoimapulan aikana sahapuun hakkuut keskittyivät pääosin Alaniemen ja Ruunaanjärven etelärannan tasaisille kankaille sekä yleensä parhaiten uittoreittien välittömään läheisyyteen. Sieltä hakattiin tuolloin pääosin sahapuita.

Teiden lähellä olivat poltto- ja hiilipuuhakkuut tuohon aikaan tärkeimmällä tiellä. Niissä oli mukana myös ammattitaidotonta työvoimaa, naisia ja lapsia. Kuljetusteiden lähettyvillä poltettiin myös hiiliä kotoisella kaasulla toimivien moottorien polttoaineeksi. Vähäiset nestemäiset aineet tarvittiin sotakoneiston pyörittämiseen.

6.1.5 Puulla parempiin päiviin

Alueen viimeisen vilkkaan hakkuutoiminnan aikana vuosina 1945–60 tehtiin pääosin harvennus- ja väljennyshakkuita vesistöjen tuntumassa. Myös uudistusluontoisia hakkuita tehtiin Kokkojärven ja Kalliojärven välisellä alueella. Ruunaanjärven pohjoisrannalla tulikin parin kilometrin levyinen kaistale harvennetuksi kohtalaiseen kasvukuntoon. Koskireitin varsilla, siis nykyisen retkeilyalueen metsissä, tehtiin uudistushakkuita useassa kohdassa.

Näillä puutavaroilla maksettiin, vieläpä moninkertaisesti, naapurilta sota-aikana otettuja puita ja muuta sotasaalista. Järeitä erikoispuita toimitettiin laivanrakennukseen ja Pietarin suoalueiden rakennustonttien junttaukseen. Siihen aikaan ei ollut työstä puutetta. Hakkuu- ja ajomiehiä hoputettiin hyvin työsuorituksiin tehopakkausten avulla. Niistä löytyi tuolloin harvinaisia herkunmakuisia tavaroita: tupakkaa, kahvia ja sokeria.

6.1.6 Isänmaan parturit

Vielä 1970-luvun lopulla suoritettiin koskialueella voimakkaita uudistushakkuita, lähinnä Paasivirran yläpuolen läntisellä rannalla. Nämä hakkuut aiheuttivat paikallisen lehden yleisöosastossa kyselyitä, joihin hakkaaja ei kuitenkaan vastannut. Vuoden 1980 tienoilla tehtiin ylispuiden poistoja Ruunaanjärven taikaisilla Rompin-Pahakivenvaaran tienoilla ja Rännänjärven pohjoispuolella.

Samalla oikaistiin myrskyn runtelemien aukkojen rajauksia ja siivottiin sen jälkiä. Sahapuut kulkivat nyt pääosin autokuljetuksena, mutta pinotavaraa vietiin vielä uittamalla sitä venäläisen puun mukana. Samoin siivottiin myös aikaisemman savotan sekä tuulituhojen jälkiä Neitikosken tuntumassa olevan Kattilaniemen tienoilla. Vieläpä harvennettiin nuoria kasvatusmetsiä ja riukumaisia tiheikköjä Kattilajärven rantakankailla.

Tästä hakkuusta nousikin melkoinen kärhämä, joka kuohutti ihmisten mieliä laajalti. Tiedotusvälineissä puhuttiin tietysti Ruunaankoskien rantojen *parturoinnista*. Tämä kaikkia kunnan partureita halventava repliikki oli kehitelty alunperin metsien suojelua vaativien mieluisasti käyttämäksi kirosanaksi. Nyt oli myös hakkaajan herättävä teoistaan vastaamaan. Asiasta kirjoittelua riitti lehdissä viikkokausia.

Suojelualueella ei enää suoriteta minkäänlaisia hakkuita. Sen sijaan retkeilyalueella voidaan suorittaa maisemanhoitoa edistäviä hakkuita. Siellä onkin tehty varovaisia, ensisijaisesti ylitiheiden männiköiden harvennuksia. Niissä suositetaan erityisesti lehtipuustoa. Näin metsät saadaan elinvoimaisiksi ja maisemassa korostuu lehtipuun antama valoisuus.

Uusia metsäteitä ei alueelle rakenneta, vaan hakattu puu kuljetetaan pääosin talviteitä pitkin lähimmän tien varteen. Tarpeen mukaan ovat pienialaiset,

luontaiseen uudistukseen tähtäävät uudistushakkuutkin mahdollisia. Niissäkin pyritään nykyään säästämään myös aihki- ja kolopuut sekä kelot ja muut erikoisuudet.

6.2 Puutavaran kuljetukset

6.2.1 Ruunalla ja uittamalla

Puutavaran lähikuljetus uittoväylän varteen suoritettiin vielä 1960-luvulle saakka yksinomaan hevosella eli "ruunaperkeleellä". Se kävikin hyvin päinsä muutaman kilometrin matkalla, ellei jouduttu välillä nousemaan pahaa vastamäkeä. Ajomatkan jatkuessa hevoskuljetus oli hidasta ja kallista, joten oli mietittävä muita kuljetusmuotoja. Pitemmällä matkoilla yritettiin puut uittaa puroja pitkin, mikäli se suinkin kävi päinsä.

Niinpä ainakin Wahl & Co:n ja mahdollisesti muidenkin yhtiöiden hakkaamia puita on varastoitu talvella mm. Kivijärven jäälle. Puut uitettiin sitten kevättulvan aikana sieltä laskevaa pahaista puroa pitkin Sulkujokeen ja edelleen Lieksanjokeen. Säännöstelypadon jäännökset näkyvät vieläkin puron niskalla. Padon avulla kerättiin kullanarvoista vettä jo kevättalven aikana varastoon.

Tilapäistä purouittoa on saattanut tapahtua myös Kalliojärven purossa ja järveen laskevassa Rahelammin purossa. Sen sijaan esimerkiksi Kaiturinpurossa tuskin on uitettu, sillä sen varsilta on puut voitu ajaa suoraan Ruunaanjärven rantaan. Uittamalla on tältä suunnalta puuta viety korkeintaan Heinälammilta saakka.

Rajalamminpuroa on perattu ja lampea laskettu luhtaheinän kasvatuksen merkeissä, mutta sitä pitkin tuskin on uitettu puutavaraa, sillä ajomatka lammelta joen rantaan on lyhyt. Sen niskalla on kylläkin ollut metsäkämpä 1930-luvulla. Purossa on myös ollut aikoinaan pieni vesimylly. Se on pyörinyt vain keväisten tulvavesien aikana, joten mylly olisi myös haitannut mahdollista uittoa.

Purouitto perkaamattomissa pienissä metsäpuroissa oli varsin työlästä ja vaati erittäin runsaasti työvoimaa. Puut oli saatava kulkemaan melkein päälle jään päällä virtaavan tulvaveden niskassa suuremmille väylille. Onnistuessaan se oli suhteellisen halpa kuljetusmuoto. Järven takaisella alueella ei puroja juuri perattu, sillä uitto tuli kyseeseen enimmäkseen vain yhtenä, korkeintaan kahtena keväänä kullakin purolla.

Uittoveden varmistamiseksi puroihin laadittiin tilapäisiä uittopatoja eli *lotinoita*. Ne tiivistettiin havuilla, mudalla ja sammalella. Purot *otvitettiin* usein koko pituudeltaan. Muuten uitettavat puut olisivat puretuneet joka mutkassa kapean uoman rantatöyräisiin. Silti olivat ruuhkat näillä uittopuroilla varsin yleisiä ja uitto vaati muutenkin runsaasti työvoimaa. Otvatukit purettiin ylävirralta alkaen muun uittopuun perään uiton loppuvaiheessa.

6.2.2 *Kaukaa lähelle*

Aina 1970-luvulle saakka puutavaran kaukokuljetus Ruunaan alueella tapahtui pelkästään uittokuljetuksena. Se olikin luonnollista, sillä suuren valtavyölylän varrella oli uitto halvin kuljetusmuoto. Sitä paitsi varsinkin Ruunaanjärven takaiseen maastoon olisi kesätien teko vaatinut myös kalliiden siltojen rakentamista. Rajantakaisen uittopuun sekaan oli helppoa vierittää myös omien metsien puut.

Koneistuksen alkaessa kehittyä 1950-luvun alussa, raivattiin ja jäädytettiin soille talviteitä. Paitsi traktorilla tehtyä lähikuljetusta osalla niistä ajettiin puuta myös kauemmaksi autoilla. Koskireitin varsille tehtiin muutamia kevytrakenteisia kesäteitäkin puhtaasti autokuljetuksia varten. Muutamat näistä on myöhemmin kunnostettu retkeilyalueen toimintoja palvelemaan. Suojelualueella on vain rajantakaisen puun kuljetusta palveleva tienpätkä. Niinpä toistasataa vuotta kestänyt uittokuljetus on antanut leimansa Ruunaan alueelle.

6.2.2.1 *Rymyuittoa*

Ruunaan seuduilla on puutavaran uiton katsottava alkaneen viime vuosisadan puolenvälin jälkeen. Tosin suurin uitettavan puun lukumäärä kertyi jo alkuaikoina rajan takaa hakatuista tukeista. Vaikka Tuulijoen uittohistoriasta puhuttaessa yleensä sanotaan sen virallisesti alkaneen vasta vuonna 1860, on todennäköistä, että jo 1850–51 hakatun Tichanoffin ensimmäisenkin savotan puut on uitettu hakkuita seuraavina kesinä Suomeen ja mm. Kuokkastenkosken sahalle. Tuskinpa niitä on vuosikausia seisotettu sinistymässä Lusmankylän purojen varsilla.

On selvää, etteivät tuon ajan hakkuiden mahtavat tukin köriläät olleet luonnontilaisissa vesistöissä helppoja uitettavia. Kun eri uittajat vielä joutuivat kilpailemaan siitä, kuka ensiksi ehtisi saattamaan puunsa tulvavesien niskassa sahalaitoksilleen, syntyi kilpailevien yhtiöiden kesken helposti riidan aiheita. Kukin uittaja rakensi ja puiden mentyä korjasi talteen tilapäiset uittolaitteensa, mikä aiheutti paljon moninkertaista työtä.

Sitä paitsi itse uitto rakentamattomalla väylällä, jossa virrat ja lukuisat järvet vaihtelivat, oli jatkuvaa tukkilautan eli -pyrään kokoamista ja hajottamista jälleen irtouitoksi. Työ oli hidasta ja vaati paljon työvoimaa. Kun vielä kalastajat ja muu vesiliikenne kiukuttelivat tästä lähes hallitsemattomasta puun kuljetuksesta, kärjisti se osaltaan eri intressipiirien välisiä ristiriitoja.

Uittajien keskuudessa alettiinkin miettiä asiointilan parantamista lisäämällä yhtiöiden välistä yhteistoimintaa. Tämä oli tarpeen varsinkin uittoreittien saattamisessa siedettävään uittokuntoon. Samalla voitaisiin sopia muustakin yhteistoiminnasta rajan molemmilla puolilla. Näin päästäisiin eroon ajoittain sekavia tilanteita aiheuttaneesta rymyuitosta.

6.2.2.2 Hevoskierrosta varppariin

Ensimmäiset tukkilauttojen kuljetukset tapahtuivat siten, että miehet vetivät pikkupyräitä rannoilta käsin köysillä, jotka olivat monasti lähitaloista lainattuja, jopa tuohisia nuottaköysiä. Tästä siirryttiin soutamalla hinaukseen. Isommilla vesillä, kuten Ruunaanjärvellä, tukkilauttojen kuljetus tapahtui aluksi *keluveneiden* avulla.

Niissä on keskellä venettä vaakatasossa oleva pölkkö, jolle tapeista käsin pyöritämällä kelataan *kelusiima*. Se oli alussa hamppuköyttä, sittemmin terässinkkiä. Terässiiman pituus oli tavallisesti 250 metriä ja paksuus 7 mm. Puukelun tilalle saatiin myöhemmin hammasrattailla varustettu *rautakelu*. Tämä veivipeli hurisi kuin muorin rukki, kietoen terässiimaa kelalle jarrulaitteen, *topparin* varmistamana.

Tästä siirryttiin jo varhaisessa vaiheessa mies- tai hevosponttuilla tapahtuvaan hinaukseen. Ponttuhinaus näillä järvenselillä loppui kylläkin jo ennen 1930-lukua. Sen sijaan kuluvenevarppaus säilytti asemansa koskireitin isommilla järvillä. Miesvoimin veivattavat varppiveneet vaihtuivat moottorilla toimiviksi. Pienehköt välijärvet saatiin myöhemmin puomitetuiksi ja puut kulkivat niillä luontaisen virran mukana

Hevosponttuu oli järeistä 9–10 metrisistä keloista tehty lautta. Tukit sidottiin päistään *ruotelipuihin* närelenkeillä, jotka kiilojen avulla kiristettiin. Tukkien väliset raot tasattiin halottujen riukujen avulla. Ponttuulautan keskelle pystytettiin kuusen juurakko eli *kakko*, joka toimi vinssin eli *vorokin* akselina.

Varsinainen vorokki oli tehty 3" x 10" lankuista ja sen reunoissa olivat kuusen juurakosta tehdyt topparit. Lankkujen risteys muodosti tavallaan akselin reiän. Vorokki oli siis vaaka-asennossa pyörivä vintturi, jota hevonen pyöritti kulkeamalla lautalla yksitoikkoista ympyräänsä. Sirkushevokset olisivat olleet ilmeisesti tottuneita vorokinvetäjiä.

Ponttuun ankkuri vietiin veneellä köyden mitan päähän ja huudolla: "ankravee" se pudotettiin järveen. Hevonen pyöritti köyden sitten vorokin kelalle, tukkilautan seurattessa sen päässä mukana, köyden pituuden verran. Sama uusittiin, kunnes järvi oli ylitetty. Ponttuun vauhti oli 0,5–1,0 km tunnissa, joten matkanteko ei ketään huimannut. Kovassa vastatulessa ei juuri kannattanut kulkea. Saattoipa myrskykin yllättää järven selällä ja silloin ei edes ankkuri pitänyt. Pahassa paikassa saattoi joku hätäinen heittää järveen avuksi ylimääräisen, jopa naruttomankin ankkurin. Vaan ei sekään tuntunut yhtään auttavan.

Ponttuulla oli hevosten pilttuu sekä pieni, useimmiten päreistä tehty maja miesten lepäilyä ja turpeilla eristetty nuotiopaikka ruoan keittelyä varten. Suuremmilla selillä tällainen *asuntoponttuu* kulki erillisenä hevosponttuun mukana, ja siinä myös yövyttiin. Isojen lauttojen hinauksessa tarvittiin väkeä 10–12 miestä, joten tilaa piti olla paljon.

Ruunaanjärvellä syrjäytti höyrykäyttöinen *varppivene* muut hinausmuodot vasta 1930-luvun alussa. Varppiveneisiin asennettiin myöhemmin dieselmootoreita. Jo ennen sotia Ruunaanjärvellä puita kuljetti varsinainen *hinaaja*. Muuan tällainen "Tallukas" syttyi Alaniemen kämpän rannassa tuleen ja paloi romuksi vuonna 1935. Sotien jälkeen oli kaluston puutteen takia turvaututtava jälleen miesvoimalla toimiviin varppiveneisiin.

6.2.2.3 Patoja ja puomeja

Jo vuonna 1892 W Gutzeit Limiteret, Egerton Hubbard & Co sekä Gustaf Cedenberg & Co anoivat yhteisesti Kuopion läänin Kuvernöörinvirastolta uittoreittien katselmusta Lieksanjoen vesistöissä. Keisarillinen Kuvernööri heltyi armollisesti antamaan alaiselleen, piiri-insinööri Höökille määräyksen suorittaa tarkka katselmus mainitulla uittoväylällä. Tietenkin tuo tarkastus tehtäisiin hakijain kustannuksella.

Tämän vuonna 1898 valmistuneen katselmuskirjan mukaan uitettiin tuohon aikaan valtakunnan rajan ja Naarakosken välisellä osuudella vuosittain noin 100 000 tukkia. Lisäksi uitettiin pääosin Pankakosken rautaruukin tarpeisiin poltto- ja hiilipuita.

Keisarikunnan rajalta aina Matoniemeen asti väylä oli mahtavaa virtaa, jossa puut kulkivat hyvin irrallisinakin. Matoniemessä Rännänjärven alapäässä ne koottiin pikku pyräisiin, jotka kuljetettiin sellaisinaan Säymäsemän ja Ruunaanjärven kautta sen alapuolelle Polvivirran niskaan. Pyrään varppausta vaikeutti eniten ns. Alaniemen ylävirta, koska siinä oli puolenkymmentä pahaa kiveä. Ne esitettiin nyt poistettaviksi.

Puutavaran irtouittoa varsinaisen koskireitin niskalla haittasi Alaniemen talon yksityinen, keloista tehty ja veden pinnalla kelluva silta. Se oli poistettava uittojen ajaksi. Pienenä erikoisuutena mainittakoon, että kyseisessä sillassa käytettiin siteinä tuohiköysiä. Sillan käyttäjiltä talo peri pientä siltamaksua.

Haapavitjan jälkeen puut koottiin jälleen kehälautoiksi, jotka kuljetettiin Neitikoskelle Kirppuvirran niskaan. Sieltä ne laskettiin irtouittona Murroonjärvelle. Neitikosken kallioinen sivuhaara, Ämmäkoski esitettiin suljettavaksi puomeilla, koska siihen helposti muodostui ruuhkia. Murrojärvi ylitettiin jälleen lauttoina ja Murroo- ja Siikakosket irtouittona.

Murrookosken niskalta esitettiin poistettavaksi kolme pahaa kiveä, joista pahin oli aivan kosken niskalla oleva *Pentinkivi*. Siikakosken alla puut koottiin jälleen lautoiksi, jotka kuljetettiin Naarakosken niskalle. Irtouitto onnistui täältä aina Pankajärveen saakka. Lieksanjoen pääväylälle esitettiin siis aivan vähäisiä kunnostustoimenpiteitä. Niiden aiheuttamien kustannusten arvioitiin maksavan vain vajaan pennin tukkia kohden.

Paljon runsaammin kunnostuskustannuksia aiheuttivat samassa suunnitelmassa esitetyt pääväylään laskevat sivujoet ja -purot. Näitä olivat Ruunaan alueella Pusurin-, Palo- ja Mõhkyrinjoki, Tuulijoki, Ruohopuro sekä Neiti- ja Murroojoki. Niiden kunnostus maksaisi keskimäärin 10 penniä kussakin väylässä uivaa tukkia kohden, eli yli kymmenkertaisesti pääväylään verrattuna. Pikkuväylät vaativat lukuisia perkauksia, oikomisia ja jopa tukkirännejä pahimpiin paikkoihin. Lisäksi oli rakennettava lukuisia säästöpatoja koskien niskalle.

Kuvernöörin hyväksymän suunnitelman mukaisesti väylät sittemmin kunnostettiin ja uittajilta verotettiin riittävä vuotuinen korvaus väylien rakennus- ja hoitokuluista korkoineen. Kuvernöörinvirasto antoi samalla erinäisiä uittoja koskevia määräyksiä. Uitto mm. tapahtuisi kunkin uittajan omalla vastuulla, mutta he voisivat keskenään sopia myös yhteisuitosta. Kotitarvepuuta sai uittaa makсутta, ellei väylällä ollut kiinteitä lauttausrakenteita.

Myöhemmin väylillä tehtiin uusia kunnostussuunnitelmia. Kivipatojen avulla niitä paranneltiin aina 1960-luvulle saakka. Muutamia pikkuväylien patoja tehtiin 1950–60-luvuilla betonistakin. Näin tapahtui mm. Pusurinjoella. Särkkäjoella uitettiin vielä vuonna 1959 Rauma-Repolan ostamat 30 000 tukkia ja 2 000 mottia pinotavaraa. Muut yhtiöt kuljettivat puunsa jo pääosin autoilla. Lieksanjoen alajuoksun uittorakenteita uusittiin ja lisättiin metsähallituksen silloisen insinööri-osaston toimesta vielä 1970-luvun alussa.

6.2.2.4 Uittoyhtiön komentoon

Vaikka Saimaan Lauttausyhdistys aloitti toimintansa Pielisjoella jo vuonna 1886, ei sen vaikutus ulottunut Lieksanjoen yläjuoksulle vuosikymmeniin. Vasta vuonna 1920 tuli yhteisuitto pakolliseksi. Lieksanjoen koko 118 km:n pituisella väylällä sellainen alkoi vasta vuonna 1925. Siihen saakka olivat puutavarayhtiöt hoitaneet sekä rajan takaa Venäjältä että Suomen puolelta hankittujen puiden uiton omatoimisesti.

Lieksanjoen uittotyöt jatkuivat vuodesta 1931 maakunnallisen Pohjois-Karjalan Uittoyhdistyksen hoitamina. Toiminta tehostui nyt myös Ruunaan alueella. Joki-reitin uittokuntoa paranneltiin ja lisää uittokalustoa hankittiin. Väylän kunnostamisessa näytteli melkoista osaa paalutusten eli *uittoukkojen* pystytys. Väylän *ukotus* tehtiin yleensä talvella jään päältä juntausporukan suorittamana.

Juntausporukan muodosti kymmenkunta miestä, jotka jälle pystytetyn kolmi-jalkaisen juntan avulla upottivat teroitettun tukin pystyyn järven tai joen pohjaan. Itse junta oli 400–500 kilon rauta-tai betonimöhkäle, joka köysillä kiskottiin ylös ja sitten pudotettiin juntattavan tukin päähän. Juntaa nimitettiin yleisesti *mampselliksi*. Myöhemmin tuli käyttöön vintturilla toimiva junta.

6.2.2.5 Ukkojen junttausta

Paalutukset juntattiin yleensä kolmen tukin muodostamiksi paaluryhmiksi, jotka yläosastaan pultattiin yhteen. Näin niistä tuli vankka kolmijalkainen *ukko*, joka kesti puomia vasten puskevan tukkilautan paineen. Talvinen jää nosti tätä paalutusta vedenpinnan vaihdellessa, joten se oli muutaman vuoden jälkeen juntattava jälleen syvemmälle pohjaan.

Paikoilla, joissa tarvittiin erittäin vankkaa vastuupuomien ankkurointipaikkaa, käytettiin isoon kiveen tai kallioon kiinnitettyä rautarengasta. Ellei luontaista ankkurointipaikkaa löytynyt, koottiin paikalle rakennetun *hirsiarkun* sisälle melkoinen kivikasa. Näitä kivisiä kiinnikearkkuja on mm. Ruunaanjärven alapäässä Alaniemen uittokanavan lähellä.

Vuoteen 1930 mennessä koko väylä oli paalutettu ja puomitettu. Samoin oli kivipadot ja suisteet rakennettu pääosin valmiiksi. Sodan jälkeen väylän kunnostustoimia jatkettiin. Tällöin oikaistiin väylää mm. Alaniemen poikki kaivetulla uittokanavalla. Se lyhensi puiden kulkua yli seitsemän kilometriä. Kanavan teossa tarvittava raskas kaivukone, *Hullu-Jussi*, kuljetettiin Itkiinpohjasta, 15 kilometrin päästä, vartavasten raivattua ja teloitettua kulkuväylää pitkin.

Puut matkasivat nyt pääosin irtouittona, lukuun ottamatta peninkulmaista Ruunaanjärveä, jossa dieselkäyttöinen moottorihinaaja kuljetti lautat kanavan suulle. Lihassetoinen varppaus Ruunaanjärvellä loppui 1930-luvulla. Tällöin sinne siirrettiin Pankajärvi-niminen höyryvarppaaja. Tosin sotien jälkeen jouduttiin jälleen varppaamaan lihaksilla, kun kaikista koneista oli pulaa.

6.2.2.6 Aikamiesten lauluja

Juntausporukassa varsin tärkeä henkilö oli selkeäsanainen *junttalukkari*. Hän lauloi hyvärytmistä junttalaulua. Tehokkaan junttalaulun sanat eivät yleensä sopineet pyhäkoululaisten kuultavaksi. Salomaiden nuoret miehet saivatkin laulujen mukana usein ensimmäiset, tosin sovinitiset, erotiikan alkutietonsa.

Lukkarille maksettiin hyvä palkka, vaikka hän ei yleensä osallistunutkaan varsinaiseen ruumiilliseen työhön. Hyvä junttalukkari osasi pölkyllään istuen hoilata vuorokauden verran rallejaan, ennen kuin hänen "levyvarastonsa" ehtyi ja sama rallatus piti laulaa uudestaan

Junttalauluista laajimmalle levinnyt lienee tarina Korholan tyttäristä, josta tässä alkuvärssyt:

”Oottako kuulleet kerrottavan, tuosta Korholan komiasta talosta.
 ;: Hee-ei juu ja vaa-ai niin. Vai Korholan komiasta talosta:;
 Eihän se talo niin komia ollut, vaan kaks’ oli tyttöä jaloa.
 ;: Hee-ei juu ja vaa-ai niin. Vai kaks’ oli tyttöä jaloa:;”

Toisen nimi oli Tyyne-tyttö ja toisen nimi oli Hiljuska.
 ;: Hee-ei juu ja vaa-ai niin. Vai toisen nimi oli Hiljuska:;
 Tyyne-tyttö se poikia riias’, mut toiselle kelpas’ kuka vaan.
 ;: Hee-ei juu, vaa-ai niin. Vai toiselle kelpas’ kuka vaan:;”

Vielä hiukan kiltimmin alkaa ”sinfooninen runoelma” Rauramon Katrista:

” Voi miten kauniita tulipunaruusuja Rauramon ranta on täynnä,
 ;:turhaan on pojjaat taas kesäkauven Katrin aitalla käynnä:;”

Katri on kaunis kuin päivän kukka, ojan pientareella.
 ;:vaan turhaa on olleet poikain touhut, Katria riijustella:;”

Laulut alkoivat siis sovinnaisesti, mutta tarina kehittyi koko ajan väkevämpään suuntaan. Monasti koko junttaporukka yhtyi kertosaakeeseen ja näin työnteko sujui hyvässä rytmissä. Junttaporukoissa olleet nuorukaiset osasivat laulaa ja marssia varmaan myös myöhemmin asevelvollisina ollessaan. Taisivat oppia samalla rytmikkäästi tanssimaan polkan kesäisillä tanssilavoilla. Lienevät hypineet tahdikkaasti myös ”puukkohippaa”, jos siellä syntyi riitaa tytöistä tai viinasta.

Viime vuosikymmeninä on Ruunaasta laadittu ja levytetty omiakin lauluja. Niitä ei kylläkään tarvita enää junttalauluiksi. Ainakin ”Ruunaan savotat”, ”Ruunaan Riitta” ja tuorein laulu ”Ruunaankosket” lienevät jo monille tuttuja. Laulunäytelmä tai muu pitempi sävellys odottaa vielä tekijäänsä. Neitikoskelle laadittu veistoksellinen, uittopuomeista ja -veneistä koottu taideteos ”Uiton Ruusu” on sentään jo ollut matkailijoiden pällisteltävänä.

6.2.2.7 *Lavinäreen vääntäjiä*

Uittopuomeista sidottiin pitkiä puomiletkoja. Niiden sitomiseen tarvittiin runsaasti puominsiteitä. Vuosikymmenien ajan siteet olivat lähes yksinomaan ohuista kuusennäreistä väännettyjä närelenkkejä eli *susikkoja*. Aikaa myöten niiden kumppaneiksi tulivat paksusta rautaketjusta taotut linnunmuotoisella lukolla suljettavat *lintulenkkit*. Närelenkki säilytti asemansa varsinkin pienemmillä väylillä lähes uittojen loppuvuosiin saakka. Tilapäisesti saatettiin käyttää rautalankaakin varsinkin otvatukkien sitomiseen.

Närelenkin vääntäjä. Piirros: Tuula Vuorinen.

Närelenkien valmistus vaati melkoista ammattitaitoa. Niinpä Ruunaankin tienoille kehittyi muutamia ammattitaitoisia lenkinvääntäjiä. Sotien jälkeen näitä lenkkimestareita olivat Allan Paaso ja Naarajoen lossari Eetu Määttä. Pankajärvellä urakoi puolestaan Yrjö Drake suunnattomat määrät noita puominsiteitä.

Lenkin raaka-aineena käytettiin tyvestään parin tuuman paksuisia hidaskasvuisia *lavinäreitä*. Muutamiin saatettiin jättää myös juurihaarukka toppariksi. Näre haudottiin erikoisen saunan löylyssä pehmeäksi. Sitten sen latva laitettiin suipoksi veistetyn vääntökannon päässä olevaan rakoon ja alettiin kiertää tyveen kiinnitetystä kapulasta sidettä kierteelle. Samalla vääntäjä kiersi itsekkin kantoa joten side kiertyi kannon ympärille.

Lopuksi näreen tyvi työnnettiin kierteen sisälle lukoksi. Lenkkikäärö oli valmis vietäväksi työmaalle. Ennen käyttöä se vielä liotettiin ja nuijittiin pehmeäksi. Lenkin sitominen paikoilleen oli myös uittomiehen eräänlainen kisällinnäyte, eivätkä kaikki oppineet sitä ainakaan helposti. Kuivuneen lenkin aukaiseminen puolestaan kävi nopeasti, side lyötiin vain kirveellä poikki.

6.2.2.8 Venäjän suma

Totesimme, että Lieksanjoen uitto perustui jo alkuvaiheissaan paljolti venäläisen puun kuljetukseen. Sijaitsehan rajan takana Itä-Karjalassa metsärikas maakunta, jonka sadealue käsittää kolmanneksen koko Pielisen altaasta. Kasvullista metsämaata arvioidaan tällä Suomeen vetensä laskevalla Repolan–Lentieran järviolueella olevan noin 360 000 hehtaaria.

Tuon rajantakaisen alueen vedet purkautuvat Pieliseen Lieksanjokea (ven. *Lenderka*) ja Tuulijokea (ven. *Lusma*) pitkin samannimisistä järvistä. Puutavaran luontainen kulkusuunta täältä on länteen, siis Suomeen ja lähinnä Pielisen vesistöön. Virallisesti uitot alkoivat Tuulijoella jo vuonna 1860 ja Lieksanjoella vähän myöhemmin.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen puun ostot rajantakaisista metsistä jatkuivat. Vuosina 1919–20 uitti metsähallituksen tuolloin omistama Kevätniemen saha ns. *Arranmaan savotan* puut, 2,4 milj. kuutiojalkaa, Suomeen. Suomalainen Puuliike osti samaan aikaan puuta Roukkulan ja Omelian seuduilta. Lieksanjoella uitto jatkui vuonna 1924, jolloin Repola Wood Ltd solmi ns. konsessiosopimuksen neuvostoliittolaisten kanssa. Sopimuksen mukaan yhtiö sai ostaa puuta Repolan alueelta Itä-Karjalasta. Varsinaisen metsätyön suorittivat venäläiset.

Puita saapuikin rajan takaa vuosina 1924–1939 tuolta Repolan alueelta 55 miljoonaa kuutiojalkaa, eli n. 2,5 milj. kuutiometriä. Sodan johdosta syntyi tuonnissa tauko. Jatkosodan aikana tosin yriteltiin hankkia venäläistä puuta oma-toimisesti. Eräät suomalaiset yhtiöt muodostivat tällöin yhtymän, joka parina vuonna hakkuutti metsää Tuulijoen yläjuoksun tienoilla.

Työmaat olivat Tuusvaaran metsäseudulla, joka sijaitsee Lusman kylän ja valtakunnan rajan välissä. Työvoimapulan takia hakkuu- ja ajotöihin saatiin pääosin ammattitaidotonta työvoimaa. Tilannetta ei paljoa parantanut vaikka ostoyhtymän käyttöön annettiin satamäärin ukrainalaisia sotavankeja. Metsätöihin tottumattomien aron poikien työsuoritukset jäivät vieläkin huonommiksi.

6.2.2.9 Tukkipuuta Tuulijoelta

Puuntuonnissa oli sotien aiheuttamaa taukoa aina vuoteen 1955. Tällöin solmittiin Enso-Gutzeit Oy:n ja neuvostoliittolaisen Exportlesin välillä kauppasopimus puun tuonnista Tuulijoen kautta. Ensimmäisen vuoden venäläinen suma käsitti 70 000 kuutiometriä puutavaraa. Niiden vastaanotto naapurilta tapahtui rajan pinnassa Tuulijoen Aittokoskella.

Uitettavaksi saatiin perinteisen sahapuun lisäksi nyt ensi kertaa myös kuitupuuta. Lieksanjoessa alkoi Lentieran seudun puiden uitto vuonna 1957. Vuonna

1963 Enso-Gutzeit luovutti Tuulijoen uiton Veitsiluoto Oy:lle ja keskittyi hoitamaan yksinomaan Lieksanjoen jo suureksi paisuneen puumäärän vastaanottoa.

Tuulijoen kautta uitettiin rajan takaa vuosina 1955–70 kaikkiaan lähes kaksi miljoonaa kuutiometriä puutavaraa. Tällöin seudun metsävarat olivat loppuillaan. Tuulijoen 110 vuotta kestänyt uitto päättyi lopullisesti 1971. Saman vuoden joulukuussa pystytettiin Tuulijoen uiton muistomerkki Aittokoskelle. Sen muodostaa kosken kiviin juuttuneena tavattu, erittäin järeä tukki, joka on kohotettu tukipilarien varaan. Pölliin on kiinnitetty laatta, johon on suomeksi ja venäjäksi merkitty uiton alkamis- ja loppumisvuodet.

6.2.2.10 *Tukit kolisevat koskissa*

Lieksanjoella puutavara otettiin vastaan noin kolme kilometriä valtakunnan rajalta, naapurin puolella olevan Mustapikisen kosken niskalla. Siellä toimi kesäisin 30–40 suomalaista puun mittaus- ja vastaanottotehtävissä. Heidät kuljetettiin sinne päivittäin kotimaasta. Puut uitettiin tämän jälkeen irtouittona Matonien asti, jossa suoritettiin ensimmäinen erottelu. Täällä nostettiin vettyneet ja huonosti uivat puut eli *utjut* autoihin ja samalla poistettiin palojen pilaamat *no-kipuut* sumasta.

Puut siirtyivät nyt Uittoyhdistykselle, joka hoiteli ne eteenpäin. Pääosin irtouittona ne kulkivat Pankajärveen saakka. Vain Ruunaanjärvellä lauttoja jouduttiin hinaamaan. Pankajärven niskalla olevassa Metelissä suoritettiin varsinainen erottelu ja niputus. Niput hinattiin sitten järven ylitse ja voimalaitosten kohdalla niitä siirrettiin erikoislaitteilla. Venäläistä puuta vastaanotti Enso-Gutzeit Oy Ruunaan alueella vuosina 1957–86 kaikkiaan runsaat 8 miljoonaa kuutiota. Vain viitisen prosenttia siitä tuli vuosina 1980–91 autoilla Rajakankaan kautta.

6.2.2.11 *Kaikki loppuu aikanaan*

Sekä suomalainen että venäläinen puu siirtyi viimeistään 1980-luvulla kokonaan pyörien päälle. Lieksanjoen uitto päättyi lopullisesti vuonna 1984, ja siihen laskevien pikkujokien ja -purojen osalta se loppui jo 1960-luvun alussa. Väylän uittorakenteita alettiin hiljalleen purkaa. Puomeista on tehty lukuisia lomamökkejä ja huonoimmista polttopuuta.

Paalutukset seisoivat paikoillaan vielä kymmenkunta vuotta, mutta kun joen uittosääntö vuonna 1993 kumottiin, alettiin niitäkin poistaa ja väyliä muutenkin entisöidä. Suurin osa koskiketjun kivipadoista ja suisteista saanee jäädä paikoilleen. Tosin niihin on tehty vedelle lisää virtausaukkoja. Uittokämpät on joko purettu tai vuokrattu lomailukäyttöön. Väylän kunnostustöiden on valmistuttava vuoden 1998 loppuun mennessä.

Lieksanjoessa on arvioitu uitetun kaikkiaan noin 25 miljoonaa puukuutiota. Vuosikymmenien aikuisista uitoista on jäänyt Ruunaan seudun vesistöihin kauan tuntuvia ja näkyviä jälkiä. Vanhoissa rantapuissa näkyy merkkejä *uitto-sinkkien* kietomisista, saattaapa niiden lähetyvillä olla vielä ruostuneita sinkinpätkiä ja muita jäänteitä. Järvien ja suvantojen pohjassa makaa valtavat määrät vuosikymmenien kuluessa uponnutta puuta.

Uitettavasta puusta on varovaisen arvion mukaan uponnut vuosien varrella noin 1–2 prosenttia eli 200–300 000 kuutiota. Vaikka niitä on yritetty sieltä nostaa ja kenties vieläkin nostetaan, ei kaikkia saada koskaan pinnalle. Pohjassa lepää myös paksuja kerroksia puun kuorta ja muuta uiton jättämää roskaa. Vesistön arvokalat ja kalastajien pyydykset kärsivät niistä ehkä eniten. Tarvittaisiin ilmeisesti uitoista tuttu häntäroikka jälkitöihin. Näille *”häntäryssille”* riittäisi työtä vuosikausiksi.

6.3 Metsänhoitotyöt

6.3.1 Mäet kylvi männiköiksi

”Jos metsää jotensakin hoitamalla viljellään, niin uudistuu se epäilemättä luonnon kylvöstä; ei mitään suurempia kustannuksia tarvita metsän kasvattamiseksi käyttäen, kuin vaan ei järki suuria maa-aloja ole ilman siemenpuita jätetty.”
(Edmund von Berg, vuonna 1858)

Viime vuosisadan savottojen jälkeiset metsänhoitotyöt käsittivät vain hakkuissa jääneiden latvusten karsimisia. Näillä ei ollut sanottavaa vaikutusta itse metsänkasvuun, korkeintaan metsä näytti hiukan siistimmältä ja siellä oli miellyttävämpi kuljeskella. Tuolloisten hakkuusopimusten mukaisesti tuota turhaa työtä kuitenkin tehtiin.

Aina viime sotiin saakka ei tšekäläisissä valtionmetsissä suoritettu sanottavasti varsinaisia metsien viljelytyöitä. Se johtui paljolti myös siitä, ettei pinotavaralla ollut riittävästi kysyntää ja savotat olivat enimmäkseen harsinnan luontoisia sahapuuhakkuita. Ainoastaan metsäpalon, tai viimeisten pienialaisten kaskiviljeltyiden jäljiltä, saatettiin suorittaa männyn siemenen hajakylvöä.

Sotien jälkeen tilanne muuttui ja Ruunaassakin alettiin tehdä vanhojen hakkuualueiden puhdistushakkuita. Nyt aukeiksi hakatut alueet kulotettiin ja pääosin kylvettiin männylle. Kylvöaikun muokkaus suoritettiin yleensä miestyönä kuokalla. Tämä masiina onkin todettu käynniltään kaikkein varmimmaksi.

Myöhemmin istutettiin myös kuusentaimia rehevimmille paikoille ja autiutilojen entisille pelloille. Näin istutettiin muun muassa Ruunaanvaaran, Kokkovaaran ja Kokkojärven talojen peltoaukeat. Luontaisen uudistumisen varmistamiseksi

siemenpuustojen alla laikutettiin maanpintaa myös koneellisesti. Tällaista muokkausta tehtiin Kokkovaaran ympäristössä järeällä telaketjutraktorilla. Koskireitin varrella viljeltiin mäntyä paitsi kylvämällä, myös istuttamalla muutamia pienehköjä alueita.

6.3.2 *Risusavottaa*

Taimikoiden perkausta ja harvennusta tehtiin jo ennen sotia. Suurin osa nuorista metsistä on harvennettu vesurilla. Suojelalueen taimikoiden viimeisin perkaus- ja harvennustyö tehtiin vuonna 1981, heti viimeisen hakkuun jälkeisenä kesänä. Kokkojärven–Kalliojärven tienoilla on taimikoita "hoidettu" 1970-luvulla myös lentoruiskutuksilla. Paitsi lehtipuuvesakoita saatiin samalla näillä vesakkomyrkyillä kuolemaan myös siemenpuiksi jätettyjen koivujen latvat. Niistä oli laho edennyt myös runkoon. Kymmenen vuotta myöhemässä siemenpuuston hakkuussa todettiin, ettei koivuista saanut enää vaneripuuta.

Oman lukunsa taimikoiden hoidossa muodostaa hirvien suorittama *taimikon tasaus*. Ruunaanjärven takana talvisin oleskelevat hirvilaumat ovat nälissään runnelleet lähes kaikki taimikot lumirajan yläpuolelta. Taimikoiden puutteessa ne ovat turvautuneet petäjäiseen petteleipään ja pureskelleet myös isompien puiden kyljistä suuria kuorilaikkuja. Monin paikoin on joka kolmannen nuoren männyn kylki hampaanjalkien leimaama.

Myös majavat ovat osaltaan hoitaneet suojelalueen taimikoita ja isompaakin puustoa. Varsinkin Lemiväärän lammen ja siitä laskevan puron varsilla majavat ovat kuivattaneet puuston kuoliaaksi nostamalla padoilla vettä laajoille alueille. Täällä majavia vainoavat korkeintaan sudet, joten nämä latuskahännät saavat melko rauhassa hääriä puuhissaan.

Retkeilyalueella tehtiin mittavia taimikoiden harvennuksia vielä sen perustamisen jälkeen. Taimikot ovatkin nyt hyvässä kasvukunnossa ja kehittynevät ajan mittaan elinvoimaisen latvuksen omaavaksi puustoksi. Suurimmalla osalla aluetta hoidetaan taimikoita, kuten muutakin metsää, lähes normaalin metsänhoidon ehdoilla. Samalla vaalitaan puuston monimuotoisuutta huolella.

6.3.3 *Tuottamaton tuottavaksi*

Kokkojärven–Kalliojärven tienoiden suoalueille laadittiin ojitussuunnitelma 1970-luvun taitteessa. Suunnitelmissa oli ojittaa edellisellä vuosikymmenellä hakatuilla alueilla olevat vesiperäiset maat. Suunnitellut runsaat sata kilometriä ojaa oli tarkoitus kaivaa syksyllä 1971. Traktorikaivuri olisi viety joen yli kelolautalla. Maakunnallisen lehden toimittajalle kerrotusta uutisesta nousi melkoinen häly, ja sen seurauksena koko alueelle annettiin metsätaloudellinen toimenpidekielto.

Osaltaan tämä hälinä vaikutti siihen, että keskustelu Ruunaan tulevasta käyttömuodosta varsinaisesti alkoi. Jälkikäteen ajatellen olisi mainitun ojitustyön toteuttaminen ratkaisevasti pilannut alueen nykyistä luonnonsuojelullista arvoa. Ojitustöistä muistuttavatkin tällä vesientakaisella alueella vain heinäniittyjen kuivatukseen jo vuosisadan vaihteessa peratut muutamat puronpätäkät. Niitä on Rajalammella ja Pienellä Kokkojärvellä.

Neitijärven–Ruunaanjärven välisellä alueella tehtiin ojitustöitä vuonna 1964. Täydennysojituksia tehtiin samalla alueella viisi vuotta myöhemmin. Nämä ojitukset ulottuvat vähäisessä määrin sekä retkeily- että luonnonsuojelualueen reunaosiin. Vuonna 1966 ojitettiin Murroolammen–Siikakosken tienoilla olevia suoalueita. Osa näistä ojituksista on retkeilyalueen rajauksen sisällä.

Nämä kummankin alueen soilla olevat, enimmäkseen oja-auralla tehdyt, ojitukset jätetään tulevaisuudessa hoitamatta. Osa niistä on jo lähes umpeutunut. Tarvittaessa niiden luonnontilaan palautumista voidaan jopa jouduttaa ojituksia tukkimalla ja avosoille syntyneitä puita raivaamalla. Ojamultia takaisin ojaan heittäessään ojuri saattaa laulaa ojamiesten omaa laulua uudella nuotilla:

”Meidän on uudestaan luotava maa.”

Retkeilyalueella on tehty metsien lannoitustöitä Neitikosken kankaalla, joka on lannoitettu käsityönä salpietarilla 1980-luvulla. Retkeilyalueen rajauksen ulkopuolella, saman kankaan pohjoisreunalla, lannoitus uusittiin 1989. Tälle alueelle levitettiin traktoripuhaltimella NPK (typpi-fosfori-kali) -lannoitetta.

Ruunaanjärven etelärannalla olevien ojitettujen avosuokuvioiden metsityksen yhteydessä annettiin kylvölaikkuun kourallinen suometsien PK (fosfori-kali) -lannoitetta. Näin aikaansaadut taimituppaat kelpasivat mainiosti hirville. Tämä jäi mainitun lannoituksen ja metsänviljelyn ainoaksi hyödyksi. Muita lannoituksia ei suojelealueen puolella ole tehty.

6.4 Työväen huolto

6.4.1 Nuotiolta vesikaton alle

Ruunaan tienoot olivat harvaan asuttuja. Lisäksi alueen muutamien harvojen talojen tilat olivat ahtaita, joten niistä ei ollut paljoakaan apua metsätyömaiden suurille työntekijämäärille. Olikin enimmäkseen turvauduttava työmaamajoitukseen. Aina vuoteen 1928, varsinaisen kämppälain voimaantumiseen saakka, majoitus oli paljolti työntekijän omatoimisuuden varassa.

Niinpä töihin tultua, heti kun talven hakkuu- ja ajopalstasta oli sovittu työnjohdon kanssa, alettiin suunnitella majapaikkaa talveksi. *Havulaavuissa* suuren nuotion ääressä oltiin ensimmäiset yöt. Jotkut yrittivät sinnitellä tällaisessa maja-

paikassa pitempäänkin. Laitettiin kaksi laavua vastatusten, ja nyt tarkeni jo hiukan paremmin, kun niiden välissä roihusi *rakotuli* tai *rompsu* eli avonuotio.

Suurin osa halusi oikean asumuksen lämpöön, sillä keskitalven kirpeät pakkaset eivät laavuissa armoa antaneet. Työporukka, johon kuului yleensä hevostmies ja pari kolme tekomiestä, rakensi itselleen puoliksi maahan kaivetun metsäsaunan eli *Tippulan*. Sen katosta pitkään tippuvat vesipisarot antoivat majapaikalle tämän lempinimen.

Tällainen 10–15 neliön majapaikka oli matala, hädintuskin siellä mahtui seisoamaan. Ovensuunurkassa oli kivistä ladottu sisäänlämpiävä kiuas lämpöä antamassa, ja peräseinää hallitsi halotuista puista laadittu laveri. Miesten lisäksi tähän ihmisenpesään ei muuta mahtunut, joten ruoka- ja muut tarvikkeet säilytettiin ulkona ”kettujen kaapissa”.

Nurkan takana kämpän seiniviereen laaditussa havukatoksessaan värjötteli myös porukan kaatamia puita nyhtävä hevonen. Yksinkertainen ruoka keitettiin ulkona nuotiolla. Samalla lämmitettiin kiuasta, sisälle majaan ei lämmityksen aikana ollut menemistä. Sinne mentiin vasta nukkumaan, joten siellä ei tarvittu edes valoneuvoja. Rokulipäiviä tuli harvoin, sillä kaikki tiedostivat:

”Ei niin pahaa ilmaa tulekaan, ettei savottamies sekaan sovi.”

Kämpän pienoinen savuräppänä tukittiin yöksi, sillä hengitysilmaa tuli riittävästi hataran oven raoista. Siten kukaan ei tukehtunut yön aikana pussahtelemaan ruiskäärmeen ominaishajuun. Muuta hygieniaan viittaavaa ei tässä korpihotellissa tarvittukaan. Turhanpäiväisinä pidettiin myös makuuvaatteita. Halko pään alle ja pusero korville riitti. Koivuhalko oli kuulema tyynynä lämpöisempi kuin havupuu.

Näiden maahan upotettujen pienkämppien jäänteitä löytyy Ruunaan alueella ainakin Miikkulanlammen, Murrooniemen, Muorinniemen, Marinkankaan, Likolammin, Valkealammin, Säymäsemänlammin, Kivijärven ja Sulkujoen lähettyviltä. Ne kaikki ovat sijainneet jonkin vesistön tuntumassa, mikä oli tärkeää sekä miesten että hevosten vedensaannin takia. Hiukan suurempien kokonaan maanpäällisten majapaikkojen jäännöksiä tapaa mm. Rajalammen, Lemiväärän, Pirttilahden ja Onkilammen tienoilta. Viimeksi mainituissa on ilmeisesti majoitunut kaksi tai kolme työporukkaa.

Näillä pikkukämpillä syötiin yksinkertaista nuotiolla keiteltyä ruokaa. Leipä, perunat ja paksu salpietarilla suolattu amerikanläski eli *Vilsonin pinta* muodostivat aterian pääainekset. Väitettiin, että amerikanläski oli höylätty elävän sian selästä. Possu päästettiin kuorinnan jälkeen kasvattamaan uutta rasvakerrosta. Vaihtelua yksitoikkoiseen ruokavalioon toivat ryynipuurot ja -vellit sekä vahva sikurilla jatkettu kahvi, jota ryyistettiin joka välissä.

6.4.1.1 Palojoen lutikkalinna

Myös Palojoen suussa on isomman kämpän jäänteet. Sen rakennutti W. Gutzeit Ltd jo vuoden 1910 tienoilla. Kaksikymmenluvun lopulla muun muassa tältä kämpältä käsin hakattiin monivaiheiset Kevätniemen sahan Palojoen savotat. Niiden asunto-oloja ovat muistelleet mm. työnjohtaja Niilo Valhola ja ylimetsänhoitaja Ilmari Karvonen.

Vuoden 1928 syksyllä oli ensiksi kunnostettava tuo parikymmentä vuotta vanha osittain raunioitunut Palojokisuun kämpppä sekä rakennettava siihen lisätiloja. Samoin rakennettiin uudet kämpät Mõhkyrinlahteen ja Palokankaalle. Lähin tie oli tuolloin noin peninkulman kinttupolun päässä Uramovaarassa. Sieltä oli tarvikkeet kuljetettava sulan aikana reppuselässä pitkin suohon sotkeutuvaa ja kanervikkoon katoavaa polkua. Talvella sentään pääsi hevosella perille.

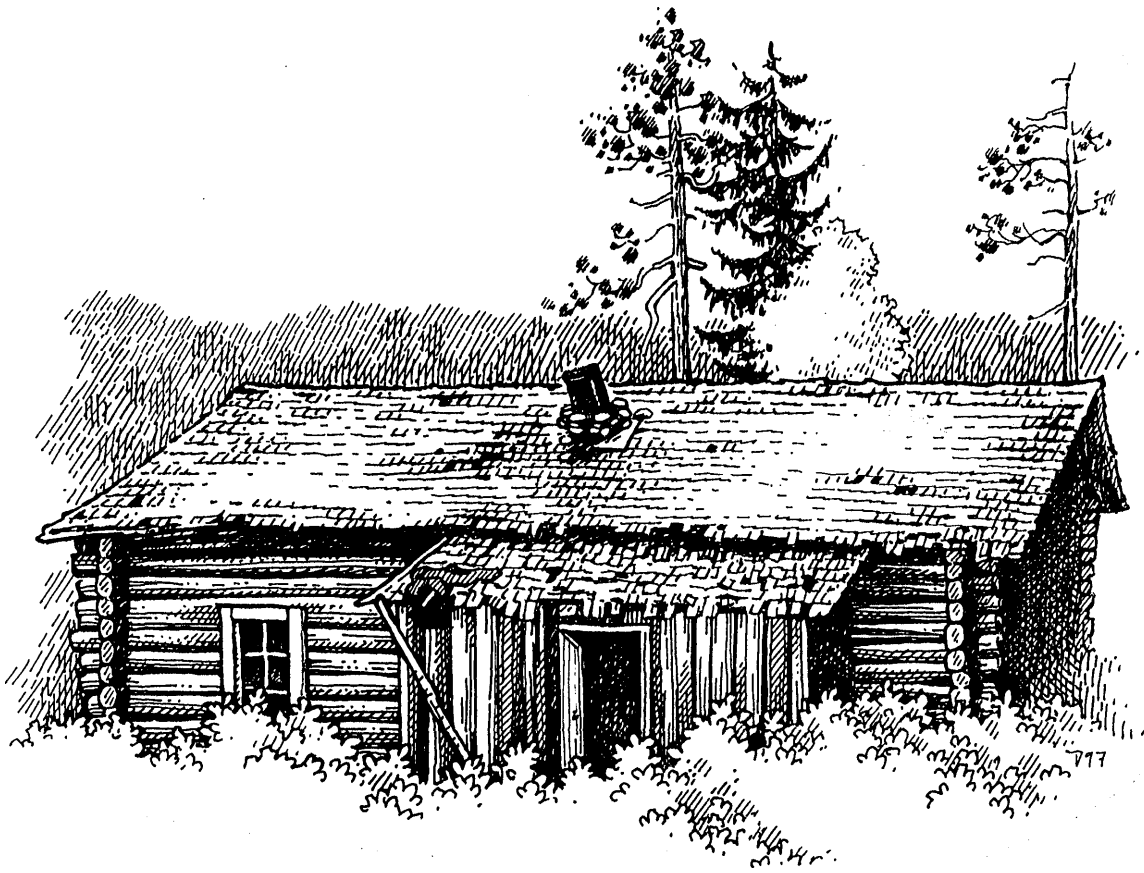
Rakennusten tarvitsema puutavara tosin saatiin niiden lähettyviltä, mutta lauta- ja lankkutavara oli miesten itse sahattava *Kinnaskosken sahalla*. Korkean pukin päälle yläsahuriksi oli siihen puuhaan omasta takaa oikea ammattilainen Ipi Romanoff. Hän oli jo Vienan mailla oppinut sahurin ammatin. Alasahurina puhalteli puruja silmistään Janne Riikonen. Urakkapalkalla Ipi ja Janne sahasivat melkoiset taapelit lautaa ja lankkua.

Rajan takaisesta Vienasta oli savotalle tullut myös Magarei Ivanoff eli *Ukko-Makko*. Hän puolestaan piti huolen muonituksesta. Ukko-Makko kantoi selässään savotan ruokatarpeet koko syystalvisen rospuuton ajan Uramovaaran talosta vuokratulta varastolta yli puolen peninkulman päästä. Palojoen majoituspaikat valmistuivat urakkatöinä ripeästi välttävään kuntoon ja varsinainen savotta voitiin aloittaa.

Ainoa suurempi riesa varsinkin vanhan kämpän asukkaille koitui punatakkisista lutikoista. Ne olivat ilmeisesti nälissään odotelleet pari vuosikymmentä ja sitkistyneet, sillä mikään niiden päänmenoksi keksitty keino ei tuntunut auttavan. Kokeilut paloöljyn, suolan ja pikiöljyn kanssa eivät tepsineet, ei myöskään seinänrakoon sivelty dynamiitti. Keisarinvihreä ja lysooli tuntuivat vain virkistävän tätä puna-armeijaa. Seinänrakoon piilotettu käärmeennahka ei tuottanut tuloksia. Niinpä oli sopeuduttava rauhalliseen yhteiseloon näiden vuokralaisten kanssa. Vieläpä raaputeltava kutisevasta ihosta niille ruokakin valmiiksi.

Seuraavana syksynä piti pystyttää vielä yksi kämpppä entisten lisäksi. Muonittajaakin oli vaihdettava sillä Ukko-Makko hävisi ikuisiksi ajoiksi lähdettyään tavanmukaiselle vierailuretkelle synnyinsijoilleen itärajan taakse. Taisivat tulipunaiset veljet miehen siellä ampua vakoilijana. Häntä olivat työkaverit monasti varoitelleetkin moisista *atimointiretkistä*, mutta mies vain naureskeli näiden peiloille.

Palojoen kämpän jäännökset vuonna 1963. Piirros: Tuula Vuorinen.

Palojoen savotta koki toisenkin menetyksen, sillä savottamies Kusti Leinonen katosi Lieksan matkallaan ikuisiksi ajoiksi. Hänet epäiltiin ryöstetyn ja hukutetun Lieksanjokeen. Etsijät soudattivat veneessä joella kukkoakin, mutta tuo vanha keino ei tepsinyt. Kukko ei kiekaissut, niinkuin sen olisi kuulunut tehdä hukkuneen kohdalla.

6.4.1.2 Onko jätkä ihminen?

Kämppälain velvoittamina alkoivat yhtiöt kolmikymmenluvun alussa säännöllisesti rakentaa majapaikkoja työvälleen. Kämpät olivat jo kookkaampia, ja niissä oli yleensä useampia huoneita. Useimmiten niissä oli myös keittiö- ja majoitustilat kämppäemännälle sekä kunnollinen talli hevosille.

Tällaisten kämppien jäännöksiä ovat vaikkapa Rompin, Kokkojärven, Lemijoen, Kämppäkankaan ja sotien jälkeisen Ruunaanvaaran kämpän rauniot. Sot aikana oli myös Itkiinpohjaan pystytetty Vapon halko- ja hiilisavotoiden parakikämppiä.

Näitä uudenmallisia kämppiä ihasteli suorastaan kateellisena muuan metsänhoitajan rouva käydessään miehensä mukana eräällä kämpällä talvisaikaan:

”Tässähän voisi vaikka ihminen asua. On se miehillä mukavaa, kun saavat päivisin työskennellä puhtaassa valkeassa pulverilumessa ja illalla kämpällä vielä syödä mahansa täyteen lämmintä soppaa.”

Varsinaisia suurkämppejä ei Ruunaan alueelle ole rakennettu, lukuun ottamatta venäläisen puun vastaanottoa varten rakennettuja Matoniemen ja Haapapyörteen kämppiä, jotka olivat Enso-Gutseit Oy:n pystyttämiä. Niissä kummassakin saattoi majoittaa jopa nelisenkymmentä miestä. Vieläpä suhteellisen siedettävissä olosuhteissa ja *elämänluukku*a vartioivan kämppämännän hellässä hoiassa.

Kaikkien edellä mainittujen kämppien huolto tapahtui joko reppu-, vene- tai hevoskuljetuksina. Pienemmillä kämpillä se oli kokonaan asukkaiden omatoimisuuden varassa. Suuremmilla yhtiön kämpillä se toki hoidettiin jo palkatulla työvoimalla. Vuosisadan vaihteessa oli kokeiltu yhtiön kustantamaa vapaata muonitusta. Siitä luovuttiin pian, sillä se aiheutti ruoan tuhlausta. Mieshän syö vaikka Hota-pulveria, jos saa sen ilmaiseksi. Käyttökelpoista ruokaa heiteltiin myös menemään, koska se oli olevinaan ilmaista.

Kämpälain säätämisen jälkeen palkkasi yhtiö vain kokin ja antoi keittovälineet. Ruokaporukka hoiti ruokatavaroiden hankinnan ja antoi vapaan ruoan emännälle. Saattoipa kämpällä olla pieni käsikauppa, jota hoiti työnjohtaja tai erillinen muonittaja eli *murumotrakka*. Ruuantähteillä kasvatettiin joskus omaa possuakin.

Kävihän useimmilla kämpillä tosin ajoittain jonkinlaisia kulkukauppiaita, mutta heidän artikkelinsa käsittivät enimmäkseen *Porajärven siikaa* ja muita pulloon paketoituja, juoksevassa muodossa olevia muonituksen sivutarvikkeita. Niitä taas tunnollinen yhtiön edustaja harvemmin suositteli miehilleen.

Myöhempinä vuosina suoritettujen metsänhoitotöiden aikainen majoitus tapahtui yleensä vanhoissa ja osittain raunioituvissa kämpissä. Olihan kyse lyhytaikaisista kesätöistä, joten kämppien kunnostuksia ei sanottavasti tehty. Kesällä 1964 majoittuivat ojitusmiehet Huuhkajansuon kämpällä, joka oli ollut edellisen kerran käytössä heti sota-ajan jälkeen. Kämpän toinen pää oli jo sortunut ja latian alla tuntui olevan ikiroutaa. Helteisessä heinäkuussakin vapisivat kämpässä yöpyvät lavitsoillaan vilusta.

6.4.2 *Sohot ja elämänluukut*

Uittotöiden majoitus oli alussa vieläkin kehnompaa kuin hakkuutöissä. Olihan varsinkin purouitoilla jatkuvasti muutettava olinpaikkaa, usein lähes päivittäin. Tilannetta tosin auttoi se, että työ tapahtui enimmäkseen lämpöisempään vuodenaikaan kuin talvisella savotalla. Kun uitto useimmiten alkoi jo huhtikuun

yöpakkasten aikaan, ei märeissä uittovaatteissa värjöttely vastannut ainakaan sukupuolintuntua.

Mikäli salomökkejä oli lähettyvillä, saattoi joku mökin eukko käydä päivittäin kahvi- ja piirakkakaupalla. Nämä kokit paahtoivat ja jauhoivat kahvinsa usein nuotiolla kahvivettä kuumentamalla. Enimmäkseen kulkivat suuhunpantavat kunkin omassa repussa. Kahvit keiteltiin ja lyhyet lepoaikat nukuttiin savuisen avonuoion ääressä.

Havuista tai halotuista puunkelleksistä saatettiin latoa sateensuojaksi laavun tapainen. Joillakin jokivarsilla saattoi olla jopa yhtiön teettämää kaksipuoleisia laavuja. Kirveellä halotuista laudoista ladottu pitkän laavuparin jäännös oli vielä 60-luvun lopulla selvästi nähtävänä Pusurinjoen varressa, tammikämpän tienoilla.

Usein saatettiin levätä ja muonituskin hoitaa myös majoitus- eli *soholautalla*. Varsinkin rajantakaisen puun uitossa sellainen oli käytössä. Vanha uittomies Nikolai Kaverinen kertoi, että uitot olivat hänestä rattoisaa puuhaa. Kesäkausi asuttiin soholautalla, jossa oli majan tapainen ja sen edessä maakerroksen päälle tehty keittopaikka.

Kun keväällä mentiin aloittamaan uittoa jonnekin Lentieran taakse, niin syyskesällä palattiin uiton häntien mukana kotiseudulle. Matkalla oli 21 koskea, joista Lentieran tienoilla peninkulman matkalla oli seitsemän. Pahimmat niistä olivat Rautakulkeman-, Kipon- ja Pikisenkosket. Lentieran yläpuolella oli paha pari metriä korkea pystysuora putous, jonka ohi veneet ainakin ylävirtaan mennessä oli vedettävä maita pitkin.

Joku tottumaton kaatoi joskus sohoveneenkin tuossa pahassa pyörteessä. Kaikki kapineet katosivat kuohuihin. Vain puusta koverretut ruokakaukalot ja puulusikat saatiin pelastetuksi. Kun perheellinen mies syyskesällä sitten kotiin ilmestyi, saattoi vaimo toivottaa hänet sydämellisesti tervetulleeksi vanhaan aitokarjalaiseen tapaan:

”Syöt sie, juot sie, nait sie, vai lämmitettäks’ ensiks’ sauna?”

Yhteisuitoon siirryttyä alkoi uittoyhdistys rakentaa työvälleen majoitustiloja. Niitä tehtiin mm. Hompansaaren, Mätäsjoen suuhun, Alaniemelle, Neitinieheen, Neitikoskelle ja Kattilakoskelle. Hompansaaren ja Neitikosken kämpät on jo hävitetty, mutta muut kämpät ovat edelleen pystyssä, tosin lomailu- tai alueiden valvontakäyttöön siirtyneinä.

Yleensä nämä kämpät olivat yksi- tai kaksihuoneisia ja suhteellisen vaatimatonta, mutta jo niiden sijainti takasi viihtyvyyden. Ne sijaitsivat aina veden äärellä ja luonnonkauniilla paikalla. Pärskesuojilla varustetut makuulaverit olivat lepäilyä varten ja kyökin seinässä oli *elämänluukku*, josta emäntä tarjoili suuhunpantavaa.

Majapaikkojen lisäksi pitkin rantoja, sopivissa kohdin oli perinteisiä nuotiopaikkoja, joissa uittomiesten oli mukava keitellä päiväkahvit ja hetken levähtää. Parhaat ja turvallisimmat nuotiopaikat olivat jokiuoman pikku saarissa, kuten oli vaikkapa Murroo- ja Siikakoskilla sekä Haapavitjan alla. Muutaman sellaisen paikalla on nykyäänkin retkeilyalueen taukopaikan rakenteita.

6.4.3 *Ikäjätkien hotelli*

Monet koko ikänsä metsä- ja uittotöissä kiertäneet jätkät eivät koskaan perustaneet perhettä. Lapin suunnasta alkunsa lienee saanut hokema tällaisen ikäjätjän muuttumisesta kuollessaan poroksi. Hänellä ei siis ollut tuolloinkaan tiedossaan paikoillaan pysyvää makuulaveria. Vaikeaa oli tällaisen kiertolaisen alistua myöskään tavallisen vanhainkodin sovinnaiseen elämään. Jätkä oli tottunut elämään savottakämpillä, toisten samanlaisten pihkapökyjen joukossa.

Jo sotien jälkeen oli Rovaniemen lähistölle perustettu oma vanhainkoti tällaisille yksinäisille metsäjätkille. Lieksalaisen kansanedustaja Uki Voutilaisen ja eräiden metsäalan miesten mielessä heräsi 1960-luvun puolivälissä ajatus saada aikaan samantapainen metsämiesten eläkekämpä myös Lieksan seuduille. Sellainen aloitti toimintansa vuonna 1966 Lieksan Kitsissä. Sieltä se vuonna 1969 siirtyi Ruunaan kylälle, entisen kansakoulun rakennuksiin. Muutamaa vuotta myöhemmin kodille saatiin sivupiste Nurmeksen Uuronvaaraan.

Ruunaan metsätyömieskoti sijaitsee lähellä retkeilyaluetta. Monet sekä retkeilyalueen, että suojelun tienoilla aikoinaan savotoineet miehet ovat eläkepäivinään saaneet nauttia kodin leppoisasta asumismuodosta. Kodissa he voivat puuhailla halunsa mukaan mieluisissa harrastuksissaan ja yhteisesti muistella entisiä aikoja metsissä ja uittosavotoilla.

Tämä metsätyömieskoti on yhteiskunnan antama kiitos saloseudun ankarissa oloissa työnsä tehneille metsätyömiehille. Siellä voi hyräillä entisiä uittoajoja muistellen:

”Eikä se tukkipoika turpeita puske, vaan selkiä sinisiä seilaa...”

6.4.4 *Hupailuhommissa*

Savotoilla ei ollut paljoakaan huvituksia. Mikäli puu alkoi tuoksua kovasti jaloiviinalle eli *vännrikille*, ripustettiin pokasaha kuusen oksalle ja lähdettiin maalikylään hupailemaan. Yleensä silloin ei ehditty odotella onnikoita vaan taksi sai ajaa vauhdilla perille. Parhaimmat juhlijat saattoivat ehtiä saman vuorokauden aikana kaksikin kertaa paikalliseen putkaan. Sellaisen retken jälkeen tultiin sil

mät terveen punaisina takaisin kämpille ja alettiin tienata takaisin muutamassa päivässä kadonneita moniaita markkoja. Taskunpohjia kaivellessa huokaistiin:

”Eipä ole rahaa jäljellä niin pennin *jetinää*.”

Huomattavasti halvemmaksi tulivat majapaikoissa iltaisin vietetyt hupailuhetket, sillä niiden ohjelman suorittivat vääräleukaisimmat työkaverit yleensä ilmaiseksi. Juttua riitti ja kisailtiinpa joskus muutamissa voimailulajeissakin. Rahallinen korttipeli oli yleensä kiellettyä. Luvallisesti saattoi joku ovela kauppias tulla joskus peluuttamaan tavaroitaan. Näin hän sai kaupaksi muuten myymättä jääneet vaatteet ja rihkamat.

Soittopelit olivat harvinaisia, korkeintaan saattoi joku absoluuttisen sävelkorvan omistaja väsätä laudanpalasta, pullosta ja metallilangan pätkästä *sippiviulun*. Siitä saikin taitava musikanntti vongutettua irti melkoiset sulosävelet. Samaan saattoi yltää myös taivutetun justeerin kitkuttaja. Kolmikymmenluvulla löytyi veivattavia grammareitakin, joilla oppi huonompikin musiikkimies soittamaan ainakin muutaman kappaleen.

Mikäli seudulle tuli oikea kiertävä pelimanni, saatettiin järjestää tanssit johonkin lähitorppaan. Naisväen puutteessa saattoivat hevosmiehet hakea tanssiin hakuumiehiä. Kieltolain aikana kuljeskeli muuan enolainen harmonikansoittaja ahkerasti näilläkin tienoilla. Monet tiesivät, että hänen haitarinsa palkeiden sisällä olevissa säiliöissä uinui puolenkymmentä litraa virolaista pirtua.

Tätä kuperkeikkavettä saivat viinalle persot käydä pientä maksua vastaan nauttimassa. Ja piankos heidän silmänsä seisoivat päässä kuin kiisselinkeittäjällä. Eihän monikaan tosin sanonut pitävänsä varsinaisesti viinan mausta, mutta sitä enemmän pienessä hutikassa olemisesta. Virallisesti juopottelu oli kämpillä kiellettyä. Ruunaan uittoreitin varresta löytyi 1950-luvulla myös pienoinen niit-tysauna, jossa emäntä tarjoili keittämänsä pontikkaa. Kerrotaan, että tarvittaessa mökistä sai muutakin palvelua...

Vakavampaa ajankulua saatiin vasta sotien jälkeen, kun Työväen sivistysliiton hankkimat kirjalaatikot ilmestyivät kämpille. Samoihin aikoihin myös kirkon edustajat alkoivat vieraila ainakin suurimmilla työmailla. Vapaaehtoisesti vain muutama metsäjätkä harrasti uskon rakotulilla istumista. Näissä seuratilaisuuksissa oltiin hiljaa kuin ”Sipi ripillä”. Pastorin ystävällisesti tiedustellessa, miltä tällainen seurapito miehistä tuntui, saatettiin vastata:

”Siinähan tämä menee, muun kurjuuvven ohessa.”

6.4.5 *Temppujen tekijöitä*

Eräät paikalliset metsäpomot, heistä ensimmäisinä mm. metsänhoitaja Ilmari Karvonen, alkoivat jo 1920-luvun alkupuolella järjestää savottalaisille kevättalvella hiihtokilpailuja. Hiihtojen päätteeksi pidettiin palkintojen jakojuhla, josta tuli usein ikimuistettava. Aluksi oli hiihdon ikähyvitykset laadittu niin suuriksi, että hävinneen yhtiön pomo saattoi ärähtää joukkuekilpailun voittajille:

”Ensi vuonna meiltä tuodaan näiden isät ja vaarit hiihtämään.”

Kymmenkunta vuotta myöhemmin, ensimmäisenä koko maassa, alettiin järjestää lähinnä uittomiehille tarkoitettuja kesäisiä tukkilaiskisoja. Näin haluttiin katastaa kaikkein taitavimmat uittomiehet sekä innostaa näitä taitojensa kehittämiseen. Uittomiesten heikon uintitaidon parantamiseksi oli aluksi mukana myös uintikilpailu. Myöhemmin nämä kisailumuodot levisivät Lieksasta muuallekin maahan. Aikaa myöten kilpailtiin myös valtakunnan mestaruudesta monenlaisissa tukkilaistaidoissa.

Kilpailulajeja olivat koskenlasku ja sestominen tukilla, suma- ja puomijuoksut, rullaus, soutu keluveneellä jne. Useampien lajien yhteiskilpailun voittaja oli valtakunnan tukkilaismestari. Täytelajina oli tukkilaisen vala, jossa vedessä kelluvan tukin selässä piti kiertää siihen pystyyn lyödyn keksin ympäri ja hörpätä vettä järvestä. Vain taitavimmat selvisivät tästä koitoksesta kastumatta.

Oli luonnollista, että Lieksanjoen suurilla uittotyömailla ja varsinkin Ruunaan kuohuvilla koskilla kehittyi useita taitavia tukkilaistaitureita. Muutamat heistä ottivat aikanaan myös lajin valtakunnallisen mestaruuden. Aina viime vuosiin saakka onkin täkäläisen tukkipojan nimi esiintynyt lajin SM-kisoissa hyvin menestyvänä kilpailijana. Vaikka Lieksan kisat onkin pidetty sen keskustan vesillä ja koskessa, ovat monet niihin osallistuvat harjoitelleet varsinkin tukillalaskua Ruunaan koskilla.

Lieksalaiset taiturit Martti Eronen, Pentti Ryyänen, Erkki Torvinen ja Tauno Tuhkanen harjoittelivat yhdessä kesällä 1972 Siikakoskella. Myöhemmin siellä ovat harjoitelleet lähes kaikki maan eturivin tukkilaistaiturit, varsinkin ennen Lieksan tukkilaiskisoja. Vuonna 1991 Japanilainen Fuji-TV filmasi Ruunaan koskilla tukilla laskua, jota esittelivät paikalliset Jaakko Saaristo ja Terho Turunen.

Jaakko selvisi kuivana Neitikoskesta ja Terho teki saman tempun Murrookoskella. Siihen asti oli uskottu, ettei näitä koskia kuivana kukaan tukilla laske. Siikakosken pojat laskivat lopuksi yhtäaikaan samalla tukilla. Näitä Lieksan poikien taitoja saivat nyt silmät vinossa pälistellä myös tarunomaisen kaukoidän televisionkatselijat.

7 LUONNON ANTIMET

7.1 Lihallista himoa

Valtakunnan rajan tuntumassa, kaukana kaikesta asutuksesta oleva Ruunaanjärven takainen alue on kaikkina aikoina kiinnostanut metsästäjiä. Varsinkin Lietelammen niemi on tunnettua korkeajalkaisen ja valppaan peuran eli *petran* oleskelualueetta. Niemen kärjestä peurat uivat järvikapeikon ylitse ruokamaita vaihtaessaan. Sopiviin kapeikkoihin peurojen kulkureiteille laativat muinaiset metsästäjät *hangasaitoja*, joiden veräjille tehtiin pyyntikuoppia ja ansarakennelmia.

Tällainen pyyntitapa oli tunnettu ja käytössä varsinkin ennen tuliaseita. Myös Siikakosken eteläpuolella olevassa harjumaastossa näkyy hiekkasärkkään kaivettuja pyyntikuoppien jäännöksiä. *Hangas* merkitsee paitsi pyyntiaitaa, myös yleensä kaikkia niitä pyyntitapoja, joihin liittyi jonkinlainen viritetty ampumase.

Peuraa ajettiin talvisin takaa myös suksilla, mikä sopivan hankikelin aikaan tuotti hyviä saaliita. Metsästys vain otti voimille enemmän kuin kesäinen kyttäys. Vielä 1800-luvulla peurojen talvisia vaellusreittejä pidettiin tarkasti silmällä. Kun tokka oli havaittu, lähti kymmenpäinen miesjoukko hiihtämään sen perässä. Laduntekijää vaihdettiin joukon keulalla ja hiihto jatkui, kunnes peurat alkoivat väsyä. Nyt pantiin parhaat ampumahiihtäjät jatkamaan ajoa. Hitaamat vetivät perässä varusteita ahkiolla.

Peuran ampuminen tapahtui suustaruokittavalla isoreikäisellä *petraväljällä*. Sen lataaminen oli hidasta puuhaa. Oli laitettava ruutisarvesta mitallinen ruutia, luotikukkarosta luoti ja nallisarvesta nalli paikoilleen. Jos oli yksin metsällä, oli kaadon jälkeen kiireesti leikattava saaliin korva omistusmerkiksi ja viritettävä nuotio ennen nylkyä. Muuten joutui jakamaan saaliin paikalle sattuneen vieraan kanssa. Nyljetystä saaliista ei tarvinnut antaa enää osuutta sivullisille.

Pielisjärven talvikäräjillä säädettiin jo vuonna 1764 peräti 20 kuparitaalarin sakko niille, jotka pyydystävät peuraa ajamalla, ampumalla tai hankaalla joulun ja lumenlähdon välillä. Kiellettiinpä ajaminen ja ampuminen myöhemmin kokonaan. Kiellot tehosivat, sillä näitä rikoksia ei sanottavasti ilmennyt pariin vuosikymmeneen, ainakaan virallisissa asiakirjoissa.

Lieneekö metsästyskuri höltynyt vuosien varrella, sillä sekä hirvet että peurat hävitettiin melkein sukupuuttoon jo kuluvan vuosisadan vaihteeseen mennessä. Urheiluhenkisten metsämiesten tapana oli, että hirvieläimen jälkien ilmaantuessa oli niiden perään hiihtämässä välittömästi talkooväkeä, kunnes eläin oli saatu hengiltä ja lihat jaettu.

Kuvaavaa on, että Aittovaaran isäntä Paavo Oinonen näki hirven ensi kertaa vasta vuonna 1937, aikuisena miehenä, vaikka hän oli elänyt koko elämänsä näillä seuduilla. Vasta viime vuosiympärintä molempien eläinten kannat on rauhoituksilla ja metsästyksen säätelyillä saatu runsastumaan. Kotoinen majava oli täältä hävitetty jo ennen viime vuosisadan puoliväliä. Nykyinen kanta on vuonna 1945 istutettua kanadanmajavaa.

Kato on kohdannut muutakin riistaa. Aikoinaan saattoi metsämies saada täältä tärkeintä turkiseläintä oravaa usein *puoli kiihtelystä* (20 kpl) päivässä. Myös oravanliha käytettiin aina ravinnoksi. Yleensä ruhot kuivattiin uunissa ja kuivalihasta keitettiin makoisa keitto. Oravanmetsästys alkoi myöhään syksyllä kun *kurren* karva oli puhdistunut. *Sinikkonahat* eivät kelvanneet ostajille.

Myös pienpetoja ja kanalintuja metsästettiin näillä rajaseuduilla ahkerasti. Niiden määriin vaikuttivat paljolti myös rajantakaiset olosuhteet. Kokkovaaran Jussi oli innokas metsämies. Kevättalvella, lintujen soidinaikana, hän saattoi olla jopa viikon yhtämittaa lintumetsällä, rajan kummallakin puolella. Muutenkaan hän ei ollut metsästysasioissa *lakinuuka*. Hevosella oli saaliskuormat yleensä haettava kotosalle. Jussilla oli koiriakin joka riistalajille. Oli karhukoira, jäniskoira ja pystykorva. Samoin oli aseita, petraväljystä suustaruokittavaan luodikoon ja haulikkoon.

Turkiseläimille laadittiin noihin aikoihin monenlaisia loukkuja ja ansoja. *Revonkanto* eli kypälälauta oli yleisin ketunsaalistaja. Siinä kaks- tai kolmihaaraisen teräväksi veistetyn pyydyksen kärkeen laitettiin syötti. Mieluudessaan syöttiä jäi *mikko* helposti roikkumaan kypälistään pyydyksen rakosiin. Tuskallista taisi odottelu olla varsinaisissa raudoissakin.

Kettuja saatiin suoraan pesistäkin. Siitä kertoo myös *Kiessärkän* nimi rajan pinnassa, Aittovaaran itäpuolella. Pennut otettiin pesästä eli kiikestä, kasvatettiin kotosalla ja nahottiin myöhemmin. Alkeellinen turkistarhaus oli siis tuttua puuhaa jo menneinä vuosisatoina. Eivätkä sitä haitanneet tuolloin edes nykyajan haavesilmäiset kettutyöt, saati muut turkiselukoiden tervaajat.

Hyvällä linnunpyytäjällä oli aikoinaan melkoinen *rihmaraitti* eli *virkotie*. Sen varrella saattoi olla satoja pyydyksiä. Puihin pilkoitettujen merkkien mukaan kulkiessa, muodostui reitille piankin selvä polku. Ansat oli kierrettävä parin kolmen päivän välein, muuten saattoivat hiiret ja karpät pilata saaliin. Kettu ei yleensä koskenut kuolleeseen lintuun, epäillen ilmeisesti myrkkyä. Elävän linnun se saattoi kylläkin viedä. Mikäli lintuja tuli kerralla runsaasti, oli niitä nostettava varastoon puihin, sieltä myöhemmin haettavaksi.

Ansarihma eli *rihmanen* kierrettiin hampusta ja hevosen häntäjouhista ja hie-raistiin reiden päällä tiiviiksi. Ansarakennelma laadittiin yleensä kaatuneen juurakon tai muuten pengotun kivennäismaan kohdalle. Sellaisessa paikassa linnut *rypivät*. Tarvittaessa laadittiin varvuista aitauksen tapaisia karsinoita, joiden veräjille ansat viritettiin. Saalista saattoi tulla melkoisesti, sillä alueet olivat laajoja

ja niissä oli tuohon aikaan runsaasti riistaa. Jo ennen nykyisiä EU-direktiivejä oli voimassa sääntö:

”Jos on sata *sainta* (sadinta), viisikymmentä *vipua*, tuhat *teirentarhasia*, niin harvoin tyhjän kokee.”

Niinpä Pappilanvaaran isäntä saattoi vielä kaksikymmenluvulla saada neljästä peräkkäisestä rihmasesta metson, pienemmistä linnuista puhumattakaan. Hänen rihmaraitinsa käsitti tuolloin kolmesataa rihmasta. Vaikka tuo pyyntitapa vuoden 1934 metsästyslaissa kiellettiin, eivät innokkaat pyytäjät kieltoa aina noudattaneet. Rauhoitusaikoja sentään kunnioitettiin. Metsästyksen valvonta saattoi ontua näillä suurilla saloilla. Riistaa oli silti runsaasti sillä jänistäkin, *konkkapolvea*, sen pyytäjä sai syksyisin puolensataa kappaletta.

Naapurin puolella oli sitä paitsi suuri asumaton Pieningän salo, joka tunnetusti lienee tälläkin hetkellä eräs maanosamme suurimpia metsäerämaita. Sieltä kulkeutuu vieläkin täydennystä varsinkin suojelualueen metsäpeura- ja petoeläinkantaan. Talviajaksi kerääntyy Ruunaanjärven taakse myös hirviä. Niiden länteen suuntautuva vaellus pysähtyy syksyllä järven rantamille.

Suojelualueella ei ole sanottavasti metsästetty enää pitkiin aikoihin, koska se on pääosin rajavyöhykettä. Jo vuonna 1972 rajavartiosto esitti metsästyskieltoa koko järventakaiselle alueelle. Koska tällä alueella ei ole vuosikymmeniin ollut sanottavasti hakkuita, ovat eläinten talviseen ruokavalioon kuuluvat vesakot ja männyntaimikot varsin vähissä. Niinpä hirvet turvautuvat pettuleipään.

Pehmeäkuoriset nuoret petäjät on kaluttu osittain kuorettomiksi suurilta aloilta. Vähät taimikot ja vesakot on tasattu lumikerroksen yläpuolelta latvattomiksi. Kun suojelualue on jo pitkään ollut metsästykseltä rauhoitettua, ovat eläimet saaneet ruokailla rauhassa. Rajan valvonnan tehokkuus estää siellä myös sala-metsästyksen.

Retkeilyalueen puolella metsästys on periaatteessa mahdollista, ja sinne myydään myös metsästyslupia. Runsaan retkeilijä- ja kalastajamäärän turvallisuuden takaamiseksi ei metsästystä sallita koskialuetta kiertävän retkeilypolun ja joenrannan välisellä alueella.

Vesilintujen metsästys on kokonaan kiellettyä. Suurpetoja voi täällä metsästä vain tiukkojen määräysten puitteissa. Retkeilyalueella on tosin tälläkin vuosikymmenellä ammuttu karhunpentu puusta. Ampuja väitti sen muistuttaneen suuresti metsoa. Lienee parasta seuraavaksi muistella muutamia, alueella aiempien vuosikymmenien saatossa sattuneita *mesikämmenien* metsästystapahtumia.

7.1.1 Lusman karhu

Körtelinvaaran Räsäsestä oltiin vuonna 1909 heinätystöissä valtakunnan rajan takana. Muutamana lauantai-iltana miehet päättivät lähteä saunomaan läheiseen Lusman kylään. Matkalla he tapasivat paikallisen metsänvartijan, joka kehoitti vieraita menemään hänen taloonsa. Noilla seuduilla tuntuivat vallitsevan toisenlaiset metsästyslait, sillä vartija sanoi vielä ampuvansa muutamia lintuja ja tulevansa vasta sitten saunomaan.

Vartijan emäntä lämmitti saunan, ja vieraat ehtivät käydä siellä, mutta isäntää ei kuulunut. Talon pojat lähtivät isäänsä hakemaan ja löysivät tämän pahoin raadeltuna. Polun toisella puolella makasi karhu kuolleena. Vartija sai hakijoilleen selitettyä, ettei linturihlakolla pitäisi ampua *otsoa*, sillä haavoittuneena se oli hyökännyt karjuen päälle.

Painiessaan karhun kanssa vartija oli työntänyt kätensä *nallen* kurkkuun, jottei se voisi purra muualta. Toisella kädellä hän sai puukolla pistetyksi petoa sydänalaan. Otso oli karjuen painanut itse puukkoa syvemmälle. Mies oli päässyt ison kiven taakse pakoon kuolinkamppailuaan käyvästä *kontiosta*. Vartijan haavat saatiin jotenkuten sidotuiksi. Talossa pidettiin kaadetun *metsän ukon* kunniaksi entisajan peijaiset, joihin tuli väkeä myös Ruunaasta.

7.1.1.1 Peijaisrituaalit

Rajantakaiset karjalaiset siis viettivät vielä tämän vuosisadan puolella karhunpeijaisia. Suomen puolella niiden riittimenot olivat jääneet unohduksiin jo aiemmin viime vuosisadan alkuvuosina. Vanhoissa peijaisjuhlissa oli runoilla ja lauluilla merkittävä osuus. Niiden avulla metsästäjä sai karhusta yliotteen. Hän sai luvan tappaa otson, kunhan vain muisti palauttaa osan saaliista yläilmoihin.

Niinpä peijaisten lopuksi saattojoukko vei karhunkallon korkealle *alkuhongan* eli *Hongattaren* oksan päähän, laulaen samalla otsoa hyvittelevää peijaislaulua:

”Terve Ohto tultuasi, mesikämmen käytyäsi. Viikon tääll’ on viinaa pantu, kauan ohraista olutta. Ei tästä etäälle viijä, viijään mäntyhyn mäelle, petäjähän pellon päähän. Siihen tuuli turvan tuopi, aalto ahvenen ajaapi. Sivullas on siikasalmi, luonasi lohiapaja.”

Koska peijaisissa oli kaikkien laulettava, ei niitä voinut viettää ilman viinaa. Eihän kukaan tosi mies viinatta rupea laulusille. Näillä seuduilla ei mesikämminen kuolemaa sentään pantu venäläisten niskoille, kuten Siperian Hantit tekevät. He vetäytyvät vastuusta ja väittävät laulussaan kuinka Venäjän pojan iso kirves, suuri kuin hirven reisiluu, on otson tappanut.

Karhunkallopuita oksien kärjissä vaalenevine kalloineen, oli Suomenkin puolella jäljellä vielä maailmansotien välillä. Monilla lempinimillä kutsuttua karhua pidettiin aikoinaan ihmisen rakkaana sukulaisena. Nalle oli kansalle *kouko* eli *kouvo*, joka tarkoitti esi-isää tai vanhusta. Vasta kaskikausi teki karhusta rahvaan vihollisen. Silloin alettiin keksiä myös taikoja pellon ja varsinkin asukkaille elintärkeän karjan suojaamiseksi.

7.1.2 *Ruunaan ammuvainaita*

Vaikka karjaa usein paimennettiin puukelloja kalistelevien ja muuta meteliä pitävien paimenien avulla, tapahtui silti Ruunaankin salomökkien karjoissa runsaasti petotuhoja. Muutamana syksynä katosi edellä mainitusta Körtelin talosta lehmä. Se löydettiin lopulta sarviaan myöten suohon haudattuna. Paikalle tehtiin puihin *mehtuulava*, jolle kolme miestä ryhtyi vahtiin pyssyjen kanssa.

Joukossa oli muuan Nurmeksen mies, joka sanoi taikovansa niin, että karhu varmasti tulisi haaskalle. Poppamiehen konstit kuitenkin pettivät, nalle ei tullutkaan paikalle. Nyt asetettiin ladattuja aseita virityslankoineen ansaksi. Seuraavan aamuna, kun pyydystä tultiin katsomaan, lähti suon saarekkeesta puolenkymmentä karhua pakoon. Ansaan ne eivät olleet koskeneet.

Aittolamminvaaralla asunut Oskar Tirronen kertoi, kuinka hän nuorena poikana joskus kolmikymmenluvun alussa ollessaan matkalla Hompassa olevaan kylän kauppaan sattui suon kapulatiellä karhun kanssa vastatusten. Pian saatiinkin tieto, että Alaniemessä olevan Tuupasen mökin lehmä oli raadeltu. Nytkin tehtiin karhulava ja kolme miestä asettui vahtiin.

Aamuyöllä kuului mestauslavan suunnasta kovaa pauketta. Karhuntapporyhmä tavattiin kuitenkin aamulla nukkumasta. Tyhjät pirtupullot selittivät osaltaan, miksi luodit eivät olleet osuneet saaliiseen. Lieneekö oikeita karhuja todella nähtykään. Osattiin sitä kieltolain aikanakin nauttia tunnelmallisista metsästysretkistä!

7.1.3 Ruotivaarin nalle

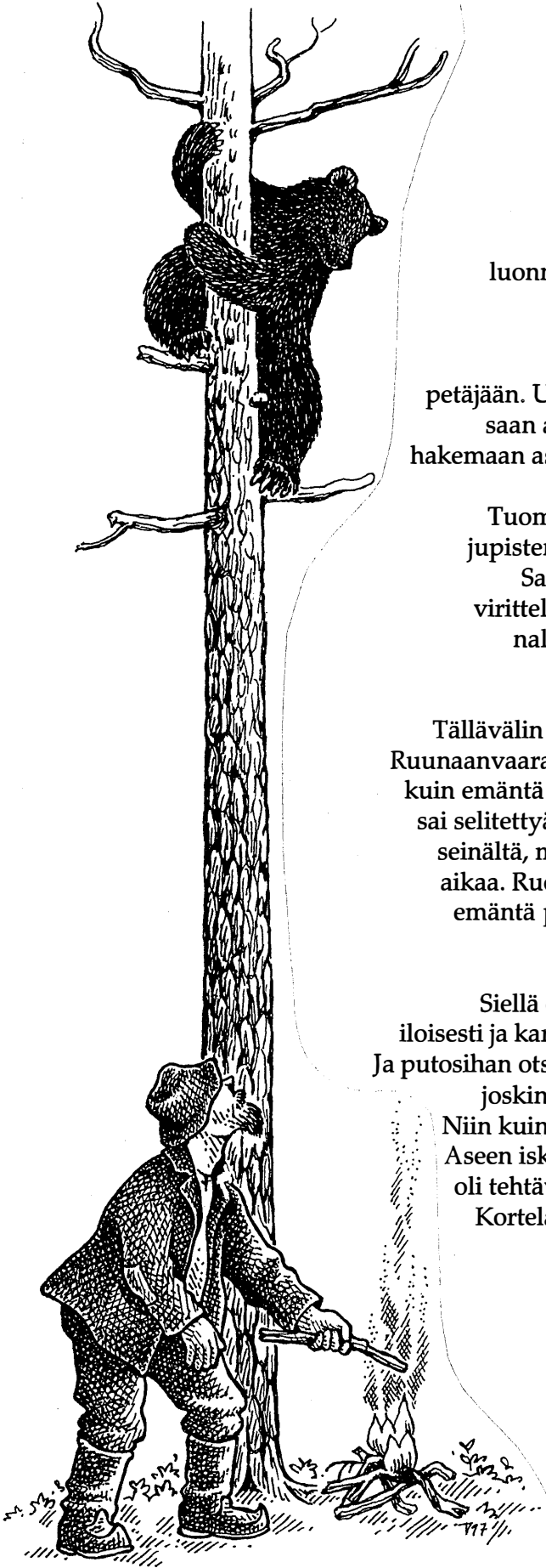
Ruunaanvaaran talossa eleli vaimonsa kanssa ns. loisena vanhuudenpäiviään iäkäs Pekka Kortelainen. Molemmat harrastivat innokkaasti kalastusta ja luonnontuotteiden, lähinnä marjojen, keruuta. Sattuipa kerran marjassa oltaessa, että pariskunnan edestä kapsahti pelästynyt karhun erauspentu lähellä kasvavaan petäjään. Ukolla ei ollut pyssyä mukana. Mieluillesaan arvokasta saalista hän komensi eukkonsa hakemaan aseensa ja panoksia kotoa Ruunaanvaarasta.

Tuomas itse jäi puun juurelle otsoa vahtimaan jupisten itsekseen tälle kostoja pelästymisestään. Saadakseen saaliin pysymään puussa ukko viritteli puun juurelle melkoisen nuotion. Eihän nalle uskaltaisi tulla alas puusta polttamaan perskarvojaan moisessa roihussa.

Tälläväläin eukko hynttäsi hameenhelmat hulmuten Ruunaanvaaraan apua hakemaan. Siellä ei ollut kotona kuin emäntä lastensa kanssa. Henki pihisten mummo sai selitettyä asiansa. Naiset löysivät helposti pyssyn seinältä, mutta panoksia he saivat haeskella pitkän aikaa. Ruotimummo oli jo niin uupunut, että talon emäntä parempikuntoisena lähti viemään pyssyä eukon neuvomalle ukon vahtipaikalle.

Siellä oli kaikki ennallaan: nuotio palaa leppasi iloisesti ja karhunpoika pelkäsi ja uikutti puunoksalla. Ja putosihan otso oksalta kuin metso, heti ensimmäisellä joskin vapisevin käsin tähdätyllä laukauksella. Niin kuin olisi ollut parempikin metsästäjä asialla. Aseen iskuri tosin oli epäkunnossa, joten laukaisu oli tehtävä sitä kivellä napauttamalla. Se taisi olla Kortelaisen vaarin pitkän elämän ensimmäinen ja viimeinen karhunkaato.

Nalle kiipesi puuhun. Piirros: Tuula Vuorinen.

7.1.4 Muita mesikämmeniä

Puusta saalisti karhunpennun myös Ruunaanvaaran Juuso-isännän velipuoli Antti Keronen. Kun ei parempaa asetta ollut mukana, Antti kiipesi puuhun ja pudotti nallen puukolla pistämällä. Kaiken lisäksi pennun emo seuraili saalista kantavaa miestä lähimpään taloon saakka. Antti oli vankka mies ja ärjähteli puolestaan otsolle, joten se ei käynyt kiinni pentunsa tappajaan, mitä on pidettävä suoranaishana ihmeenä.

Saattoipa muillekin täällä rajaseudun metsissä ja niityillä tulla kontio vastaan aivan yllättäen. Kerrankin olivat Kokkovaaran molemmat miniät, Taimi ja Hilma, niityillä heinätoivissa. Tällöin heitä lähestyi pieni karhunpenikka. Naiset alkoivat mieluilla sitä elätikseen, sillä se muistutti kovasti heille ennestään tuttua koiranpentua.

Kasvatusäidin tehtävät unohtuivat, kun karhuemo toisen penikkansa kanssa saapui vaatimaan kuopustaan. Se seisahti kahdelle jalalle tähyttämään varjostaen kämmenellä silmiään. Silloin kelpasi naisille kypälämäki. Eivät muistanee turvautua edes esiäideiltä opittuun, paljaalla takapuolella suoritettuun pyllistykseen. Senhän uskotaan karkoittavan vihaisimmankin kontion puolestaan kypälämekeen.

Ruunaanvaaran Kalle riijasi tulevaa vaimoaan Marttaa. Jotkut kylän vääräleuat kehoittivat sulhasmiehen kokemattomana vielä siirtävän akan ottoa. Eihän tämä ollut vielä kellistännyt edes karhua, kuinka sitten naisihmistä. Lieneekö sulhanen ottanut leukailut tosissaan. Ainakin hänen koiransa sattui heti perään saamaan ajoonsa pienehkön karhun. Vieläpä kävi niin hyvin, että Kalle sai nallen kaadetuksi. Hompan kaupalla sitten hänen arvostelijansa pyörsivät aikaisemmat pyhät puheensa:

”Et myöhästy nyt eukonkaan otossa, kun kerran karhun jo sait kaadetuksi.”

Pielisjärvellä toimi ennen sotia lääkäriä Carl Erik Sonck. Hän harrasti innokkaasti paitsi taidemaalauksia myös kasvitiedettä tehden tutkimusretkiä eri puolille pitäjää. Myös kansanparantajien menetelmiä kohtaan hän tunsikin aitoa kiinnostusta. Kerran hän oli vaimonsa kanssa tutkimassa Aittovaaran notkelmien runsasta ja rehevää kasvustoa. Talosta oli karhu juuri tappanut kuusi lammasta.

Tohtori lähti rajakorpraali Kalle Karhusen opastamana katsomaan Aittovaaran maisemia ja samalla kontion päänmenoksi laadittua pyssyansaa. Lähtiessään tuuhean kuusen suojaan rakennetulta ansalta, jossa oli lampaanpää syöttinä ja suustaruokittava luodikko virityksessä, he kohtasivat suuren karhun. Se ärhenteli kahdella jalalla seisoen ja huitoen kämmeniään.

Tällöin korpraali yritti ampua ottoa yöllään olleella parabellumilla. Panokset olivat kuitenkin kosteita ja vasta neljäs niistä laukesi, se ei kuitenkaan hidastanut

nallen pakenemista. Sonck kertoo muistelmissaan, että mies melkein itki, kun hänellä ei ollut kivääriä mukana. Karhun taljasta hän olisi saanut viisituhatta ja tapporahaa lisäksi tuhat markkaa.

Parempi onni oli Ruunaan vartion rajamies Malmilla. Hän ampui vartiopolulla vastaansa tullutta emokarhua 6`35 kaliiberin pistoolilla, siis varsinaisella lelu-pyssyllä. Nalle loikkasi kuitenkin metsään. Mies ampui nyt aseellaan toisen emoa seuranneista pennuista. Parin päivän kuluttua rajamies palasi paikalle ja löysi emokarhun kuolleena parinkymmenen metrin päässä ampumapaikasta. Se oli jo pilaantunut. Malmi oli ilmeisesti erittäin kylmäverinen ja tarkka tähtää-mään, vaikkei omistanutkaan kuin yhden silmän. Eipä mennyt tähtäysvaiheessa turhaan energiaa toisen ummistamiseen.

Petojen tuhoja sattui tavan takaa näillä rajaseudun harvaan asutuilla tienoilla. Vuonna 1955 tappoi kontio läheisen Polvivaaran kylän Eetu Heikkiseltä kolme lammasta ja August Räsäseltä samoin kolme vasikkaa. Viimeksimainittu kertoi vuonna 1964, että häneltä oli mennyt vuosien varrella runsaat neljäkymmentä lammasta ja parikymmentä vasikkaa petojen suihin. Lisäksi oli karhuille mene-tetty kaksi lehmää. Niiden raatelijat olivat, tosin ilmeisen vastahakoisesti, luovuttaneet puolestaan taljansa isännälle. Aittovaarasta vei karhu eräänä kesänä kymmenen lammasta.

Petojen kaatamien hirvien jätteitä saattaa usein löytyä alueelta. Syksyllä 1976 hautasivat rajamiehet susien kaataman hirvenruhon Kokkojärven lähistöllä. Lapioidivat metrin maata ja puita raadon peitteeksi. Karhu haistoi haaskan, meni ja kaivoi sen ylös sekä pisteli pehmeiksi hautuneet lihat makeisiin suihin. Karhut myös nostelevat eväikseen keväisen virran tuomia, talvella hukkuneita hirviä ja peuroja. Näitä tapaturmia tuntuu sattuvan jokien virtapaikoilla lähes jokaisena talvena.

7.1.5 Otetaan omalla luvalla

Salametsästystä on hoitoalueen asiakirjojen mukaan ollut vain muutamia pie-nehköjä tapauksia. Tietenkään kaikki tapaukset eivät tule koskaan viranomais-ten tietoon. Varsinkin kanalintujen salametsästys on aina ollut rahvaan suosi-ossa. Toisaalta ison riistan ja varsinkin hirvien määrä oli pitkään toisen maail-mansodan jälkeen melkoisen pieni nykyiseen kantaan verrattuna. Nykyisin saattaa hirviä ja peuroja tavata alueella varsin usein. Itse näin talvella 1990 jäällä Neitisaaren luona kerralla 24 peuraa.

Naarakosken lähetyvillä ampui muuan torppari ennen sotia hirven latonsa nurkalta. Metsänvartija kuuli laukauksen, arvasi tapahtuneen ja ilmoitti eteen-päin. Poliisit tulivat taloon siviilipuvuissa pyytämään ruokaa nälkäänsä. Emäntä keitti hirvisoppaa ja sitä syödessä tarinoitiin vieraiden tietoon elukan kaato-paikka, sukupuoli ja paino. Vieraiden laatu selvisi isännälle vasta kun pöytäkir-

jaan pyydettiin tämän allekirjoitusta. Rapsuthan siitä tuli hölösiselle torpanmiehelle.

Törkeätkö tapaus tuli ilmi vuonna 1974. Tällöin kaksi paikkakunnan miestä kaatoi tuolloin vielä harvinaisen, täysin rauhoitetun metsäpeuran Lieksanjoen varrelta. He joutuivat tietenkin raastupaan tekosestaan ja saivat ansaitsemansa palkinnon. Huvittavinta asiassa oli se, että toinen miehistä oli samoihin aikoihin sanomalehden yleisönosastossa valittanut alueen peurojen joutuvan susien kaatamiksi. Mies tarkoittikin ilmeisesti hyvin tuntemiaan kaksijalkaisia susia.

7.2 Verkolla ja uistimella

Saloseudun asukkaille on kala aina merkinnyt merkittävää lisää ruokataloudessa. Kalaa on totuttu pyytämään pitkin vuotta ja varsinkin sulan veden aikana. Valtiovalta oli tosin rajoittanut ainakin koskivesistä kalastamista. Sieltä saatavat lohensukuiset kalat haluttiin säästää urheilukalastajille ja muille herroille erikoisluvilla pyydettäväksi. Tämä aiheutti katkeruutta noiden kalavesien lähellä asuvien mielissä, joten kun silmä vältti, pyydettiin kiellettyä kalaa innokkaasti omalla luvalla.

Pielisjärven kuntakokous noudatti Keisarillisen senaatin antamaa lohijokiastutusta ja kielsi jo vuonna 1871 tuulastamisen Lieksanjoella. Nuotanveto sallittiin mm. Ruunaanjärvestä ja Kokkojärvestä, mutta lohta ja muikkua ei saanut pyytää syksyllä niiden kutuaikana. Arvokalojen rauhoitusaikoja on yleensä noudatettu toteamalla:

” Kun kutukala kutee ja mätikala mätii, olkoot ne rauhassa.”

Pielisen vesistössä elävä kookas järvilohi vaelsi aikoinaan Ruunaanjärveen saakka, kunnes 1960-luvulla rakennetut Lieksankosken ja Pankakosken voimalaitokset lopettivat niiden nousun tyystin. Vaikka Pankakoskella oli jo teollisuutta ja tehtaan pato sulki eteläisen kosken, oli toinen Kuharkoski-niminen haara keskeltä avoimena.

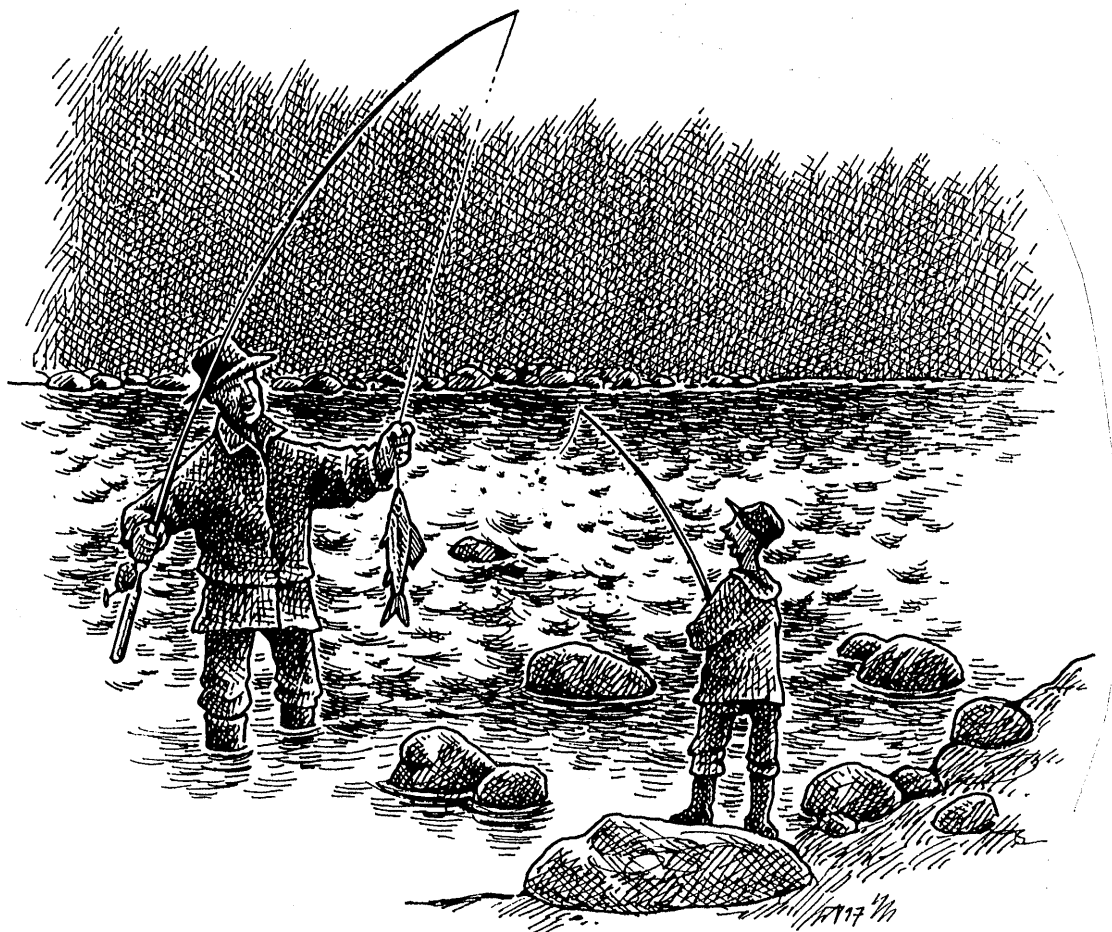
Sen reunoilla oli tosin ”tehtaanherrojen” kalapatoja, joista nämä saivat kiintiöiden puitteissa kalastaa punalihaista. Silti suurin osa lohikaloista pääsi ohittamaan kosken pyydykset. Tehtaan padossa oli myös kalaportaat, mutta lahonneet laitteet tuhoutuivat vuonna 1951 koskenniskalla olleen padon murtumisesta syntyneessä tulvassa.

Lieksanjoen vesistön yläpuolisissa järvestä oleskeleva järvitaimen eli *yläveteläinen* laskeutui kutemaan aina Pankakoskelle saakka. Sitä, samoin kuin itse koskissa kutevaa harjusta, on vieläkin luonnonvaraisena koko alueella. Pielisen järvitaimen, *alaveteläinen*, nousi aikoinaan vain joen alajuoksun koskista Hämeenjärveen saakka.

Muita lohikaloja edustava planktonsiika on virtakutuinen. Sen kookkainta muotoa edustavaa *jättisiikaa*, painoltaan 2–3 kiloa, saattaa vieläkin tavata joitakin yksilöitä Aittokosken alapuolella. Se laskeutuu sinne Tuulijärvestä. Ruunaanjärvessä ja reitin välijärvissä on lisäksi pientä tuppisiikaa, lahnaa sekä säynävää.

Taloudellisesti merkittävin koko alueen vesissä on kautta aikain ollut hauki. Alaniemellä asustanut Alfred Nuutinen sai toistakymmenkiloisia haukia Ruunaanjärven alavirrasta rysillä ja atraimella. Isoa siikaa saatiin verkolla samoilta tienoilta, parhaiten ruohikon reunasta. Seudun vesissä on runsaasti myös madetta, ahventa ja särkeä. Muikkua on mainittavasti vain Ruunaanjärvessä. Neiti-järvessä sitä on aivan vähän.

Ainakin jo vuosisadan vaihteen jälkeen harrastivat eräät paikalliset virkamiehet myös lohikalosten uistinkalastusta Ruunaan vesillä. Näistä ahkerimpia lienevät olleet aluemetsänhoitaja Wasastjerna ja apteekkari Wahlroos. He toivat myös vieraitaan onkiretkille. Tuohon aikaan koskialueelta sai isojakin kaloja. Halu tuinta saalista oli jopa yli kymmenkiloinen kirkaskylkinen järvilohi, jota kansan keskuudessa sanottiin myös *siikaloheksi*. Useimmiten tarttuivat vieheisiin järvi-taimen ja paikallinen harjus.

Onkimiehen onnea. Piirros: Tuula Vuorinen.

Paikalliset asukkaat kalastivat perholla ja uistimella suhteellisen vähän. Pappilanvaaran, Reittulan ja Riihivaaran isännät heiluttelivat joskus koskilla vapojaan. Pappilanvaarassa syntynyt Tuovi Räsänen kertoi, kuinka kerrankin hänen Paavo-isänsä sai perholla Murrookoskesta lyhyessä ajassa yhdeksän harjusta. Ne olivat ainakin kilon painoisia. Harjus on reviirikala, joka kasvaa elinpaikallaan rauhassa ja ajaa pienemmät kalat muualle. Suurin Paavon saama taimen painoi 7 kiloa.

Pappilanvaarassa kalastettiin myös seisovilla pyydyksillä lähes ammattimaisesti. Niinpä talossa oli isoja siipiryysiä, särysverkkoja ja harvoja verkkoja kutakin 20 kappaletta. Saalis oli enimmäkseen haukea ja siikaa. Myös nykyisin lähes tyystin kadonnutta jättisiikaa tuli tuolloin pieniä määriä. Saaliskalat säilytettiin elävinä sumpussa, josta ne vietiin veneellä noin sadan kilon erissä Pankakoskelle myytäväksi.

Menneinä aikoina on jopa Naarajoelta saakka käyty soutuveneellä rajan pinnassa olevalla Sulajoella (Salajoki?) pyytämässä lohikaloja, kun se oli kiellettyä lähemmällä vesillä. Ennen rajan sulkeutumista ja sotien aikana käytiin täältä joskus kalalla myös naapurimaan puolella olevalla Aittojärvellä. Se on heti rajan takana oleva Tuulijoen laajentuma.

Ruunaanjärven pikkusiika oli kuulua suolakalana. Sitä pyydettiin myös nuotalla, samoin kuin järven kookasta muikkua. Jotkut talot myivät suolakalaa myös talvisavotoille. Uittomiehet pyysivät yleensä itse omat ruokakalansa. Talvella ongittiin syöttikaloja varsinkin Kangasväärästä ja muistakin rajan lähellä olevista pikkuvesistä.

Aikoinaan oli Aittokosken alajuoksulla lähitalon jonkinlainen kalapato. Sen muodosti virran poikki oleva tukeista tehty kaukalo, jonne kalat hyppivät vaelusaikana itseksensä. Pyytäjän piti vain käydä keräilemässä saalis konttiinsa. Muistitietojen mukaan tuli padosta tiettyinä aikoina kohtalaisesti saalista, ja pääosa siitä oli arvokalaa.

7.2.1 Kalan taimetusta

Vuosikymmenien varrella ovat sekä metsähallitus että eräät yksityiset istuttaneet arvokaloja alueen vesistöihin. Valtio on istututtanut taimenta, siikaa, kuhaa ja rapuja Ruunaanjärveen ja muutamaan lampeen. Viime aikoina on koskialueelle istutettu myös harjusta.

Alueella vuosikymmenet vapaa-aikojaan viettänyt tohtori Unto Mäkinen istutteli siikoja Kokkojärveen ja Kalliojärveen kiitokseksi mieluisista kalavesistä. Kokkojärveen hän istutti 1960-luvulla kaikkiaan 80 000 kpl siianpoikasia, joista tosin suurin osa lienee mennyt järven suurten ja ahnaiden ahventen lihottamiseen.

Kalanpoikasia on viljelty 1970-luvulla Kyrönsärkän kyljessä olevassa piskuisessa Sähköjärnlammessa. Lammesta kaivettiin tuolloin Ruunaanjärveen parisataa metriä pitkä oja, jota pitkin siianpoikaset pääsisivät järveen. Taisi vain kulku-reitti olla kovin vaatimaton näiden kuljettavaksi, sillä nuo hottapoikaset tuntuivat karttavan uomassa uintia.

Varsinkin pienvesiin suoritettujen istutuksien tuotto on usein mennyt ”suihin eikä turpiin”. Niinpä Lietelammen siikaistutuksen jälkeen lammelle vuonna 1971 annettu kalastuskielto vain innosti salakalastajia tehokalastukseen. Eräs kalastava pankakoskelainen ”perheyrittys” melkeinpä asui lammen tuntumassa kesäkaudet, kunnes siit ja samalla muutkin lammen kalat oli saatu haalituksi minimiinsä.

7.3 Apu löytyy erämaasta

7.3.1 Luhtaheinää Lypsikille

Alueen ja lähikylien asukkaat saivat suurimman osan karjanrehustaan vesien varsilla olevilta luhtaniityiltä. Myös muutamilta saraisilta avonevoilta on niitelty tuota viheliäistä, usein ruostepitoista, naudan evästä. Muutamilla nevoilla näkyy vieläkin merkkejä heinäpieleksistä, joihin rehu kannettiin varastoon talvella rekipelissä noudettavaksi.

Kullakin torpalla oli perinteiset niittyluhtansa, jotka tosin joskus saattoivat vaihtuakin, sillä metsähallitus vuokrasi niitä tarjosten perusteella. Metsänvar-tija- ja kruununtorppien sopimuksiin kuuluivat määrätyt niityt jo luontaisetuna. Vakinaisemmat heinäntekijät rakensivat niittoväen yöpymispaikaksi *majoja* eli laavuja. Muutamalla talolla oli oikein hirsistä kyhätty tuohikattoinen sisään-lämpivä *niittysauna*.

Sellainen oli ainakin Sulkujoen varressa pitkään niittäneillä Kontiovaaran Saarelaisilla, joiden kämppä oli Kaunisniemessä. Saunaa käytettiin myös kalaretkien tukikohtana. Myös Neitijärven Saunaniemessä lienee aikoinaan ollut vastaavanlainen rakennus. Usein niittyheinän teko saattoi kestää viikkoja, joten majo-paikka oli tarpeen varsinkin kaukaisilla heinätysalueilla.

Voi vain kuvitella millaista vaivaa on nähty, kun parin peninkulman päästä, jopa Polvivaarasta saakka, on soudeltu ja kävellä *leppastu* heinäntekoon Sulku-joelle. Piimäleili ja työkalut hyppysissä ja selässä tuohinen kontti upottavia suo-polkuja loppumatkalla raahustaen. Suokengät tai -sukset jaloissa on aamuyöllä niitelty pitkävartisella suoviikatteella saraheinää nurin. Sitten sitä on käännelty, kuivateltu ja lopuksi kanneltu sapilailla pielekseen.

Kun talvella rehun oli saanut umpilumessa kahlaavalla hevosella kotimökille raahatuksi, tiesi totisen työn tehneensä. Kiittämättömät naudat vielä kaiken

päätteksi ynähtelivät halveksivasti ruosteelta haisevalle saraheinälle. Saattoivatpa mielenosoituksellisesti sulkea maitohanansa ja jättää lypsäjän kiulun melkein tyhjäksi. Tästä huolimatta suoniityt olivat haluttuja ja niiden käyttöoikeudesta saatettiin viritellä riitojakin.

Jo kaskiriidoistaan kuuluiksi tulleet Ruunaan Huotari Simanainen ja Juho Ter-
vonen vaihtoivat niittyjä vuonna 1688. Huotari antoi tuolloin Juholle Kokkosaa-
ren ja lienee luopunut myöhemmin vielä kauempana rajan pinnassa olevasta
Lukansuostakin. Ainakin lähempänä Louhivaarassa asuva Juho Perttunen sai
tuolta suolta vuonna 1883 niittelyalaa. Suoniittyjä saatettiin myös parannella
kydöttämällä ja raivaamalla.

7.3.2 Tervamestarin touhuja

Koska tervatynnyrien kuljetus täältä markkinapaikoille olisi ollut kovin työlästä,
säästyivät paikalliset metsät suurelta 1800-luvun tervanpoltolta. Vain kotitar-
peiksi tervaa on poltettu pikkueriä. Niinpä useimman torpan, muiden muassa
Ruunaanvaaran ja Rajalamminvaaran, liepeillä on jälkiä pienistä tervahaudoista.
Ne ovat pääosin kapeita ojahautoja. Viimeisinä vuosikymmeninä saatettiin
valmistaa tervaa talon tarpeiksi myös peltilevyn päälle kumoon käännetyssä
peltitynnyrissä tai malmipadassa. Tervan raaka-aineena käytettiin tällöin kanto-
tervaksia.

Peltisessä aluslevyssä oli uurna ja reikä, jonka kohdalla maahan kaivettuna oli
tervan keräilyastia. Tervaspilkkeillä tiiviisti täytetty tynnyri kumottiin alusle-
vylle ja tiivistettiin puoliväliin saakka maalla ja turpeilla. Sitten sen päälle ja si-
vuille ladottiin kuivia polttopuita, jotka sytytettiin. Tuli ei saanut kuumentaa
liaksi astiaa. Isolla tynnyrillä sai täyden kapallisen valmista tervaa, jonka laatu
ei kylläkään vetänyt vertoja oikealle haudassa haudutetulle tervalle.

Kolmikymmenluvulla oli silloinen uittoyhtiön piiriesimies Matti Hassinen vailla
tervaa. Tällöin metsänhoitaja Ilmari Karvonen puuhasi ennestään tuntemansa
Tammelan Liesjärveltä kotoisin olevan Johannes (Janne) Rauhaniemen uittoyhtiölle
tervanpolttajaksi. Janne poltteli Ruunaanjärven rantamalla tervaa koko
kolmikymmenluvun ajan. Ainakin Hemmin- ja Muorinkankaalta sekä Viinakal-
lion tienoilta löytyy hänen tervahautojensa jäännöksiä.

Janne poltteli perinteisiä pyöreitä ja varsin kookkaita hautoja, joihin hankki tal-
viaikana tervaksia Metsähallituksen mailta. Niitä saatiin maapuista, kannoista ja
pystyyn kuivaneista puista. Kaiken Jannen tuottaman tervan osti uittoyhtiö laa-
jan työalueensa tarpeisiin. Satoja veneitä, lotjia, uittolenkkejä ja muita tarvikkeita
tervattiin vuosittain, joten siihen kului tervaa tuhansia kiloja. Isoissa puutynny-
reissä valmis tuote varastoitettiin rantojen lähelle, josta se kuljetettiin veneillä lä-
himmän tien päähän Ruunaan Matkalahteen.

Kerrankin lähti vanha kokenut uittomies Heikki Heikura viemään tynnyreitä veneellä järven ylitse. Tällä kertaa ei Alaniemen puomin ylitys häneltä oikein onnistunut, vaan vene törmäsi siihen tuulessa kylki edellä. Kaksi tynnyriä pyörähti laidan yli veteen ja ovat siellä tiettävästi vieläkin. Vesilastissa olevan veneen saivat apuun tulleet uittokaverit pelastetuksi.

Janne saattoi hörpätä torvesta alkuvaiheissa lirisevää vetistä *tervankusta* melkoisen kauhallisen todetakseen tuotteensa alkavan tulla kunnollisen laatuiseksi. Tervaa pidettiin mainiona lääkkeenä kaikkein pahimpiinkin tauteihin, varsinkin saunassa viinan kanssa nautittuna. Nykyisin tervan sisältämien karsinogeenien lienee todettu aiheuttavan syöpää. Viinan ja saunankin terveellisyydestä ollaan nykyään montaa mieltä. Viinaa reilummin lääkkeeksi nauttineet kertovat ainakin sairausajan kuluneen heiltä varsin rattoisasti.

Janne malttoi hauduttaa tervahautansa tulisen kuumana, kunnes tuote oli riittävän kypsää. Sellainen terva imeytyi puuhun parhaiten. Malttoi varmaankin myös olla ottamatta tulta tupakkaansa tervahaudasta, kunnes terva oli alkanut valua. Muuten se ei olisi virrannut torvesta ollenkaan! Hän viihtyi paikkakunnalla niin hyvin, että osti talon Lehmivaarasta ja otti vaimon Kokkojärveltä. Yksin jäätyään toisen kerran leskeksi jäänyt tervamestari muutti synnyinseudulleen.

Sota-aikana autojen puukaasuttimia varten pakosta muotiin tullutta puuhiilen polttoa ei Ruunaan alueella paljoakaan tapahtunut. Tämä johtui kuljetusteiden vähyydestä. Hiilet oli saatava kuivina kulutuspaikoille, ja se tapahtui pääosin autokuljetuksina. Aivan vähäisiä määriä hiiliä on valmistettu lähinnä retkeilyalueen reunoilla. Tietenkin myös tervanpolton yhteydessä sivutuotteena saadut hiilet markkinoitiin mikäli mahdollista. Ne menivät paljolti kyläseppien ahjoihin.

7.3.3 Rautamalmia ruukille

Kuululle Karjalan Kaatra- eli Pankakoskelle oli vuonna 1826 valmistunut rautaruukki, joka käytti raaka-aineenaan järvi- ja suomalmia. Ruukki hankki raaka-aineensa pääosin lähiseudun järvistä, eräs tärkeä hankintapaikka oli Ruunaanjärvi. Järven pohjaan oli vuosituhansien aikana mineraalipitoisista kivistä liuenut ja saostunut ruosteenruskeata rautamalmia. Sen keräyksestä ja tehtaalle toimittamisesta saivat lähiseutujen talolliset ansiotyötä vuosikymmeniksi.

Malmia nostettiin haavimalla järven matalikoilta veneeseen tai vielä yleisemmin kelolautalle. Puolenkymmentä syltä pitkää ja pari syltä leveää kelolauttaa sauvottiin järven matalikoilla ja välillä tunnusteltiin rautakärkisellä *teräsimellä* eli *malahvituuralla*, oliko pohjassa malmikerrostumaa. Sopivan paikan löytyessä lautta ankkuroitiin pohjaan työnnetyllä seipäällä ja aloitettiin malmin kauhominen. Se tehtiin pitkävartisella metalliverkosta laaditulla haavilla, jonka käsittely vaatii hyvää kuntoa.

Malmi nostettiin lautalla olevaan *vaaluun*, johon mahtui päivän saalis. Nostajan apuna saattoi olla poikanen tai nainen, joka huuhtoi ja puhdisteli malmia. Iltasella päivän saalis vietiin rannalla olevaan *rutnikkaan* eli malmikasaan. Lautalla saattoi olla pieni yöpymiskatos tai sitten yövyttiin rannalla. Rutnikassa oleva malmi piti vielä polttaa eli *pasuttaa*. Se tehtiin siten, että puolimetrisen malmikasaan päälle laitettiin kerroksittain kelopuita ja malmia.

Kun puut paloivat ne kuumensivat ja kuivasivat malmin. Samalla malmi alustavasti puhdistui ylimääräisistä aineksista. Näin se oli kevyempi kuljettaa ruukille. Pasutetun malmin kuljetus tapahtui talvella hevosajona. Kuljetustie koettiin saada mahdollisimman tasaiseen kohtaan jäälle ja suomalaisiin, sillä hevosen kuormassa piti saada kulkemaan lähes tonnin lasti kerrallaan.

Järvimalmin nosto oli raskasta työtä, mutta se antoi vastineeksi myös kohtalaisen hyvän ansion, huomattavasti paremman kuin kaski- tai savottatyöstä sai. Työ oli itsenäistä urakkatyötä, ja siinä sai työskennellä vesien päällä, mikä helteisinä kesäpäivinä auttoi työssä viihtymistä. Sinä sivussa oli mukava kalastella ainakin omat ruokakalat.

Malmin, hiilien ja sysipuiden kuljetus tehtaalle antoi myös runsaasti työtä, mikä varsinkin tehtaan toiminnan alkuaikoina oli ainoa mahdollisuus saada ansiota talvisaikaan. Tosin jotkut yrittivät malmin nostoa talvisesta avannostakin. Tulos vain taisi jäädä vähäiseksi. Savottatyöthän tulivat talvihankkeen avuksi yleisimmin vasta vuosisadan loppupuolella.

Malmin lisäksi ruukki tarvitsi myös runsaasti hiiliä ja pyrki ostamaan nekin talonpojilta, koska se tuli omaa sydenpolttoa halvemmaksi. Myöhemmin hiilen tarpeen varmistamiseksi ruukki poltti pääosan hiilestä Pankakoskella. Tällöin hiilipuita jouduttiin tuomaan kaukaakin ja pääosin uittamalla. Tämä ilmenee myös uittoväylän katselmuskirjasta. Ruunaan alueelta ei liene paljoakaan valmiita hiiliä toimitettu ruukille, mutta hiilipuun toimituksia lienee ollut sitäkin enemmän.

Pankakosken ruukilla oli kivistä muurattu harkkoyhti, jossa pasutettu malmi sulatettiin. Lisäksi siellä oli kaksivasarainen kankirautapaja ja kaksi ahjoa. Ennen vuosisadan vaihdetta ruukki uusittiin perusteellisesti, ja sinne saatiin myös nippuvasara, naulavasara ja valssauslaitos. Näin ruukki saattoi jo takoa ohuita rautatankoja sekä valmistaa nauvoja.

Uusittu tehdas ehti toimia vain hetken, sillä tämän maamme viimeisen harkkoyhtin toiminta päättyi heti vuosisadan vaihteen jälkeen. Ruukkia alettiin purkaa vuonna 1902, ja sen koneita siirrettiin muualle. Saman aikaisesti sattunut tulipalo täydensi hävityksen. Näin oli myös järvimalmin nosto Ruunaanjärvestä päättynyt. Pankakosken ruukin tilalle rakennettiin myöhemmin puuhiomo.

8 ARKIELÄMÄÄ

8.1 Aina sattuu ja tapahtuu

8.1.1 Henkensä kaupalla

Vuosisatojen kuluessa on varsinkin koskialueilla tapahtunut useita kuolemaan johtaneita onnettomuuksia. Muistona niistä on jäänyt virtojen varsille paikan-nimiä, joissa tapaturmassa menehtyneen nimi säilyy jälkipolville. Niinpä esi-merkiksi *Kuljusenkivi* kertoo rajantakaisesta kauppiasta, joka hukkui aikoinaan Haapavitjaan.

Samalta suunnalta oli kotoisin muuan Öhkönen, jonka ruumis löydettiin Siika-kosken alta olevasta lahdekkeesta. Paikka tunnetaan nykyisin *Öhkösenlahtena*. Mätänemistilassa oleva kauppias haudattiin Pudasjoen suuhun Höpöttäjän-niemelle ja ilmeisesti liian matalaan hautaan. Haaskaeläimet rikkoivat hautarau-haa, ja ainakin vielä 1890-luvun alussa löytyi hautamontun tienoilta hänen pää-kallonsa ja muitakin jäänteitä.

Haapavitjan puolivälissä tavattiin kiveen takertunut ruumis ennen sotia. Hänet oli surmattu, ja ilmeni että syyllinen oli hänen työtoverinsa. Tämä oli uhitellut riidan päätteeksi, että vielä se Mutikaisen pää heilahtaa. Kiveä on sanottu tämän jälkeen *Mutikaisen kariksi*. Samoihin aikoihin löydettiin Ruunaan kylän liepeiltä surmattu, risukan alle piilotettu työnjohtaja. Väitetään, että hänen surmaa-jansa olisi tunnustanut tekosensa kuolinvuoteellaan.

Pentinkivi, *Aaronvirta* ja *Tervosenlahti* kertovat kukin omasta murhenäytelmästään. Ilman nimeä on jäänyt Haapavitjan alajuoksulla, joen mutkassa oleva paikka, jossa Nurmeksesta kotoisin ollut uittomies kuoli saatuaan rannalla myrskyn kaataman kelon antaman iskun päähänsä. Tämä tapahtui viime sotien jälkeen.

Kattilakoskeen hukkui vuonna 1933 isänsä kanssa kalalla ollut Onni Räsänen. Hän oli kotoisin läheisestä Änisenvaarasta. Kolmikymmenluvun puolivälissä hukkui kalalla ollut Heikki Leinonen keskenkasvuisen poikansa kanssa Käpykoskeen. He olivat kotoisin Ruunaan Rimpivaaralta. Vuonna 1945 horjahti uittomies Erkki Utriainen Aittokoskeen. Hänetkin saatiin ylös vasta vainajana.

Keväällä 1950 suistui jokea ylittämässä ollut rajamies Niilo Tommola koirineen propseista kasaamaltaan lautalta hyhmäiseen veteen kevättulvassa kuohuvan Aittokosken alajuoksulla. Vaikka mies oli tunnetusti hyvä uimari, ei hän jaksanut kivääri ja reppu selässään uida rannalle, vaan kangistui kylmässä vedessä. Koira sen sijaan jaksoi uida rantaan. Läheisen uittokämpän väki sai miehen jäiden seasta ylös vasta tunnin kuluttua, eikä elvytys enää onnistunut. Koski oli jälleen vaatinut uhrinsa.

Kuusikymmenluvun vaihteessa suistui puolestaan Aitalammenvaaran Heikki Oinonen Neitikosken kuohuihin. Hänet saatiin ylös alapuolen suvannosta vasta vainajana.

Syyspimeällä vuonna 1965 lähti neljä uittotöissä ollutta miestä pienellä moottoriveneellä Kokkojärven vartion lähellä olleelta Matoniemen kämpältä tarkoitukseenaan käydä Haapapyörteen kämpällä. Rännänpuron suulla vene ajoi pimeässä puomiin ja kaatui. Tällöin hukkuivat Veikko Lampen, Väinö Muikku ja Toivo Jormanainen. Neljäs mies Tuomo Saastamoinen hädintuskin pelastui uimalla. Rajavartioston miehet saivat tapaturman uhrin ylös joen pohjasta vasta aamulla.

Kesällä vuonna 1966 katosi Siikakosken lähellä olevan Paasolan mökin emäntä. Häntä haettiin päiväkausia, kunnes nainen löydettiin hukkuneena mökin lähellä olevasta Autiolammesta. Samasta paikasta löytyi myös torpan vasikka menehtyneenä. Olikin ilmeistä, että emäntä oli vasikkaa pelastaessaan itsekin suistunut veteen liejuisella rannalla.

Kuorimakoneen kanssa työskennellyt nuorukainen Lauri Pehkonen jäi tosin henkiin, mutta menetti molemmat kätensä Kokkovaaran lähellä olleella työmaallaan juuri joulun alla vuonna 1968. Vaatteista tehdyillä kirstyysiteillä saatiin verenvuoto pysähtymään, joten potilas kesti riukupaareilla maaten kovassa pakkasessa kuljetun kolmen kilometrin matkan lähimmälle autolle ja tunnin autokyydin Lieksan sairaalaan.

Kun elokuvaohjaaja Mikko Niskanen filmasi vuonna 1971 "Tulipunakukan" koskenlaskua Haapavitjalla, halusi hän itsekin kokeilla tukilla laskemista. Liukkaalla puulla Mikon jalka lipesi, ja mies suistui kosken kuohuihin. Vettä nielaiseen ja osittain tajuttomana olleen miehen saivat oman henkensä uhalla pelastetuksi paikalliset uittomiehet Allan Paaso ja Martti Eronen. Saivatpa he Niskasen tekohengitystä antamalla virkoamaan, ja näin uhkaava tilanne päättyi onnellisesti.

Elokuvan pääosaa näytteli tuolloin Pertti Melasniemi. Uittopomona nähtiin Leo Lastumäen ohella pesunkestävä paikallinen uittopomo, piiriesimies Teuvo Vänskä eli Ves-Vänskä. Hän päihitti kuulemma suunsoitossa ammattimaiset näyttelijätoverinsa.

Oikea onnettomuuskesä oli retkeilyalueen rakennusaikana vuonna 1990. Joessa oli tuolloin tavallista runsaammin vettä. Alaniemessä olevalla kesämökillä suistui perheen pikkupoika juhannuksena laiturilta virtaan. Pojan äiti hyppäsi tämän perään pelastamaan lastaan. Virta oli voimakas, ja kumpikin menehtyi ennen kuin miesväki ehti apuun.

Kesäkuussa imaisi virta kahden kalastajan veneen perä edellä Neitikosken kuohuihin. Vene kaatui, ja kiteeläinen kalamies hukkui kuohuihin. Hänen toverinsa onnistui uimaan rannalle. Miehillä ei ollut yllään turvavarusteita. Kuukautta myöhemmin kaatui kanootti Murrookoskella, ja siinä meloneet kaksi miestä

hukkuivat. Toinen heistä oli saksalainen erittäin kokenut koskimelaja, mutta silti turvavälineet puuttuivat kummaltakin.

Näiden onnettomuuksien jälkeen koskien rannoille puuhattiin pelastusrenkaita ja muutenkin alettiin valvoa siellä touhuavien ihmisten turvavälineiden käyttöä. Turvavarusteiden tilalla on varsin monessa onnettomuusveneessä ollut haitallisenä lisämatkustajana H. M. Kuningas Alkoholi.

8.1.2 *Tuprahduksia tureikossa*

”Yleinen tapa ja osaksi myöskin täytymys suojella itsiänsä sääskiltä ja hyttysiltä saa metsässä työskentelevän valkiata pitämään. Matkamiehet, metsästäjät, kalastajat, paimenet, y.m. sytyttävät tulen ja menevät matkoihinsa, sitä sammuttamatta. Jos nyt tuulen henki vähän rupeaa käymään, niin on metsäkulo valmis. Harva kaski on poltettu, jollei isompi eli pienempi osa lähinnä olevasta metsästä samassa ole palanut.”

(Edmund von Berg, vuonna 1858)

Varsinkin paloherkimmät karut metsämaat ovat kokeneet metsäpalon ainakin sadan tai parin sadan vuoden välein. Aiempina vuosisatoina niitä, ukonilmojen ohella, eniten aiheuttivat kaskilta levinneet liekit. Koko Ruunaan alueelta löytää vanhojen tulipalojen jälkiä. Hiiltyneet tervaskannot ja kelojen osittain palaneet rungot puhuvat karua kieltään. Myös elossa olevien vanhojen petäjien *palokorot* todistavat tulen tuhoista. Kuusi ja koivu ohutkuorisina yleensä kuolevat jo vähäisessäkin palossa.

Palokoroja saattaa samassa puussa olla useita päällekkäin, mikä osoittaa puun kärsineen useampia kuloja. Paksukuorinen petäjä kestää pienet pintakulot yleensä pienin vaurioin. Palovammat muodostuvat aina tuulen alapuoliselle, rinteessä usein puun yläpuoliselle, kyljelle osoittaen palon kulkusuunnan. Kun liekit kiertävät puun kylkiä ja yhtyvät sen takana, syntyy sinne kuumiin lieska. Se polttaa kuorta ja nilaa aiheuttaen kuollutta kelopintaa, joka jää avoimeksi haavaksi. Haavan reunat *kylestyvät* muodostaen palokoron.

Ainakin pienehköjä metsäpaloja on Ruunaan alueella sattunut vieläkin lähes vuosittain. Usein niitä sytyttävät salamaniskut erämaassa. Onneksi nämä luonnonkulot monasti sammuvat ukkosta seuraavan rankkasateen ansiosta. Erämaissa työskentelevät metsä- ja uittomiehet ovat yleensä tottuneet sammuttamaan nuotionsa huolella. Sen sijaan varomattoman retkeilijän tai marjastajan huonosti sammutetun nuotion aiheuttama tuho saattaa levitä usein melkoiseksi roihuksi.

Myös naapurivaltion puolelta on joskus levinnyt paloja rajan toisellekin puolelle. Näin on sattunut ainakin rajan pinnassa Palovaaran seudulla, jossa vuosikymmenien takaisen metsäpalon merkit näkyvät selvästi. Siellä isojen metsien ih-

memaassa ei aina edes yritetä sammutella paloja. Tuumitaan vain: "Soromnoo, antaa palaa".

Kirjoissa on merkintä huomattavasta metsäpalosta Neitikosken ja Ruunaan välillä vuodelta 1925. Samanaikaisesti roihusi paikallisten valtionmaiden toistaiseksi suurin metsäpalo Jorkassa rajan pinnassa. Naapurin puolelta tulleet roihut tuhosivat tuolloin lähes tuhat hehtaaria vankkaa metsää.

Pari vuotta myöhemmin savusivat Siikakosken rannat kalamiesten jäljiltä, paloon syyllisiä jahdattiin sitkeästi. Vuonna 1930 paloi Kattilakankaalla noin 15 hehtaaria nuorta metsää. Sitä olivat sammuttamassa myös Kevätniemen sahayhtiön miehet. Saha velkoi näille sammutuspalkkoja, metsähallitus ei niitä kuitenkaan maksanut.

Vuonna 1957 roihahti tuli edellisenä talvena hakatulla alueella Kokkojärven ja Kalliojärven välissä. Alueella oli runsaasti hakkuutähteitä, ja tulirintama pääsi nopeasti levenemään. Ennen kuin moottoriveneillä Itkiinpohjasta kuljetettu sammutusväki sai tulen hallintaansa, olivat liekit ehtineet kärventää puolitoistaata hehtaaria metsämaata. Hakkuualueen siemenpuusto kärsi pahoja vaurioita, vaikka paksukuorinen mänty yleensä kestää kohtalaisesti kuumuutta, elleivät liekit pääse nousemaan latvatuleksi.

Myös koskien rannoilla on useita pienehköjen kulopalojen jälkiä. Varsinkin Murrookosken ja Siikakosken molemmilla rannoilla on merkkejä myös viime vuosikymmenien aikaisista metsäpaloista. Pääosin palot ovat kalamiesten aiheuttamia ja yleensä pyhien tienoilla syttyneitä. Ainakin erästä Siikakosken itärannan paloa piti lähitalojen asukkaiden olla sammuttamassa juhannuspyhinä. Tuo kokonpoltto oli käynyt kovasti sammuttajien "turmeluksen päälle", eikä nuotientekijöitä suuremmin kiitelty.

Toistaiseksi viimeisin metsäpalo syttyi Alaniemen Aarrekankaalla elokuun lopulla vuonna 1996. Tämä palovaroituksen aikana, ilmeisesti huolimattomien kalamiesten virittämä ja huonosti sammuttama nuotio aiheutti palon, joka poltti puolenkymmentä hehtaaria metsää. Tällaiset huolettomat makkaranpaistajat saattavat vielä veistellä:

"Jos meiltä tuli karkovaa, niin välleenhän myö saahaan uusi tuli aekaseksi."

8.1.3 Tuulten tuiverrusta

Myös kova tuuli aiheuttaa ajottain tuhoja varsinkin hiekkapohjaisilla kankailla. Todellinen suurtuho sattui kesällä 1936 Lieksanjoen ja Murroonjärven välimaastossa. Puolentoista tuhannen hehtaarin alalta kaatui likimain 50 000 tukkipuuta ja lisäksi noin 5000 kuutiota pinotavarapuuta. Tuo pyörremyrsky kaatoi lisäksi

muuallakin hoitoalueessa suuria määriä metsää ja aiheutti syyskesälle melkoiset savotat. Puut oli saatava korjatuksi ennen kuin ne peittyisivät lumen alle.

Melkoinen määrä metsää kaatui myös 1970-luvun lopulla Haapapyörteen tienoilla. Sen merkinä alueella onkin nykyään taimikkoa runsaan kymmenen hehtaarin alalla. Tämän joentakaisen tuhoalueen tukkipuut pilaantuivat sahauskelvottomiksi, sillä kesällä niitä ei voitu kuljettaa pois tiettömästä maastosta.

8.2 Muistiin merkittyä

8.2.1 Erikoiset paikannimet

Kun tarkastelee alueen karttaa, saattaa katse kiinnittyä moniin erikoisiin paikannimiin. Miten ne ovat syntyneet, mitä nimet tarkoittavat nykykielellä? Yleensä paikannimet eivät synny itsestään, vaan niillä on jokin historia taustanaan. Nimien alkuperä saattaa olla suomen-, saamen-, ruotsin-, karjalan- tai venäjänkielestä peräisin.

Niinpä rajantakainen Tuulijoen lähtöpaikalla oleva Lusman kylä on saanut nimensä sijaintipaikastaan. Nimi tarkoittaa järvestä lähtevän laskujoen niskaa. Karjalankielinen sana *vuiska* merkitsee vinttiä. Vuiskanaho on siis vinttiaho. Polvijärvessä oleva Kalmosaari ilmoittaa sinne haudatun kesäisin väliaikaisesti vainajia. Ne kuljetettiin sitten talvikelillä varsinaiseen hautausmaahan. Vakavia asioita pilkkaavat väittivät tosin pitkämatkaisten vievän papin siunattavaksi ja tapahtuneen todisteeksi vain vainajan kynnet.

Erämiehen antamia nimiä ovat vaikkapa Liukkuniemi (*liukku* munituspönttö), Kiessärkki (*kiies* ketunpesä), Vasamakangas ja Loukkukorpi. Itkiinpohjan Kota-saarella on kenties jo vuosisatojen ajan ollut nuottakodan paikka. Vielä ennen sotia siellä oli niitä peräti kolmella talolla. Sama alkuhistoria on myös Neitijärven Kotaniemellä.

Kalastukseen liittyvät myös Siklalahti (*sikla* nuotan harva osa), Siika-apaja, Raheilampi (*rahenuotta* talvinuotta), Onkilampi ja Verkkolahti. Rautamalmin nostoa muistelee rutnikka-aho (*rutnikka* malmikasa). Vastuuniemi ja -saari kertovat uittotoista.

Kaskiviljelystä kertovia nimiä ovat Riihilahti, Reitunaho (Reitun kaski), Aittovaara ja Mieronaho (*miero* yhteiskaski). Muustakin kuin kaskinautinnasta saatavat kertoa Karsikkokangas, Kuokanvaara, Saveliuksenvaara, Muorinkangas, Aittosenkangas, Horkkakangas ja Puittisenniemi. Hirsikankaalta saatiin paraslaatuisia rakennuspuita.

Suoheinän niitosta ja niittäjistäkin kertovat Heikkisen heinäsuu, Kallen luhta, Pehkosensuo, Konnunsuo ja Haasianiemi. Savotoiden antamia nimiä ovat vaik-

kapa Telakangas, Kämppekangas ja Kasarmikangas (*kasarmi* iso metsäkämppe). Mökkivirran rannalla lienee ollut kalasauna. Rajan läheisyys antoi nimen Rajalammille ja vesistön muoto Lemiväärälle, Kangas-Väärälle, Polvijärvelle ja Kaitureille.

Taloustöihin viittaavat Likolammit (*pellavaliko* vaati seisovaa vettä) ja Pijakka-lahti (*pij akka* kapea leipälapio). Karjasta ja yleensä sille sattuneista onnettomuuksista kertovat Härkälampi, Vasikkalahti ja Oinaskallio. Eläinperäisiä nimiä ovat myös vaikkapa Kokkojärvi (*kokko* kotka), Matoniemi (*mato* käärme) ja Kuikkasuo. Ihmisille sattuneet tapaturmat ovat antaneet nimiä varsinkin koskien kiville (*Pentinkivi*, yms.).

Rajaseudun hupihommista kertoo ainakin Viinakallion nimi. Joissakin kartoissa sen hienostelevana nimenä on peräti Viinikallio. Haapavitja on ilmeisesti alunperin ollut Haapavirta, ja Möhkyrinlahti on saanut nimensä pikku luodosta (*möhkyri* eli *mykkyri*).

Mutta mitä merkinnee itse Ruunaa? Tuskinpa ruunahevosta, paremminkin ehkä ruskeaa (ruots. *brun*) humuspitoista vettä. Nimi saattaa myös johtua Alaniemen entisestä karttaan merkitystä nimestä *Strunaniemi*. Lieneekö järvinen ollut tuolloin saman niminen? Useimmalle muullekin tässä mainitulle paikannimelle on muotoutunut sisarnimiä, kuten Kuokanlampi, -suo, -vaara jne.

Neitikosken nimestä on parikin versiota. *Neiti* eli *neiteä* merkitsee kosteaa tai vuotavaa. Toisen tiedon mukaan koski olisi saanut nimensä Vienan neidosta, joka oli joutunut Ruunaan kylälle emännäksi vasten omaa tahtoaan. Nuorikko ikävöi kovasti synnyinseuduilleen ja suruissaan hukuttautui koskeen. Hänen äitinsä saapui suremaan tytärtään ja hukuttautui kosken toiseen haaraan. Sitä on sanottu siitä saakka Ämmäkoskeksi.

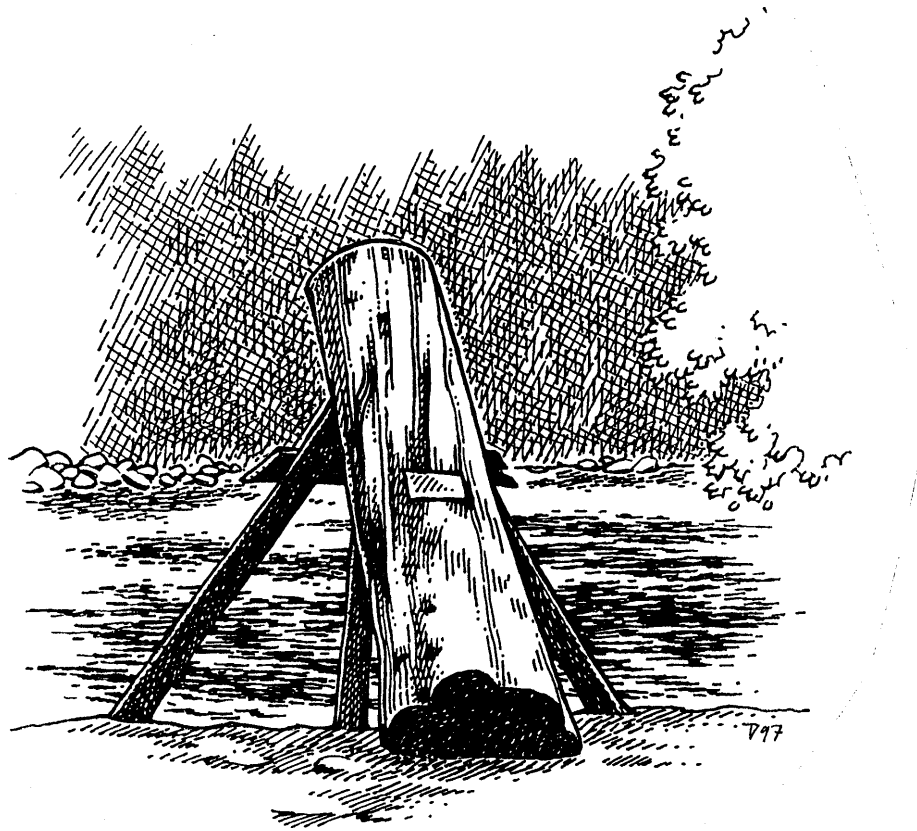
Itkiinpohjan nimeä on selitetty muinaisilla haltijataruilla tai itkijänaisten muistoilla. Yhtä hyvä selitys saattaa olla se, että mainittuun lahteen valuttaa tummia suovesiään luhtaisen suon halki kiemurteleva puro, jonka jäätyminen on epävarmaa. Se tavallaan "itkee" sulaa vettä läpi talven lahden pohjukkaan. Vai olisi siko nimi yksinkertaisesti peräisin kahden toisiaan vastaan tuulessa hankaavan puun aiheuttamasta äänestä, joka kuulostaa lapsen marisevalta itkulta? Sama alkuhistoria lienee myös Naukulahdella ja -niemellä.

Eräät nimet jäävät tässä vaille minkäänlaista selitystä. Niinpä ainakin *Sähkäjänlahti*, *Tyytyynniemi* ja *Jylmäkänaho* jäänevät toistaiseksi selvittämättä.

8.2.2 Muistoja menneiltä ajoilta

Muistomerkeillä tarkoitetaan tässä jonkin tapahtuman muistoksi maastoon tehtyjä patsaita tai muita sen kaltaisia muistomerkkejä ja merkintöjä. Varsinaiset muistomerkit sijoittuvat Tuulijoen varrelle. Aittokosken länsirannalle on pystytetty rajantakaisen uiton muistoksi tukipuiden varaan vinoon asentoon asetettu erittäin järeä tukki. Puu oli uittossa juuttunut kosken kiviin ja sieltä nostettu rannalle. Pölkkyyn on kiinnitetty muistolaatta, jossa on teksti suomeksi ja venäjäksi:

”Tuulijoki. Puutavaran uitto alkoi 1860. Puutavaran uitto päättyi 1970.”

Tuulijoen uiton muistomerkki Aittokoskella. Piirros: Tuula Vuorinen.

Kosken alajuoksulle, sen itäisellä rannalla, on pystytetty kivistä ja betonista muovattu muistomerkki. Se kertoo onnettomuudesta, joka vaati rajamiehen hengen. Kevättulvan aikana mies suistui jokea ylittäessään pieneltä lautalta jäähyhmäiseen koskeen. Kivipatsaassa on kuparilaatta, johon on kaiverrettu tapahtuman ajankohta ja henkilötiedot:

”Niilo Sakari Tommola s. 4.9.1922 Leivonmäellä hukkuu tällä kohdalla partiomatkalla ollessaan 30.5.1950”

Eräänlaisina muistomerkkeinä voi mainita myös kelolaudasta tehdyt laatat Kokojärven venetalaan seinässä. Niihin on merkitty tohtori Unto Mäkisen tuohon järveen eri vuosina suorittamat siianpoikasten istutukset.

Jo entisajan erä- ja kaskimiehet saattoivat kaivertaa vanhoihin puihin puumerkkejään ja vuosilukuja. Tällaisia saatiin tehdä jonkin tapahtuman muistoksi. Varsinkin kuolemantapauksessa oli tapana kaivertaa vainajan nimikirjaimet ja vuosiluku, joskus päivämääräkin muistiin. Myös kaskiomistus ja hyvä kaskisato, onnistunut karhunkaato tai muu metsästys onni saattoi tulla merkityksi. Myöhemmin vuosina saatiin tehdä myös savotan ja uiton aikaisia kaiveruksia.

Onpa aikoinaan jopa valtakunnan raja merkitty paikoittain puuhun kaiverreilla kruunulla ja ristillä. Näin on raja merkitty aikoinaan muun muassa Kokojärven saarella sekä yleensäkin vesistöjen rantamilla. Näitä tässä mainittuja merkkipuita sanotaan yleisesti *karsikkopuiksi*. Nimi on saanut alkunsa vainajien muistopuista eli karsikoista, joita varsinkin täällä rajaseuduilla oli tapana tehdä entisaikoina.

Ruunaan alueella näitä muistopuita on jäljellä hyvin niukasti, koska alue on ollut harvaan asuttua. Ilmeisesti merkkipuita on myös hakkuissa ja varsinkin nuotioiden teossa kaadettu tai merkkiä veistetty. Merkin tienoille on muodostunut pihkaista tervasta, joka on haluttua nuotion sytykettä. Ajattelematon tulen virittäjä on usein viis veisannut siinä olevista kaiveruksista.

Vanhin ja merkittävin karsikkomerkinä löytyy Ruunaanjärven kaakkoispäässä olevan Kyrönniemen kärjestä. Siellä olevaan honkaan on kaiverrettu vuodet 1772 ja 1781 sekä merkintä *10 EL*. Vuosiluvut ovat Lieksan nykyisten valtionmetsien vanhimmat tiedossa olevat merkinnät, sillä ns. Mäntyjärven hongan vuosilukua on selvästi ”vanhennettu” myöhemmin.

Muita kaiveruksia löytyy ainakin Sulkujoen suusta, Pirttikankaan rannalta, Vihtasaaresta ja Ruunaanvaaran Hiekkaniemestä. Myös aiemmin mainitussa uiton muistomerkinä on vanha kaiverusmerkintä. Ruunaan rannoilta löytyy myös pari *konttipuuta*. Niissä puuvaarnat on taottu honkapuun kylkeen isettyyn rakoon eväskontin tai verkkojen ripustamista varten. Sellainen puu on myös Neitisaaresta lähellä taukopaikan laavua.

Muistomerkkejä saloseudun eläjästä ovat luonnollisesti kaikki asutuksen jäänteet. Niinpä talojen kivijalat, uuninrauniot, pienet piha- ja peltoaukiot sekä muut asutuksen merkit havahduttavat kulkijan miettimään täällä aikoinaan asuneiden elämää ja maauskoa. Onkin valitettavaa, etteivät ahneet metsänistuttajat ole monastikaan jättäneet edes piha-aukiota rauhaan asumuksen merkiksi. Pienoisella

raivauksella ja niittelyllä sellainen toisi vaihtelua ja nostalgiaa synkän metsän keskelle.

8.3 Teoistaan mies tunnetaan

Eräät alueella eläneet ja asuneet tai muuten vaikuttaneet henkilöt ovat jääneet kanssaihmistensä mieliin tavallista paremmin. Muistoihin saattaa vaikuttaa kyseisen henkilön neuvokkuus, huumorintaju, ruumiillinen ja henkinen voima tai muuten erikoinen persoonallisuus. Aina eivät ominaisuudet olleet edes myönteisiä, mutta vuodet kultaavat sellaisenkin muiston.

Monet näistä henkilöistä muistetaan parhaiten lempinimellään. Ruunaan tienoilla ovat vaikuttaneet monen muun ohella Palopirtin Ukko, Ves-Vänskä, Erä-Matti, Kapteeni Tervo, Teenperkki, Höly-Olli, Saku (Venäläinen) ja Niekottaja-Heikki.

8.3.1 *Palopirtin Ukko*

Tienoon ensimmäisen huvilatyypin kalamökin rakennutti tohtori Unto Mäkinen jo vuonna 1929. Hän toimi paikkakunnalla silloisen Pielisjärven arvostettuna ja pidettynä kunnanlääkärinä. Tohtori tunnettiin myös innokkaana kalaja erämiehenä. Kalamökki sijaitsi Säymäsemän Palolahdessa, ja sen nimeksi vakiintui Palopirtti. Suurimman osan niukasta vapaa-ajastaan tohtori vietti mökillään ja rajanpinnan erämaita samoillen.

Vuosikymmenien ajan oli mökille kuljettava moottoriveneellä Itkiinpohjasta tai pahimman kelin aikaan Ruunaan Matkahdesta. Vasta aivan loppuaikoina autokelpoista tietä pääsi kohtuullisen kävelymatkan päähän. Tohtori harrasteli myös kalanistutusta lähistön pienvesiin kantelemalla niihin siianpoikasia. Hän kirjoitteli varsinkin eräaiheisia artikkeleita sekä muitakin kokemuksiaan eräisiin aikauslehtiin. Matkakertomuksia hän kirjoitti muun muassa Intian matkaltaan.

Mäkisellä oli laaja ystäväpiiri, joiden joukossa oli monia arvovaltaisiakin henkilöitä. Nämä tulivat mielellään Palopirtin mökille nauttimaan erämaan tunnelmista. Eräkirjailija ja taiteilija A. E. Järvinen oli eräs heistä. Hän toi joskus tuomisina maalaamiaan tauluja ystävänsä. Valitettavasti ne paloivat kämpän mukana talvisodan alussa.

Rajakenraali Erkki Raappana poikkesi usein hänen vieraanaan, samoin majuri Matti Lappalainen, joka myöhemmin sai oman kalamökin Mätäsjoen suuhun. Lappalainen tunnetaan monissa julkaisuissa eräaiheisia juttuja kirjoittelevana "Erä-Mattina". Palopirtillä oli myös vieraita palveleva baarikaappi, jonka oveen oli tekstattu:

”Joka tämän avaa saa ottaa, oli sitten oma, vieras tai varas.”

Kaikki mahdollisuudet oli leikkisä ja vieraanvarainen isäntä siis huomionut. Tohtori rakensi tontilleen myös pienoishirven ampumaradan, jossa vieraatkin saattoivat koetella kätensä tarkkuutta ja nopeutta. Omaa ampumataitoaan ja kätensä vakavuutta hän todisti kaatamalla karhunkin Kalliojärven maastossa vuonna 1946.

Mäkisellä riitti myös huumorintajua ja ymmärtämystä toisia kalastajia kohtaan. Kerrankin hän tuli totutuista tavoistaan poiketen jo perjantaina mökille ja lähti saman tien veneellä katsomaan katiskoitaan. Niitä oli parhaillaan tyhjentämässä Kaunisniemen kalamökissä asusteleva huonokuuloinen pariskunta. Nämä huomasivat Mäkisen vasta, kun tämä oli aivan vieressä ja tietenkin säikähtivät pahapäiväisesti. Mäkinen lohdutteli katiskan kokijoita:

”Minä pyydän kovasti anteeksi, kun tänään tulin näin odottamatta. Kyllähän te saatte näitä katiskoita kokea viikolla ihan vapaasti. Minä tulen tästälähin aina vasta lauantaina ja käyn itse sitten pyhänseutuna katiskoillani.”

Katiskat saivat annetusta luvasta huolimatta vastedes olla tältä pariskunnalta rauhassa. Toisiakin katiskan nostelijoita kävi tohtorin pyydyksillä. Kerran olivat pyyntipaikoilta kadonneet kaikki Mäkisen tekemät erittäin suurikokoiset katiskat. Tohtori tiesi vorojen olevan kuulomatkan päässä. Hän puhui kovalla äänellä mukamas perheelleen:

”Jos ei katiskat ilmesty heti tuohon Korppisaaren rantaan, niin tapahtuu hirveitä!”

Vesi kantaa äänet kauas, uhittelu ilmeisesti kuultiin sekä tehosi, sillä seuraavana aamuna katiskat olivat neuvotussa paikassa. Tuskinpa olivat samat yrittäjät asialla myöhemmin, kun tohtori huomasi hänen katiskoitaan taas haettavan tietyltä kalapaikalta. Niinpä hän ilmoitti huutamalla, etteivät pyydöt ole enää siellä vaan ne on viety toiseen paikkaan. Hakijat lähtivät soutamaan pakoon veneen kokka kohisten.

8.3.2 Ves-Vänskä

Paikallisen uittoyhtiön legendaarinen piiriesimies Teuvo Vänskä tunnettiin paremmin Ves-Vänskänä. Hän saattoi juhlakansan iloksi joskus aloittaa tukkilais-tanssit kiperällä polkalla härkäparissa Enso-Gutzeitissa palvelevan ammattiveljensä Urho Pohjan kanssa. Teuvo ei yleensä puheenpidossa hävinnyt sanankäytön ammattilaisillekaan. Paikkakunnalla hänet muistetaan myös loputtomien mehevien kaskujen kertojana. Kerrankin hän tapasi työmiehensä suutelemassa tyttöä ja varoitteli nuorta miestä:

”Elä ime niin kovasti. Muista mitä on siellä putken toisessa päässä!”

Jäi Vänskä joskus toiseksikin. Oli jälleen pari uittojätkeä istumassa kivellä ryy-piskellen yhteisestä pullosta makeata viinaa. Ves-Vänskän varoiteltua näiden naulaavan sillä omaa ruumisarkkuaan, tuumasi toinen miehistä esimiehensä varoituksia vähätellen:

”Annappa kaveri tänne se vasara, niin napautan yhden naulan lisää tähän minun kirstuuni.”

Ves-Vänskä ihmetteli myös oikeusistuimien johdonmukaisuuden puutetta:

”Kerrankin vaati muuan emäntä eroa ukostaan kykenemättömyyden takia. Samaan aikaan piika vaati samalta isännältä elatusta lapselleen. Miehellä tuli kaksi tuomiota, hän hävisi kummankin jutun.”

Tukkilaiset olivat taas kerran olleet tappelussa Pankakoskella tehtaan poikien kanssa. Tehtaan patruuna soitti vihaisena uittomiesten esimiehelle kertoen tukkipoikien käyttäytyneen ala-arvoisesti. Vänskä kysäisi nyt perinpohjin hätään-tyneenä:

”Hävisivätkö ne juuttaat sen tappelun?”

Piiriesimiehen resepti kahvinkeitäjille kuului:

”Kahvin pitää olla niin vahvaa, että tait hiuksista lähtevät.”

Lienee sellaisesta kuppitervasta sitten lähteneet hiuksetkin, sillä Ves-Vänskä oli ainakin vanhemmiten varsin niukkahiuksinen.

8.3.3 Kapteeni Tervo

Aittokosken kohinassa lapsuutensa viettänyt Jussi (Johan) Tervo oli kaikkien lähiseudun asukkaiden tuntema uittomies. Hän oli komea, isokokoinen ja huomattavan tummaverinen. Puhutaankin suvussa olleen mustalaisverta. Lienevätkö Pietari Brahen 1600-luvun lopulla paikkakunnalle tuottamat tummat uudisasukkaat olleet läheisissä suhteissa Jussin esiäitien kanssa. Tumman ulkonäkönsä takia hänet pantiin kerran pilkkukuume-epidemian aikana Joensuussa täisaunaan muiden romanien kanssa. Hän pukeutui näiden tavoin mielellään myös mustaan takkiin ja hattuun erottuen näin tavallisista puseroasuisista jätkeistä.

Jussin isä Tahvo oli asunut Aittovaaran torpassa loisena, kunnes muutti perheineen kosken länsirannalla autiona olleeseen pieneen torppaan. Hän teki suuta-rintöitä ja kasvatteli lapsiaan tuossa puolilahossa sisään lämpiävässä tuvassa.

Vuonna 1904 alueen omistava yhtiö teetti paikalle isomman kämpän. Siinä oli jo laualattiat ja lasilla varustettu ikkuna.

Yhtiö antoi perheen asua siinä tavallaan talonmiehenä. Olihan rajan takana kulkevien ja uittotöitä suorittavien hyvä tulla lämpimään pirttiin, ja torpan emännältä sai vieläpä ostaa kahvia ja muutakin suuhunpantavaa. Sikäli kuin sitä torpasta löytyi.

Jussin lapsuusmuistoihin kuului, varsinkin kesäaikana tavattoman suuret yöpyjien määrät. Kun Tuulijoen tukkilaiset kesällä saapuivat muona- eli sohove-neensä kanssa, oli pihalla vilinää. Väsyneitä jätkiä saattoi makailla luokonaan kaikki lattiat täynnä. Saunan kiuas kihisi jatkuvasti, sillä kutina ihosta oli saatava pois löylyn avulla. Pihanuotiollla keitteli kokki aamusta iltaan yksinkertaisen reseptin mukaista suuhunpantavaa. Se käsitti pääasiassa läskikeittoa ja väkevää kahvia.

Uittomiesten korkeakoulun aloitti Jussi jo kymmenvuotiaana poikana. Siitä lähtien hänet nähtiin näissä puuhissa rajan molemmilla puolilla. Aluksi hän oli *rotta-poikana* eli kokin apulaisena ja muutamaa vuotta myöhemmin jo keksiä kantavana uittojätkänä. Muuan rajantakainen Repolan savotta lienee ollut hänelle varsinaista kärsimystä. Jussi oli juuri mennyt naimisiin. Viisumin kalleuden takia hän joutui olemaan yhtämittaa kolme kuukautta erossa nuorikostaan.

Toisen maailmansodan jälkikahinoissa Jussi seikkaili rajan takana myös sotaisissa merkeissä. Hän lähti ensin töihin Rukajärven tienoille rakentamaan Muurmannin rataa. Siellä hän lyöttäytyi muutamien toveriensa tavoin englantilaisen Muurmannin Legioonan palvelukseen. Legioonalaiset taistelivat milloin ketäkin vastaan. Joskus vastustettiin valkoista armeijaa, myöhemmin taas bolševikkeja. Briteille oli luvattu urakoimansa ratatyön maksuksi puutavaraa, ja nämä puolustivat oikeuksiaan noissa epävarmoissa oloissa.

Tuolta ajalta Jussilla lienee kertomansa mukaan ollut ainakin tuon legioonan ennätys sotilasarvossa kohoamisessa. Jussi joutui näet kerran englantilaisille upseereille oppaaksi ja asiantuntijaksi karhunmetsästyksessä. Hän oli kertomansa mukaan jo tuolloin kohonnut aliupseeriksi. Jussi saikin ammutuksi karhun ensi laukauksella, jolloin päällikkö ilmoitti:

”Kersantti Tervo on tästä alkaen vänrikki!”

Puolilta päivin tapahtui uusi kaato. Nyt Jussista tehtiin legioonan luutnantti. Kolmas karhu illalla vain haavoittui ja pakeni. Näin ei valitettavasti kolmatta ylennystä tullut saman päivän aikana. Kapteeniksi hänet nostettiin kuulemma vasta myöhemmin. Saattaahan tarinassa olla jotain kertojansa värittämää tai väärinkin muistamaa. Tosi mieshän ei valehtelee, mutta saattaa joskus vanhemmiten muistaa huonosti joitakin asioita.

Legioonan hajotessa Jussi kuljetettiin muiden maanmiestensä tavoin Skotlannin kautta Suomeen. Monet, varsinkin "punatautiin" sairastuneet legioonalaiset, joutuivat lähtemään loppuiäkseen maanpakoon Kanadaan saakka. Jussi sai upseerin arvostaan huolimatta olla ilman tuomioita. Hänellä ei kuitenkaan enää ollut asiaa Aittokoskelle, sillä rajavartiosto oli ottanut paikan haltuunsa. Sitä viimeksi isännöinyt Jussin velipuoli Antti joutui lähtemään muualle asettuen lopulta Pankasaaren Rimpivaaralle.

Jussi puolestaan hankki myöhemmin Alaniemestä Saarivirran rannalta pienen tilan, rakensi sinne mökin ja vapaa-aikoinaan raivaili sinne peltoakin. Hän jatkoi uitto- ja metsätöiden merkeissä, tosin vältellen kaikkein raskaimpia töitä. Olihan hän jo legioonassa "toisella jalalla herran paskaan astunut." Niinpä Jussi oli pikku pomona, varsinkin uiton *häntäryssien vitosena*, joskus *kymppinäkin*.

Jo kolmikymmenluvun kirkonkirjoissa hänet on merkitty työnjohtajaksi. *Muru-kin* eli muonaveneen kuljettaminen oli vanhemmiten miehen mielihommia, silloin oli eväät lähellä. Sotaisen menneisyytensä perusteella häntä sanottiin yleisesti ainakin takanapäin kapteeni Tervoksi.

Saarivirralla oli lyhyt matka Paasikosken kalapaikoille. Uistimella ja varsinkin tuulastamalla sai taimenta ja harjusta, puhumattakaan muusta kalasta. Kerran sotien jälkeen Jussi oli esittelemässä lehtimiehille uistelua Paasivirralla. Esittelijä seisoi polvia myöten vedessä laakealla kivellä ja nosteli jalkojaan, joita märkinä kylmäsi. Lehtineekerit kyselivät tuon pomppimisen syytä:

"Mitäpä nostelette jalkojanne?"

"Harrin pahukset imevät varpaita. Pois on täältä tultava."

Jussin katiska lähti seilaamaan Saarivirrassa virran mukana. Jussi ajoi sen kiinni pienellä perätuupparillaan ja kehui myöhemmin:

"Katiskan nielussa roikkui kahdeksan kilon hauki ja se käytti pyydystä uintilakkinaan."

Jussin mielestä kaikessa ruuassa piti olla vankasti suolaa. Niinpä hän vielä vanhoilla päivillään sairaalassa ollessaan ripotteli muutenkin suolaisen makkara-pötkyn päälle lujasti suoloja ennen sen haukkaamista. Tervon Jussin mielilauseita oli:

"Ei tätä maailmaa ole luotu hauskaksi paikaksi. Riittää kunhan jotenkuten pärjäilee!"

8.3.4 *Teenperkki*

Aluemetsänhoitaja Pentti Stenberg, kansankielellä *Teenperkki*, tunnettiin paikkakunnalla patruunatyypisenä vanhan ajan "vosmestarina". Yleensä hän ilmoitti

jokaiselle omat mielipiteensä meluisalla äänellä säätyyn tai arvoon katsomatta. Jos keskustelukumppani arasteli, Stenberg oikein innostui tätä peloittelemaan. Vastaanpanija sen sijaan sai mieheltä arvostusta, ja hänen mielensä saattoi muuttua lauhkeaksi, jopa imelän kohteliaaksi.

Eivätpä hänen ärjäisynsä aina riittäneet, vaan metsänhoitaja saattoi turvautua voimaotteisiinkin saadakseen uppiniskaisen kumppanin uskomaan asiaansa. Tämä aiheutti joskus suoranaisia tappeluita työpaikalla avustavan metsänhoitajan kanssa. Muutama konttorin tuolikin hajosi noissa ryminöissä. Saattoipa joku alainen iskeä pomaan silmäkulmaan, jos esimies itse yritti käydä käsiksi alempaansa.

Stenberg ajeli valtion autolla jossain Ruunaan suunnalla kevätrospuuton aikana. Muuan jätkä pyyteli ajajalta kyytiä, jolloin hän sai kuivan vastauksen:

”Jätkä on hyvä ja kävelee vaan.”

Joitakin aikoja myöhemmin metsänhoitajan auto juuttui pahasti liejuun. Sama jätkä sattui tulemaan paikalle, Stenberg pyysi tätä avukseen työntämään autoa. Hän sai nyt puolestaan vastauksen:

”Teenperi on hyvä ja työntelee itse vaan.”

Stenberg oli ensimmäisiä, joka tajusi Ruunaankoskien matkailullisen arvon. Hän ennusti jo 1960-luvun alussa, että tulevaisuudessa Helsingin herrat vielä viettävät vapaa-aikojaan näiden vesien äärellä ja antavat koskikalojen narrata itseään. Hän jopa nykyaikaisesti varoitteli paikallisia asukkaita:

”Pitäkää Ruunaan väki huoli siitä ettei Ruunaanvaaran saloja hakata koskaan aukeaksi.”

8.4 Asukkaiden arkea

8.4.1 Torrakon tekijä

Aittovaaran toinen metsänvartija Matti Juho Paaso oli kuuluisa seppä, joka osasi tehdä myös pyssyjä. Hän oli isänsä tavoin myös taitava kirvesmies. Isä-Matti oli urakoinut nuorena miehenä tuolloin työn alla olevaan Engelin piirtämään Lieksan kirkkoon saarnatuolin ja alttarin. Työstään hän oli saanut 330 ruplan palkkion. Poika-Matti teki pajatöiden ohessa myös salokyltiin myllyjä ja oli lisäksi varkauksia selvittävä tietäjä. Hänen sanottiinkin tarvittaessa tekevän käsillään vaikka silmäteriä. Lisäksi hän osasi taikoakin.

Aittovaaran torpan paja sijaitsi aivan jokirannassa. Siellä oli tavanmukaisen pajakaluston lisäksi myös erilaisia pyssynpiipun porauksessa tarvittavia laitteita,

niiden joukossa isopyöräinen ja kevyt pyssynpiipun sorvi. Matti Paaso hitsasi piipun kahdesta uritetusta hiilipitoisesta ja takorautaisesta kiskosta kuumentamalla niitä ahjossa ja takomalla. Sellainen ahjohitsaus ei onnistu aivan kaikilta sepiltä. Hän ei käyttänyt toista tekotapaa, jossa piippu olisi tehty torvelle kääristystä metallilevystä.

Kahdeksankulmaisen piipun reikä oikaistiin poraamalla. Erilaisten *rassien, vinttaporien, lyijykolvien ja silityskolvien* avulla piippu viimeisteltiin. Sitten tukkiin kiinnitettiin *lukko, perärauta, ankkurit, nallipiikki* sekä *tähtäimet*. Aittokosken pyssypajan tuotteet saattoivat olla kaliiberiltaan *oravaniuvoja, lintuharsuja* tai vaikkapa *petraväljiä*. Viimeksimainitun väljään piippuun saattoi työntää vaikka etusormensa.

Tällaisen suustaruokittavan rihlakon lataamiseen tarvittiin vain pihtikinttuinen mies. Sellainen oli kuulemma paras lataaja, sillä hänellä torrakko pysyi lujasti lataajan polvien välissä. Koeammunta suoritettiin aitan seinään, ja kalliit lyijymötit kaivettiin uudestaan käytettäväksi. Niinpä Aittovaaran nimikkoaitan seinä olikin kuin palokärjen jäljiltä, täynnään suuria koloja. Tietenkin seppä valmisti myös pyssyjen latausvälineet *porohkat*. Niihin kuuluivat naudansarvesta tehty ruutisarvi ja muut lataustarvikkeet.

Paaso oli myös kuuluisa sirppi- ja viikateseppeä. Hän osasi tarkoin katsoa terää karkaistessa, milloin kuuma teräs oli harakansulan värinen. Silloin se karkaistiin vesikaukalossa. Kun jäähtyneeseen terään sitten puukon hamaralla kevyesti painoi ja terästä sirahdi pieni pala, joka pudotessaan terävästi sirisi, niin työväline leikkasi kortta kunnolla.

Koska Aittovaaran taitava seppä joutui varsinkin kiireisenä heinä- ja elonkorjuuaikana jatkuvasti takomaan rajan molemmin puolin asuvien sirppejä ja viikatteita, olivat talon omat työt vaarassa jäädä tekemättä. Siksi hän otti käyttöön vaihtokaupan. Vieraiden oli maksettava pajatyöt tekemällä talon töitä samalla, kun odottivat pajatöiden valmistumista.

suorittamalla niitä odotellessaan talon töitä. Näin tehtiin Aittokosken torpalle, muiden töiden lisäksi, melkoinen ala lisäpeltoakin.

8.4.2 Naarajoen rahavakka

Vuosisadan vaihteen tienoilla myyskenteli Naarajoen torpassa vanha Tiina-emäntä matkalaisille suuhunpantavaa, ruokaa ja juomia. Torppahan oli pakostakin eräänlainen kestikievari. Juhani Aholtakin Tiina sai kokonaisen markan opastus- ja soutupalkkaa. Saamansa rahat hän keräsi tuohiseen, jota viime vuosina ennen kuolemaansa säilytti salaisessa piilopaikassa, tietävästi jossakin talon lähellä virtaavan pienen puron varressa.

Tiina kuoli ehtimättä neuvoa aarteensa säilytyspaikkaa kenellekään. Rahojen kohtalo askarrutti ihmisiä, talon piikakin näki kerran unen, jossa mummo oli ilmoittamassa hänelle salaista aarrekätköään. Juuri silloin emäntä herätti piikansa aamutoimiin. Niinpä melkoisen lanttimäärän kerännyt tuokkonen lienee piilossaan vielä tänäkin päivänä.

8.4.3 Rajalammin neropatit

Rajalamminvaaran metsänvartijalla oli 1920–30-luvun taitteessa kaksi vilkasta pojanvintiötä. Sellaiset viikarit kerkeävät yleensä muuallekin kuin joka paikkaan, niinpä heidän kulkemisilleen yritettiin asetella esteitä. Salomaillahan oli kaikenlaisia vaaroja tarjolla. Talvisaikaan turhan kengänkulutuksen estäminen kävi helposti, piti vain poikien ainoat kengänrisat pistää parempaan talteen. Johan pysyisivät kotosalla, vaikkei vanhempiaakaan olisi paikalla. Niin ainakin uskottiin.

Vajaan kilometrin päässä talosta Rajalammin rannalla oli metsäkämpä, jonne kuljettiin Rajalammin kautta. Pojat tiesivät kokemuksesta, että siellä oli mukava kämppäemäntä, jolta sai käydessä makupaloja, lettuja tai pullanpalasen. Niinpä heidän mielensä teki vanhempien poissa ollessa sinne ”riijuureissulle”.

Mutta miten sinne pääsisi talvella paljain jaloin? Saloseuduilla on ratkottu pahempiakin pulmia, niinpä pojat pian juoksivat paljain jaloin lumista polkua pienet laudanpalat kourassaan. Aina välillä, kun jalkoja alkoi pakkaslumi pahoin poltella, piti hetkinen seisoa laudanpalasten päällä ja lämmitellä jalkapohjia. Mutta retki onnistui tälläkin tavoin mainiosti. Kämppäemännän tarjoamat makupalat ilmeisesti korvasivat tuon viluisen kyläilymatkan aiheuttamat epämuksuudet.

Samaiset vekarat seurasivat sivusta isäukon suorittamaa metsänleimausta ja päättivät tehdä oman leimikkonsa. Onni-isä oli säästellyt talon lähellä olevaa järeää metsää, sillä hän haaveili saavansa torpan itsenäiseksi ja nuo mahtavat hongat omakseen. Pojat ehtivät veistellä luvatta lainaamallaan leimakirveillä pilkkoja tähän säästömetsään melkoisen määrän, kunnes isä pääsi hätiin ja antoi heille selkäsäunalla sinetöidyn työkiellon. Puiden kyljissä valkeina paistavia leimoja jouduttiin tervaamaan, etteivät arvopuut niiden takia menisi pilalle. Muistona tapahtumasta osa noista leimatuista puista seisoo vieläkin paikoillaan Rajalamminvaaralla kylestyneet ja pihkaiset leimat rungoissaan.

8.4.4 Taikureita ja velhoja

Tarvittaessa henkimaailman apua jokapäiväisiin pulmiin löytyi saloseudun asukkaiden keskuudesta myös henkilöitä, jotka taisivat poppakonsteja. Esi-isiltä ja -äideiltä opitut taikatemput auttoivat varsinkin terveydenhoidossa ja petotuhojen torjunnassa. Näin ainakin uskottiin, eikä tuloksissa aina edes petytty. Vel-

hoillahan oli omat konstinsa vähän kaikkeen. Niinpä nuori miniäkin sai talonväen suosion, kunhan muisti sylkeä talon taikinapyttyyn.

Aittovaaran emäntä Leena Paaso oli tunnettu karjan lumooja, joka saattoi taikapusseillaan estää vaikkapa naapurin karjaa menemästä kotipihaansa. Karhunrasvaa ja -karvoja sisältävä pieni pussi veräjänpielessä esti karjan menon. Eläimet haistoivat herkillä vainullaan perivihollisensa hajun ja väistivät sitä. Vasta taikapussin polttaminen vapautti elukat tuosta kulkuesteestä. Myös naapurissa oleva Rajalammin emäntä osasi taikoa tarvittaessa.

Kerran puri käärme Ruunaan Matti Mikkosta jalkaan. Naapurissa asuva Jussi Karjunen paranteli puremaa sammakon avulla. Vuoden kuluttua jalkaa alkoi uudestaan pakottaa. Nyt saapui kylältä paikalle Sikke Eronen, joka hankkimansa käärmeenrasvan ja lampaanvillan avulla teki Matille kunnon kääreen. Jalka parani nyt täydellisesti, eikä se myöhemminkään vihoitellut.

Velhojen käyttämiä parannusvälineitä olivat myös kuivatut kyykkäärmeen avoin kita ja emokarhun alapään etureikä sekä umpipuu, jossa oksa lenkin tehtyään oli kasvanut takaisin runkoon. Sellaisten läpi kun kuljetti kipeää paikkaa tai sairalle tarkoitettua juomaa, niin parantuminen oli näiden poppamiesten ja -naisten mukaan aivan varmaa. Näistä kansanparantajien tempuista oli myös tohtori Carl Sonck aidosti kiinnostunut ja kirjasi niitä muistiin myös Aittovaarassa, käydessään täällä kasvien tutkimisretkellä.

8.4.5 Tähdenvälejä salomailta

Kuokanvaaralla oli ennen talvisotaa kalasääsken pesä. Linnut saalistivat kaloja parhaiten matalasta ja kalarikkaasta Rajalamasta. Rajavartijat toivat kerran pesältä kaksi poikasta Aittovaaraan elätiksi. Ne nimettiin Helviksi ja Heikiksi. Poikasia ruokittiin kalalla koko kesä, ne alkoivat lennellä saalistusmatkoillaan, kunnes venäläinen rajamies ampui Heikin sen lennellessä rajarauhaa rikkomassa.

*

Vuosisadan alussa käytiin kalalla myös rajan takana. Kerrankin oli Heikki Paaso työntelemässä tuulastusvenettä Tuulijoella lähellä Lusmaa. Tällöin hänen toverinsa kiljaisi joen pohjassa olevan itse pirun. Kun outoa otusta alettiin tervastulen valossa tutkia, havaittiin pohjassa olevan kuolleen kalasääsken. Sen kynnet olivat uponneet suuren lohen selkään. Lohi oli voimakkaanpana vetänyt linnun mukanaan manan majoille.

*

Joskus tämän vuosisadan alussa oli ortodoksinen pappisseurue veneellä laske-
massa Ruunaan koskia. He olivat ennen Murrookoskea sitoneet veneen perään

narun päähän melkoisen kiven jarruttamaan kiivasta vauhtia, mutta kivi tarttui koskenpohjan kivien väliin ja tilanne oli jo vakava. Vene rutisi ja alkoi täyttyä vedellä. Vähällä piti, etteivät hurskaat miehet päässeet päämiehensä luokse tai vaan iloon. Pahaksi onneksi köyden katkeaminen esti heiltä toistaiseksi paratiisin riemuihin leijailemisen.

*

Aittokosken torpan viimeisenä isäntänä ollut Antti Leinonen tunnettiin erittäin taitavana uittomiehenä ja koskenlaskijana. Velipuolensa Jussi Tervon tavoin hänkin oli tavattoman tumma ja komea mies. Tosin katseen synkkyyttä lisäsivät harittavat silmät, joista toinen katsoi idästä leipää ja toinen lännestä makkaraa. Kerrankin miehen ollessa maistissaan Ruunaankylän tanssipaikalla silmät harittivat tavallista enemmän. Muuatta kylälle vastatullutta vormupukuista rajamiestä alkoi Antin katse suututtaa, hän tiukkasi miksi isäntä häntä noin vihaisesti mulkoilee. Tähän Antti totesi sydämistyneenä:

"Kuule piru vie, katseleppa sinä itse lempeämmin tällaisilla silmillä."

*

Uitossa oli peränajo käynnissä. Muualta kotoisin ollut erittäin suupaltti uittomies neuvoi toisia vähän joka asiassa. Allan Leinonen laski tulvaveden niskassa kosken muonaveneen ohjaajana niin, ettei pisaraakaan vettä tullut kuormattuun veneeseen. Emäntäkin oli mukana veneessä. Itsevarma vieraspaikkalainen laski hänen perässään tyhjällä keluveneellä, joka upposi partaitaan myöten. Työkaiverit pelastivat miehen hukkumasta. Tämä syytti Leinosta:

"Sinä laskit väärästä kohtaa, minähän laskin ihan samaa reittiä."

"Jaa, etpähän laskenut samalla tavalla. Minun perseeni alla on kuiva vene, mutta sinun veneestäsi pilkottaa vain vähän kokkupuuta tuolla vastapyörteellä."

*

Samainen Allan Leinonen oli savotoiden välillä sirkkelisahaajan apumiehenä. Sahauttajana oli itaraksi tunnettu isäntä, joka vaati lautojen tasapaksuuden lisäksi myös sahajauhojen tarkkaa tallentamista. Taapelissa oli jälleen muutama lauta pinnaltaan hiukan epätasainen. Isäntä ärhenteli niistä miehille, jolloin Allan potkaisi purukasaa:

"Lieneekö edes nämäkään kunnollisia, vai onko niissäkin valittamista?"

*

Tummahiipiäinen Tervon Jussi noitui rajantakaisella Tuusjärven savotalla, ettei työmaan nokisessa savusaunassa saanut löylyä tarpeeksi. Työnjohtaja Alfred Nuutinen kysäisi:

”Kuinkahan kuuman sen saunan pitäisi olla, jossa Sinunkin naamasi valkenisi?”

*

Samainen Alfred Nuutinen asusteli ennen sotia Alaniemessä. Kun taloon poikkesi vieras ja talon väki sattui olemaan syöntipuhissa, isäntä yleensä kutsui vierastakin syömään:

”Tuleppas vieras tänne pöyvän ääreen, niin saat turpaasi!”

*

Välirauhan aikana Ruunaanvaaran Martta-emäntä toimi savottamiesten emäntänä Alaniemessä. Siellä asuttiin polttamatta jääneissä piharakennuksissa mm. riihessä. Martalla oli omat lehmätkin mukana maitoa antamassa. Ainoa leivinuuni savupiippuineen törrötti palaneen päarakennuksen rauniolla.

Neuvokas emäntä lämmitti rauniolla olevan uunin, leipoi leivät kämpässä valmiiksi ja veti ne kelkalla paistopaikalle. Uunista saatiin kypsää leipää ja uuni-paistiakin pönkittämään tyhjiä suolia sisältäpäin. Vain sateella oli tässä ulkoleipomossa hiukan vaikeuksia. Martan leipien paistamiset rauniouunissa loppuivat jatkosodan alkaessa, kun miehet joutuivat lähtemään sotasavottaan.

*

Ronskinpuoleinen uittomies Heikki Honkanen eli *Honkas-Heikki* putosi keväiseen jääkylmään veteen. Kun toiset tulivat häntä veneellä pelastamaan jäiden seasta, ärisi Heikki näille:

”Älkää hättäilkö, antakee minun vielä olla täällä vähän aikaa jotta vihani lauhtuisi.”

*

Uusi aika uusine koneineen oli koittamassa salojen maatalouteen. 1930-luvun taitteessa ilmestyi mökkeihin taitavia separaattorin kauppiaita. Niinpä muutamankin Ruunaankylän laitamilla olevan torpan leskiemäntä osti tällaisen Alfa-Laval-merkkisen maidonhalkaisijan, kun siitä oli lupailtu olevan suurta apua talonpidossa. Tehoakin masiinalle luvattiin peräti 60 litraa tunnissa.

Koneen saapuessa torpan ainokainen lehmä oli valitettavasti juuri ummessa. Tomera emäntä hiihti kilometrien päähän päähän Alaniemelle ja sai siellä asu-

vilta Heikkisiltä viisi litraa maitoa mukaansa. Näin hän sai kokeilla torpan uutta rahasampoa ja olihan se ihan käyttökunnossa. Ei sitten muuta kuin istua penkille odottelemaan keväällä tapahtuvaa Helunan vasikoimista ja rikastumisen alkua. Koneellinen meijeritoiminta ajautui konkurssiin riittävän raaka-aineen puutteessa. Suoritetussa velkasaneerauksessa kauppias haki pois koneensa.

*

Rajanpinnan nuoriso kaipaili joskus ikäistensä seuraa ja Lieksan huvituksia. Siihen puuhaan oli vielä tämän vuosisadan alkupuolella varattava ainakin kolme päivää. Aluksi kokoonnuttiin juhlien aaton aattona Naarajoelle, Pappilanvaaraan tai Kalliolahteen. Naisväki kulki kesäisin paljasjaloin, kengät käsimitkassa, jotkut kutoivat sukkaa kulkiessaan. Miehet saattoivat metsästellä matkalla. Talvella kuljettiin reellä tai suksilla. Pankakoskelta päästiin eteenpäin tehtaan *pässijunassa* tai Heittopellosta linja-autolla. Samat matkustusvaiheet kävi myös kirkkoon mielivä vanhempi väki.

*

Vuosikymmenien ajan uiton piiriesimiehenä ollut Matti Hassinen oli innokas metsästäjä. Hän kävi saalistamassa vesilintuja jopa Säymäsemän tienoilla saakka. Kerrankin hän onnistui ampumaan sieltä ihan peräkkäin kaksi vesilintua. Tarkemmassa tutkimuksessa ne osoittautuivat hänen ystävänsä, tohtori Mäkisen, mökillään kasvattamiksi ankoiksi. Matti vannotti soutumiestään olemaan hiljaa asiasta, mutta tohtori arvasi ampujaksi aivan oikean miehen.

Matin ollessa jänismetsällä juoksi jänis piiloon tierummun alle. Apumiehen häntäessä sitä sieltä seipäällä, tähtäili metsästäjä pupujussin tuloreikää haulikon kanssa, seisoen hajalla säärin ojan penkalla. Vemmelsääri tuli vauhdilla tästä pöksyportista, hyvä ettei kaatanut pyssymiestä selälleen. Hävettävästä tapauksesta oli apumiehen oltava jälleen visusti vaiti, ainakin toistaiseksi.

*

Väinö Heikkinen Alaniemeltä tunnettiin varsin suulaaksi mieheksi, joka ei malttanut ensimmäisenä lopettaa puhetta. Savottalaiset panivat yön aikana hänen reppuunsa useita kiviä. Miehen lähdettyä aamulla reppuineen polkua tullaamaan, hänelle löytyi jatkuvasti tuttuja vastaantulijoita. Kaikkien kanssa oli tietenkin tarinoitava ja niin Väinö joutui, reppua olalta toiselle vaihtaen, puhumaan melkein tuntikausia. Vasta kotona reppua aukoessaan hän ymmärsi, miksi vastaantulijoita oli tänään ollut tavallista enemmän.

*

Kun rukiinjyvä katkesi sormella taittaen, oli Ruunaanvaaran Juusolla tapana pitää naapureilleen viljanleikkuutalkoita. Tämä sirppityö tehtiin monasti elokuisessa kuutamossa. Työskentely kauniin ja korkean vaaran maisemissa oli

hauskaa ja hyvin tunnelmallista. Lapsetkin olivat usein mukana, ja haeskelivät sillä aikaa aholta mansikoita. Ruokailun jälkeen tarjottiin talkooväelle vahvaa kiljua. Haarikkaansa nostaen ja kumartaen joka puolelle isäntä kiitteli talkoolaisiaan:

”Kiitosta ja kunniaa kaikille. Ylistystä ja Onnea!”

*

Kokkojärven kautta vuonna 1919 maahamme paenneilta venäläisen kenraali Judenitsin joukoilta uupui muuan hevonen Ruunaanjärven jäälle. Änisenvaara lähdettiin sitä hakemaan toisella hevosella. Pienikokoinen, puolikuollut venäläinen ruuna saatiin liistereessä tuoduksi talteen, ja hyvän hoidon avulla se jäi henkiin. Polle jouduttiin vielä valtiolta lunastamaan sotasaalishevosena, mutta myöhemmin se osoittautui sitkeäksi savottatyöläiseksi. Tätä tummaa pollea sanottiin Änisenvaaran ”kuppiruunaksi”.

*

Jostakin Kainuun suunnasta saapui sotien jälkeen Ruunaan seudulle Artturi Pääkkönen. Hän oli entinen konemestarin tapainen, joka omisti pienen keskimoottorin. Vaimonsa Hilta-Marian kanssa hän hoiteli melkoista vuohikatrasta. Vuohien takia mies sai nimen ”Kiliukko”. Aluksi Kiliukon perhe asusteli Ruunaanvaaran rannassa olevalla metsäkämpällä. Vuohet viettivät talven peruna-kuopassa. Kesäisin karja kuljetettiin laitumelle saareen, sieltä ne eivät päässeet pahantekoon. Kiliukko ehti asua joitakin vuosia myös Alaniemessä, omistamassaan pienessä mökissä. Mökki on nykyisin Uuras Oinosen kesäpaikkana.

*

Olli Nevalainen eli *Höly-Olli* oli savotoilla pikku pomona. Hänellä oli ylimaallinen taito soitattaa *ruisrääkkää*. Kerran 1920-luvun taitteessa oltiin rajan takana Repolassa venäläisen metsänhoitajan vieraana, metsäkaupan harjakkaisia juhlimassa. Mukana ollut Olli kyllästyi tulkin tarinoihin ja alkoi pikkutunneilla soittaa tuoksuva *suuruskukkoaan*. Ukkopomo Saku Venäläinen kertoi, ettei hän ollut arka punastumaan, mutta nyt hänen piti hävetä alaisensa esityksiä. Olli vain lohdutteli esimiestään:

”Pirujakos herrat hermoilee, vierashan on upiummikko.”

*

8.4.6 Tuo vanha vainooja

8.4.6.1 Kokkojärven sotavangit

Talvisodan syttyessä marras-joulukuun vaihteessa vuonna 1939, rajavartijat poistuivat Kokkojärven vartiolta vieden mukanaan varusteensa ja koiransa. Siviiliasukkaat läheisissä taloissa jäivät tässä vaiheessa paikoilleen. Tosin asekuntoiset miehet oli niistäkin jo komennettu sotaan valmistautuviin reservijoukkoihin. Lieksanjoki oli vielä sulana ja taloissa olevien siviilien ja heidän karjansa kuljetus olisi ollut perin vaikeaa. Tilanne tuntui tulleen täytenä yllätyksenä myös viranomaisille, nämä rajaseudun perukoilla asuvat ihmiset olivat heiltä suoraan unohtuneet.

Kokkovaaran talossa oli kotosalla talon vanha leskiemäntä "Ämmästiina" ja hänen kaksi miniäänsä Taimi ja Hilma, joilla kummallakin oli kolme pientä lasta. Taimi oli jäänyt kesällä leskeksi, ja Hilman mies oli komennettuna sotapoliisiksi Lieksaan. Vartioasemalta poistuvat rajavartijat kertoivat ohimennen venäläisten tulleen Inarin kohdalla rajan ylitse. He lohduttivat, etteivät ne täällä tulisi ahdistamaan siviilejä. Kaikesta huolimatta naiset ja lapset olivat pelosta suunniltaan.

Taimi lähti suksilla tiedustelemaan naapurin, Kokkojärven talon tilannetta. Hän arveli siellä olevan ainakin miespuolista turvaa, sillä talon vanha Erkka-isäntä oli tiettävästi kotona. Jo pihaan päästyään, hän huomasi vihollisen piippalakkisten sotilaiden miehittäneen talon. Kokkojärvellä olivat emäntä ja lapset peloissaan ja itku silmissään. Vanhaa isäntää ei näkynyt, hänet oli viety jonnekin.

Taimi-emäntä ei enää saanut palata kotiinsa. Illan hämärtyessä kaksi venäläistä lähti kuljettamaan häntä ja talon toista tytärtä Kokkojärven vartiokämpälle. Siellä oli vihollisen tilapäinen päämaja, jossa oli vankina myös Kokkojärven talon vanha isäntä. Puna-armeijan upseeri tuntui osaavan jonkinverran suomea ja aloitti naisten kuulustelun.

Yö saatiin olla rauhassa, vaikka tilanne olikin pelottava. Aamulla kuului jostain ammuntaa ja lisää venäläisiä saapui kämpälle. Suomalaiset lienevät ryhtyneet vastahyökkäykseen. Nyt vangit vietiin rajan taakse noin puolen peninkulman päähän. Naisia kuulusteltiin melkein jatkuvasti. Heiltä haluttiin tietää, paljonko suomalaisia sotilaita on Lieksan seuduilla. Naiset eivät tietenkään osanneet vastata tällaisiin uteluihin.

Lopuksi Taimia yritettiin värvätä vakoojaksi ja luvattiin siitä rahaa oikein runsaasti. Tällöin vanki menetti malttinsa ja alkoi peloissaan itkeä ja huutaa. Nyt kiusaaminen lopetettiin ja naiset kuljetettiin kotiinsa. Vihollisen partio piti jonkin aikaa silmällä kumpaakin taloa, mutta ei tehnyt mitään vahinkoa taloille tai niiden asukkaille.

Joulun aikaan saapui paikalle jälleen suomalaisia sotilaita eikä venäläisiäkään enää ollut näkynyt. Suomalaiset järjestivät pyhien jälkeen hevoskuljetuksen, kummankin talon väki joutui evakkoon. Karja luvattiin tuoda myöhemmin, mutta se lupaus jäi täyttämättä ja eläimet surmattiin.

Evakuoidut joutuivat Lieksassa vielä koviin kuulusteluihin, sillä heitä epäiltiin vihollisen asiamiehiksi. Niin suuri oli tuohon aikaan epäluulo ja viha veli-venäläistä kohtaan. Ei oikein uskottu, että vihollinen olisi kohdellut heitä kuin ihmisiä. Seuraavana keväänä asukkaiden palatessa kotipaikalle huomattiin, että rakennukset oli poltettu. Karja löytyi raatoina. Vaikeaahan karjan kuljetus olisi ollutkin tiettömästä erämaasta ja vesien takaa.

8.4.6.2 Ruunaanvaarasta mieron tielle

Myös Ruunaanvaarassa asuttiin talvisodan puhjettua lähes pari viikkoa joulu-kuun puolella. Sieltä nähtiin kuinka lähikylistä nousi palavien talojen savu ja varsinkin Kivivaaran suunnalta kuului kaukaista tykkien jylinää. Kuultiin myös Kokkojärveläisten ja Aittovaaran isännän vangitsemisesta. Järven heikkojen jäiden takana oltiin kuitenkin motissa.

Lopulta Alaniemelle sijoitetun pienen sotilastukikohdan miehet päättivät tulla katsomaan, ovatko Ruunaanvaaran asukkaat suomalaisia vai venäläisiä. Sotilaiden noustessa ketjussa, kiväärit ampumavalmiina, vaaran pohjoisrinnettä luuli talon emäntä venäläisten hyökkäävän. Tuvassa kaikki asukkaat olivat peloisissaan, kunnes tilanne laukesi. Sotilaat hoputtivat kiireesti evakkoon lähtöä ja illan suussa kahlattiin umpihangessa järven jälle.

Kaksi lehmää suostui tulemaan mukaan, toiset lopetettiin matkalle. Pienkarja jäi palavaan navettaan, sillä rakennukset poltettiin, vain aitta jäi polttamatta. Järven jää oli paikoin hyvin heikkoa, vain kiertoteitä pääsivät mieroön menijät Alaniemelle. Matkaa jatkettiin heti pienellä lautalla. Sekin kallistui suuressa lastissaan, jolloin osa tavaroista suistui jokeen. Saman tien jatkettiin Naarajoelle ja aamulla sieltä eteenpäin kohti Lieksaa.

8.4.6.3 Ahdistusta Aittovaarassa

Vaikka rajamiehet olivatkin varoitelleet Aittovaaran asukkaita mahdollisesta pikaisesta evakkoon lähdöstä, tuli sodan syttyminen täälläkin yllätyksenä. Uusi asutustilakin oli jo saatu Turkkilanvaaralta, mutta sulien vesien takaa ei sinne päässyt muuttamaan. Odoteltiin talven tuloa ja vesien jäätymistä. Sodan sytyttyä poistui rajavartio lyhyen taistelun jälkeen Aittokoskelta Ruunaan koululle. Vartiolle hyökänneet viholliset tulivat polkua pitkin myös Aittovaaran torpalle. He tutkivat kaikki paikat ja ottivat isännän mukaansa poistuessaan.

Isäntä joutui olemaan pari viikkoa vankina rajan takana Lusmassa. Päästyään vapaaksi hän alkoi heti puuhata evakkoon lähtöä. Hevosella mentiin aluksi Ruunaanvaaran polkua ja sitten kahlattiin umpimaastossa Lietelammen takaa kiertäen Ruunaanjärven jäälle. Kaukaa järven leveimmältä kohdalta uskallettiin se ylittää, sillä virtaavammat kohdat olivat heikosti jäätyneitä. Metsiä pitkin kuljettiin Alaniemelle, ja Saarivirran yläpuolelta mentiin virran ylitse. Hevonen putosi siellä kerran jäihin, sen nosto oli pimeässä vaikeaa. Hevosen vetämässä reessä istui koko kuusihenkinen perhe ja hukkuminen oli lähellä.

Sotilaat huolehtivat tilalle jääneen karjan lopettamisesta ja rakennusten polttamisesta. Aittovaaran asukkaat ihmettelivät seuraavana kesänä tullessaan noutamaan kuopastaan perunoita karjansa haaskoilla herkuttelevien karhujen suurta lukumäärää. Jälkiä ja jätöksiä oli kaikkialla pihapiirissä. Haaskansyöjähän ovat tunnetusti ainoat, jotka yleensä hyötyvät sodista.

8.4.6.4 Muita sotasattumia

Tienoon rakennuksista vain Rajalamminvaaran rakennukset olivat jääneet polttamatta, koska ne olivat hiukan syrjässä tavallisilta kulkureiteiltä ja olivat olleet jo vuoden autioina. Umpinaiset polut eivät houkutelleet edes polttoryhmää paikalle. Rajalammin rakennuksien seiniä onkin pystyssä vielä tätä kirjoitettaessa.

Talvisodan aikana ei aina edes käsitetty, millaista sota saattoi olla, eikä osattu pelätä turhia. Niinpä Alaniemellä olleen Tuupasen talon emäntä palasi kotiinsa kesken evakkoreisun hakemaan kesällä säilömiään marjahilloja. Ne olivat unohtuneet kiireessä kellariin. Kun häntä varoiteltiin pommeista ja tykin ammuksista, tuumasi topakka emäntä:

”Räiskäkööt mitä räiskänevät, harjoittelevat vissiin. Hillojani en niille jätä.”

Talvisodan tapahtumat eivät jättäneet koskettamatta myöskään hoitoalueen päällikön elämänmenoa. Aluemetsänhoitaja Wahlroosin perhe joutui ilmapommitukseen evakkomatallaan Iisalmessa. Rouva Wahlroos kuoli heti, ja perheen pahasti loukkaantunut vanhin poika menehtyi vammoihinsa myöhemmin.

9 TAISTELU ALUEEN KÄYTÖSTÄ

9.1 Vesisotaa Ruunaassa

9.1.1 Voimaa vesimyllystä

Lieksanjoen rakentaminen voimatalouden käyttöön alkoi 1950-luvun lopulla. Tällöin alettiin rakentaa joen alajuoksulle Lieksankosken voimalaitosta. Se valmistui vuonna 1960. Kolme vuotta myöhemmin valmistui Pankakoskelle toinen voimalaitos. Molemmat voimalaitokset olivat Enso Gutzeit Oy:n rakentamia. Nämä voimalat eivät sanottavasti vaikuttaneet joen yläjuoksulla.

Vain järvilohen nousu loppui patojen takia kokonaan. Voimaloiden omistajalle oli säädetty kalanistutusvelvollisuus, joka korvaisi kalatalouden kärsimää tappiota, mutta se ei käytännössä paljoa merkinnyt. Maa tarvitsi energiaa ja luonnonsuojelullinen ajattelutapa oli tuolloin useimpien mielessä vasta itusteella. Koskien rakentamista vastustavaa kritiikkiä esiintyi suhteellisen vähän.

Kun maakunnallinen sähköyhtiö Pohjois-Karjalan Sähkö Oy julkisti vuonna 1968 suunnitelmansa Lieksanjoen yläjuoksulla sijaitsevien Ruunaankoskien valjastamiseksi voimatalouden käyttöön, oli tilanne jo toinen. Rakentamisen vastustajat aloittivat heti vastahyökkäyksen. Julkisissa tiedotusvälineissä olikin lähes päivittäin mielipiteitä sekä rakentamisen puolesta että varsinkin sitä vastaan. Oli alkanut "koskisota" eli taistelu Ruunaankoskista.

Taistelun luonteeseen kuului, että kumpikin osapuoli marssitti ajoittain arvovaltaisia henkilöitä katsomaan Ruunaan maisemia. Nämä antoivat sitten joko rakentamista puoltavia tai vastustavia lausuntoja varoen useimmiten loukkamasta kulloisenkin isäntänsä näkökantaa. Muutamat vaikutusvaltaiset henkilöt käänsivät välillä pari kertaa takkinsa toisinpäin, ainakin vaihtaessaan retkeilynsä isäntää.

Sähköyhtiön suunnitelman mukaan Ruunaankoskista kiskottaisiin tuota taikamaista valoa ja voimaa rakentamalla sinne kaksi voimalaitosta. Näistä toinen tulisi varsinaisen koskiketjun alapuolelta haarautuvassa väylässä olevaan Putaankoskeen. Tällöin Naarakosken niskaan tehtävän padon avulla vedet johdettaisiin Pudasjoen kautta Pankajärveen. Padon putouskorkeus olisi 10–11 metriä.

Toinen voimalaitos tulisi Siikakosken niskalle ja sen putouskorkeus olisi 14–14,5 metriä. Voimalaitosten yhteinen teho olisi noin 25 Megavattia ja energian tuotanto noin 140 milj. KWh. Veden alle jäisi suunnitelman mukaan noin 2 500 hehtaaria maata. Siitä suurin osa oli suota. Lisäksi veden vaivaamaksi alueeksi tulisi noin 1 000 hehtaaria.

Voimayhtiön laskelmissa koskien rakennustyöt maksaisivat noin 46 miljoonaa markkaa ja antaisivat työtä 400–500 miehelle puoleksi vuosikymmeneksi. Siika-kosken yläpuolelle muodostuva järvi olisi vedenvaihteluista huolimatta aivan yhtenäinen. Sille povattiin suunnitelmassa merkitystä myös kalatalouden ja turismin kannalta. Esittipä rakentajayhtiön johtaja mielipiteensä:

”Rakentaminen vain kaunistaisi Ruunaan kosket!”

Samansuuntaisesti kirjoitti myös insinöörioppilas J. Räsänen Lieksan Lehdessä:

”Mikäpä olisi hauskeempaa matkailijalla, kuin tutustua samalla reissulla voimalaitoksiin ja vielä vapaina oleviin koskiin.”

Rakennustyön vastustajat, etunenässä Helsingin yliopiston Karjalainen Osakunta, luonnonsuojelujärjestöt ja kalamiespiirit sekä paikallinen Lieksan Lehti ja maakunnallinen sanomalehti Karjalainen, toivat julki huolestumisensa. Heihin yhtyivät jopa Enso-Gutzeit Oy:n Pankakosken tehtaan paikallisjohtaja Jaakko Simola sekä KTM:n voimataloustoimiston päällikkö Urho Hakkarainen. Viimeksimainittu lausui:

”Koskivoima ei ole enää kannattavaa. Itä-Suomen hankkeet tulevat olemaan kalliimpia kuin sähkön ostaminen valtakunnan verkosta. Osoituksena kannattamattomuudesta on sekin, että toteuttaminen vaatii valtion tukea.”

Myös toimistopäällikkö V. O. Martikainen metsähallituksen esikunnasta ennusti retkeilyn, eränkävynnin, kalastuksen sekä kanootti- ja veneretkeilyn lisääntyvän yleisen elintason noustessa. Karjalainen Osakunta toimeenpani haastattelututkimuksen Pielisjärveläisten opiskelijoiden keskuudessa ja sai huomata surukseen, että 82 % näistä kannatti taloudellista toimintaa Ruunaassa. Tästä lienee sähköyhtiön johtaja Onni Mäkelä innostunut uhoamaan:

”Jos päätetään rakentaa, niin mehän rakennamme ne. Eikä kellään ole siihen mitään sanomista.”

9.1.2 Politrukkien puheita

Politiikot ovat aina valmiita puhaltamaan samaan hilleen. Toiset sytyttääkseen roihun suuremmaksi, toiset sitä sammuttaakseen. Kukin tutkailee mielessään äänestäjiensä yleisintä mahdollista mielipidettä ja tekee ratkaisunsa sen perusteella. Niinpä Lieksan kaupunginhallituksen ja -valtuuston äänestyksissä rakentamista puoltava kanta voitti reilusti. Äänestysten tuloksena syntyi kyllä joitakin naurettavia julkilausumia. Valtuuston päätöstä pehmensi tällainenkin määräite:

”Voimala on rakennettava luontoon soveltuvasti ja sitä rikkomatta.”

Tuollainen lauseke osoitti valtuutetun suorastaan järjenvastaista ajattelemattomuutta. Eihän kahta vastakkaista hyvää saa koskaan samalla tempulla. Oli tietenkin luonnollista, että sähkömiesten lisäksi useimmat kunnalliset päättäjät olivat rakentamisen kannalla. Olihan siinä luvassa paikkakunnalle työtä, vaikkakin vain muutamiksi rakennusvuosiksi. Kunnille oli selvää setelirahaa tiedossa myös laitosten valmistumisen jälkeen sähköntuotannon antamina verotuloina.

Pohjois-Karjalan läänin maaherra Esa Timonen oli vankasti rakentamisen kannalla. Vielä 1996 ilmestyneissä muistelmissaan hän toteaa, että koskista olisi saatu rahasampo, joka olisi tuottanut maakuntaan vuosittain 50 miljoonaa markkaa puhdasta rahaa. Poliittisista puolueista varsinkin vasemmisto ja suurin osa keskustaa oli rakentamisen kannalla. Myös näiden puolueiden maakunnallinen lehdistö tuki omiaan.

Kansanedustaja Uki Voutilainen, myöhempi Mikkelin "ekoläänin" maaherra, teki vuonna 1968 eduskunnassa raha-asia aloitteen koskien rakentamisen rahoittamiseksi. Tietenkin häntä kannattivat maakunnan muut edustajat. Vesistä aiottiin siis kiskoa tuota onttoon lasipulloon suljettavaa valoa valtion veromarkkojen avulla. Helppoahan se on valmiilla pylyllä mäkeä lasketella.

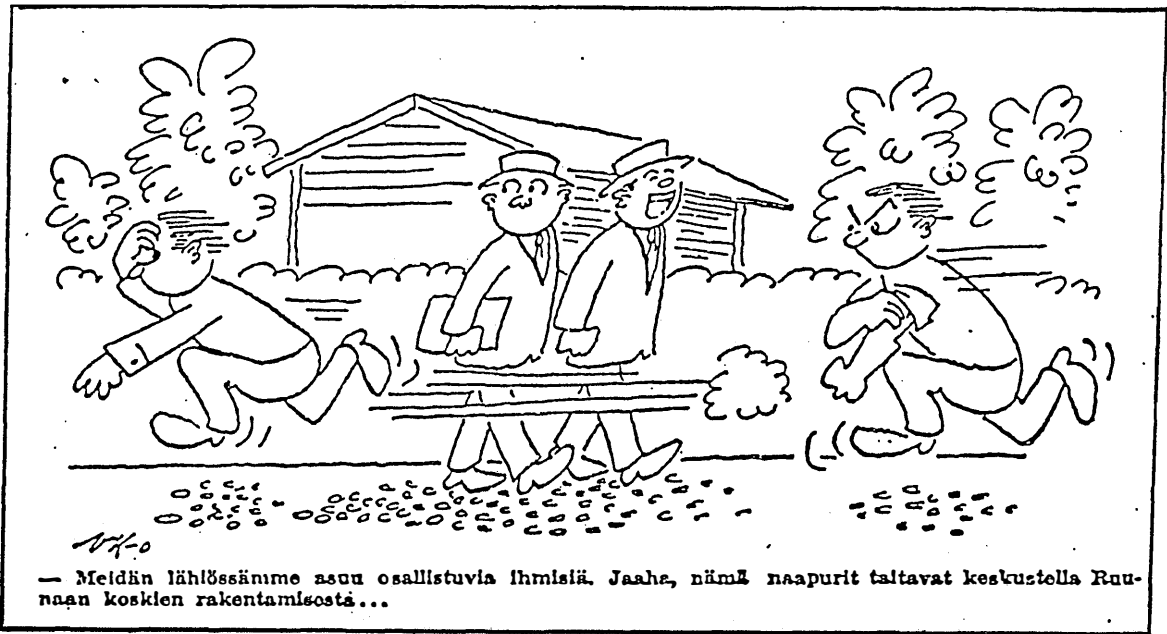
Oli merkille pantavaa, että esimerkiksi silloinen teollisuusministeri Olavi Salonen, jolle voimalasuunnitelmaa vuonna 1971 Lieksassa esiteltiin, ei varsinaisesti innostunut asiasta. Vaikka Ruunaankoskien matkailullinen arvo tuon seurueen kesken samalla todettiin vähäiseksi! Ministeri kehotti sen sijaan kunnallisia päättäjiä suuntaamaan katseensa mm. malmien etsintään ja kaivostoiminnan kehittämiseen.

9.1.3 Kolmas valtiomahti

Varsin kiihkeästi rakentamista kannatti Karjalan Maa -lehden nimimerkki "Tupajumi". Sivullisesta tuntuikin usein siltä, että hän sai pakinoistaan maksun muualtakin kuin lehtiyhtiöltään. Maakunnallisen valtalehden ja Lieksan paikallislehden rakentamista vastustavaa mielipidettä sen sijaan tukivat monet julki-suuden henkilöt, muun muassa valtakunnan kuuluisin kalantappaja, itse tasavallan presidentti Urho Kaleva Kekkonen.

Eräs lakitieteen ylioppilas, Karjalaisen Osakunnan ympäristönsuojelutoimikunnan jäsen oli sitä mieltä, että jälkipolvet tulevaisuudessa mieluummin räjäyttelevät voimalaitoksia kuin niitä rakentelevat. Tämä henkilö valvoo nykyisin paikkakunnalla lainkuuliaisuutta ja tuskin suosittelee ainakaan omatoimista räjäyttelyä enää kenellekään. Niin muuttuu maailma.

Vilho Keskitalon pilapiirros "Karjalaisessa" vuonna 1970.

Osakunnan äänenkannattaja "Puukello" nimitti voimalaitosten agenteja myyräntyön tekijöiksi. Maakuntaliitto pahastui osakunnan mielipiteistä, eikä sallinut sen edustajien esittää rakentamista vastustavaa kantaansa valtionvarain valio-kunnalle tämän vieraillessa maakunnassa. Liiton toiminnanjohtaja oli jo aiemmin suorastaan riitautunut osakunnan kanssa ja uhannut kaiken yhteistyön loppumisella.

Koskien tuhoamista vastustivat virallisissa kannanotoissaan useimmat aatteelliset yhteisöt, mm. Pohjois-Karjalan Luonnonystävät ry, Suomen Urheilukalastajain Liitto ry sekä tietenkin matkailua edistävät yhteisöt. Myös ympäristönsuojelun neuvottelukunta asettui mietinnössään koskien säilyttämisen kannalle. Kehitysalueiden neuvottelukunta esitti koskialueen kehittämistä voimatalouden asemesta jonkinlaiseksi matkailun Mekaksi.

Kuriositeetin vuoksi voitaneen mainita, miten esimerkiksi Suomen Luonnonsuojeluliitto tuolloin perusteli rakentamista vastustavaa kantaansa:

"...olisi nyt aika antaa atomivoimaloiden ja maakaasun tulla ratkaisemaan energiapulmamme ja säästää nuo aivan toisella tavalla korvaamattomat luonnonrikkautemme, sen sijaan että menettäisimme ne jonkun sinänsä kalliin, mutta suhteellisen vähätuottoisen vesimyllyn takia..." (Suomen Luonto 5/1971)

Atomivoimala oli siis tuolloin luonnonsuojeluliitonkin mielestä varsin kelvollinen ja kannatettava vaihtoehto koskien rakentamiselle.

Niin lehtien virallisissa artikkeleissa kuin yleisönosastojen kirjoituksissakin kiinnitettiin huomiota enimmäkseen turpeen, maakaasun ja jopa ydinvoiman paremmuuteen energiantuotannon vaihtoehtoina. Koskemattoman koskimaisen maisemalliset arvot matkailun vetonauloina miellettiin suuriarvoisiksi. Samoin virkistyskalastuksen, retkeilyn ja erityisesti koskenlaskuretkien merkitys Lieksan matkailutarjonnassa tuotiin esille.

9.1.3.1 *Loiskiehuntaa*

Mielipidekirjoituksissa menttiin joskus liiallisuuksiin, eikä aina muistettu, että totuutta olisi noudatettava myös arkipäivinä. Erityisesti tähän syyllistyivät rakentamisen vastustajat ilmeisesti jesuiittamaisella periaatteella: "Tarkoitus pyhittää keinot". Tästä yliampuvasta kirjoittelusta antanee esimerkin Matkailumaa-ilma-nimisen lehden numerossa 6, vuonna 1971 julkaistu kirjoitus. Siinä arvostellaan myös voimalaitosten vastapainoksi esitettyjä Ruunaan matkailun edistämissuunnitelmia:

"Mikäli kehitysalueiden neuvottelukunnan esitystä ryhdyttäisiin toteuttamaan, se merkitsisi melko varmasti Ruunaankoskien muuttamista huvikaruselliksi. Siellä olisi opastettua lohenkalastusta, järjestettyä metsästystä, pahimmassa tapauksessa tanssilavoja, joilla soitettaisiin joko popmusiikkia tai vaihtoehtoisesti keinotekoisesti voimassa pidettyä suomalaiskansallista viulunvingutusta. Kansallispuikuiset nuoret esittäisivät tanhuja ja ulkomaalaisia ikävystytettäisiin runonlaulannalla...

...Tulisi eritasoisia hotelleja, leirintäalueita ja vuokrattavia mökkejä. Ravintoloita ja ehkä pelikasinoitakin..."

Sitten kirjoittaja, toimittaja Berit Savonen ihastelee alueen kalastoa:

"Ruunaankoskien eläinkanta on myös hyvin rikas. Joet vilisevät lohikaloja, joita taitavat kalastajat nappaavat 5–6 päivässä. On lohta, taimenta tammukkaa, harjusta, hauista ja ahvenista puhumattakaan. Vielä 30-luvulla oli Lieksan tukkilaisten työsopimuksissa ehto, että yhtenä päivänä viikossa täytyy saada ruoaksi muutakin kalaa kuin lohta...."

Toivottavasti nuo vanhat, tuolloin vielä elossa olleet tukkipojat, eivät tukehtuneet nauruunsa. Ainakin he "repivät takapuoltaan", tällaista naisellisen tietämättömyyden ja yliampuvaa tekstiä lukiessaan. Tunteellisen lennokas näkökanta tuli esille myös paikallisen runoilijarouvan koskien säilyttämistä hellivässä runossa, joka julkaistiin *Apu*-lehdessä. Siinä verrattiin koskien tuhoamista vaahtoharjaisen juoksijaoriin kuohitsemiseen.

Toisenlainen ajatus oli lyyrikoksi herkistyneen "apusahurin" kuolemattomissa riimeissä:

"Matkailukuume on vallannut vaarat,
sille myös varattu Pielisen haarat.
On suuri jo nytkin matkailun mahti
ja joka lammella ahventen vahti.
Vain herrojen iloks' on koskien varret
siks' tyhjänä monen on navetan parret."

Myös korkeita voimia, joskaan ei kaikkein Korkeinta, pyydettiin apuun Lieksan Lehdessä vuonna 1970 julkaistussa Ruunaan koskien rukouksessa. Rukoiltavina olivat muun muassa Armollinen Maaherra, Herra Kansanedustaja ja Suurvaltias Voimayhtiö:

"Me pyydämme nöyrästi Teiltä armoa. Säästäkää meidät, säästäkää Pielinen saastumiselta. Kahlehdittuna muuttuu sävelemme suruiseksi ja maisemamme murheelliseksi..."

Saatiinpa koskien puolustamiseksi aikaan kansainvälisiäkin julkilausumia. Niinpä vuonna 1973 Reykjavikissa kokoontunut Pohjoismaiden Urheilukalastusunioni (NSU) oli vankasti koskien säästämisen kannalla. Kaukaa sivullisten toimesta onkin yleensä hyvä antaa rahvaalle ohjeita kaikissa mahdollisissa asioissa, varsinkin kun ne eivät vaikuta oman rahapussin vahvuuteen. Näitähän mekin armollisesti ja mieluusti annamme vaikkapa nälän turvottamille Afrikan ja Brasilian sademetsien hakkaajille.

Koskisota jatkui vielä vuosikausia, siihen antoi oman mausteensa vuonna 1973 alkanut Ruunaan aluetta koskettanut kansallispuistokeskustelu sekä koskien ranta-alueen hakkuusta vuonna 1980 kehkeytynyt kiivas polemiikki. Vasta valtioneuvoston päätös Ruunaan retkeilyalueesta vuonna 1987 hiljensi ajoittain kiivaanakin käyneen taistelun varsinaisista Ruunaankoskista.

Voimalaitoksen kannattajat eivät vähällä hellittäneet, vaan alkoivat nyt laatia suunnitelmia myös Siikajärven alapuolella olevan Pudasjosken voimalasta. Hanke julkistettiin vuonna 1980 ja aiheutti melkein aiemman koskisodan verroisen kiistelystä tiedotusvälineissä. Tämän voimalan vuotuinen tuotto olisi ollut keskimäärin 34 milj. kWh. Vaikka Naarajoelle suunniteltiin nyt vain ns. pohjapatoa, epäiltiin voimalaitoksen haittaavan sekä kalastusta että koskenlaskua. Tämä uusi voimalaitossuunnitelma on ainakin toistaiseksi haudattu jonnekin kosken syvänteisiin. Pudasjoesta ja sen koskista on nykyisin kehitetty rauhallinen, perhokalastajille tarkoitettu kalastuspaikka.

9.2 Savotalla syttyy sota

Kun voimalaitossodassa ja alueen rauhoitusasioissa oli välillä muutaman vuoden kestänyt hiljaisempi kausi, tulivat Ruunaankosket jälleen julkisuuteen metsänhakkuiden takia. Alueen hallinnasta ja hoidosta vastaava metsähallituksen Lieksan hoitoalue suoritti pienimuotoisen hakkuusavotan Murroonniemen alueella. Hakkuun tarkoituksena ei ollut niinkään puun saanti, vaan aiempien hakkuuiden jättämien "maisemallisten haittojen" korjaaminen. Ainakin sellainen oli hoitoalueen jalona tarkoituksena.

Hakkuiden yhteydessä poistettiin myös siemenpuita taimikoiden päältä ja suoritettiin kasvatushakkuita rannan tuntumassa. Puutavara, jota tuli vajaat pari tuhatta kuutiometriä noin kuuden kilometrin pituiselta rantavyöhykkeeltä, ajettiin moottorikelkalla jokivarteen uitettavaksi. Näin toimimalla ei maaston pinta ollekaan vahingoittunut.

Aikaisemmassa hakkuussa sinne tänne jokivarteen jätettyjä kulissimetsiköitä olivat tulvien aikaiset jäät runnelleet ja kaadelleet puita ryteiköksi. Näitä näkyvällä paikalla lähinnä Neitikosken yläpuolella olevia rantoja puhdistettaessa alkoi kansan mielenkiinto herätä. Lehdissä kirjoitettiin nyt kiivaita juttuja maisemakoskien rantojen parturoinnista. Taas alkoi sota Ruunaankoskista. Nyt se oli hakkuusota.

Hoitoalueen ensimmäinen maisemanhoitoa edistävä hakkuuyritys oli täten asiaa ymmärtämättömien toimesta käsitetty täysin päinvastaiseksi. Tosin tuo hakkuusuunnitelma kylläkin pohjautui metsäammattimiesten tuolloin vielä ylettömästi "metsää siistivään" hakkuutapaan, josta myöhemmin on paljolti luovuttu. Hoitoalueen tarkoituksena ei ainakaan tällä kertaa ollut kuitenkaan tuo median parhaama puunhimo. Sodan aiheuttikin lähinnä hakkaajien nuiva suhtautuminen tiedonnälkäiseen rahvaaseen.

Jälleen kuljetettiin alueelle maaherraa ja muita silmäätekeviä virkamiehiä. Ruunaalle tehtiin hakkuutähteiden kuvausretkiä ja selostusmatkoja. Televisio yritti kuvata kohuttuja hakkuuaukioita helikopterista. Kun riittävän shokeeravia aukkoja ei sieltä oikein löydetty, kuvattiin ja näytettiin katsojille avohakkuualueena Kattilaniemen keskellä olevaa avosuota. Näin saatiin todistetuksi metsän pahanlaatuinen "parturointi", eikä kallis kuvausmatka tullut turhaan tehdyksi.

Hakkuut suoritettiin pääosin suunnitelman mukaisesti loppuun. Vain pieni osa harvennusalueesta jäi hakkaamatta, sekin vain keväällä alkaneen metsurilakon takia. Tapahtunut välikohtaus kuitenkin osoitti, miten herkällä alueella näiden koskien rannoilla toimittiin. Osaltaan tämäkin tapahtuma vain joudutti alueen lopullista käyttöä säätelevää virallista päätöstä. Ei siis niin paha, ettei siitä olisi seurauksena jotain hyvääkin.

9.3 Rauhan tunnusteluja

Pohjois-Karjalan seutukaavaliiton vuonna 1979 valmistuneessa suunnitelmassa Ruunaan alue oli jaettu erilaisiin osiin. Länsipuoli Ruunaanjärven takaisesta alueesta, noin 3 000 hehtaaria olisi suojelualuetta (SU 1). Tällä alueella ei sallittaisi minkäänlaista taloudellista toimintaa. Sen sijaan Ruunaankoskien varsilla sijaitsevalla noin 1 350 hehtaarin virkistysalueella (VI 2) olisi sallittu yleisöpalvelujen rakentaminen ja varovainen metsänhakkuu.

Metsähallituksen omilla päätöksillä alueella oli jo ennestään rauhoitettu 69 hehtaarin laajuinen Rajalammin aarnialue, 1 811 hehtaarin Tuulijoen–Ruunaan ojitusrauhoidusalue ja yhteensä 78 hehtaarin laajuiset Ruunaan ja Säymäsemän saarten sekä Haapavijän luonnonhoitometsät.

Kansallispuistokomitea oli esittänyt alueelle jo vuonna 1976 noin 12 000 ha:n laajuisen Ruunaan kansallispuiston perustamista. Myös Ruunaanjärvi olisi kuulunut siihen. Uittotöitä lukuun ottamatta olisi taloudellinen toiminta alueella loppunut. Myös moottoriliikennettä vesillä olisi rajoitettu.

Kunnalliset päättäjät vastustivat näin suuren alueen tiukkaa rauhoitusta. Asiaan vaikuttivat puun saannin turvaaminen ja tietenkin työllisyysnäkökohdat. Metsähallitus teki vuonna 1981 esityksen Ruunaan retkeilyalueesta. Siihen olisi kuulunut 4 620 hehtaaria maata ja 2 650 hehtaaria vesiä. Läheisen Hattuvaaran kylän asukkaat vastustivat sekä Ruunaan että samaan aikaan esilletulleeseen Patvinsuon rauhoitusesitystä kiihkeästi. He vertasivat näiden alueiden rauhoituksia suuren teollisuuslaitoksen lakkauttamiseen.

Valtioneuvosto hylkäsi Ruunaan ensimmäisen kansallispuistoehdotuksen, mutta tilanne oli edelleen avoin. Luonnonsuojelualueiden perustamistoimikunta esitti vuonna 1983 jälleen Ruunaan kansallispuiston ja sen viereisen Kalliopuron soidensuojelun alueen perustamista. Niiden pinta-ala olisi ollut yhteensä 12 600 hehtaaria. Tämän jälkeen vaihtelivat uudet kansallispuisto-, retkeilyalue- ja soidensuojelun alue-esitykset lähes vuosittain erilaisten intressipiirien toiveiden mukaisesti.

9.4 Raskaita päätöksiä

Vuonna 1987 tehty lopullinen valtioneuvoston päätös 3 158 hehtaarin Ruunaan retkeilyalueen muodostamisesta ratkaisi järven alapuolisen koskialueen kohtalon. Vuonna 1991 tuli voimaan päätös pääosin järven ja valtakunnan rajan välistä aluetta koskevasta Ruunaan luonnonsuojelun alueesta. Sen pinta-ala tuli noin 7 330 hehtaaria.

Näin vuosikymmeniä kestänyt riitely alueiden käyttömuodoista oli saatu päätökseen. Osittaiseen tai kokonaisrauhoiduksen piiriin oli saatu likimain alkupe-

räisen kansallispuistosuunnitelman esittämä alue. Lähinnä vain alueen rajauksien sisällä olevat Ruunaanjärven ja Lieksanjoen vesialueet jäivät rauhoituksen ulkopuolelle.

Suojelualan tarkempi hoito- ja käyttösuunnitelma tulisi määrittämään sen suojellisuuden laadun. Olihan Ruunaan suojelualue lajissaan ensimmäinen maassamme. Suunnittelutyöryhmän alustavissa kaavailuissa aiottiinkin noin puolet alueesta ottaa ainakin jonkin asteisen talouskäytön piiriin.

Lieksanjoen vesistön eteläpuolisten metsien lisäksi talouskäyttöön jääviksi kaavailtiin Kiiespuron–Kivijärven–Sulkujen itäpuolen kivennäismaita. Alueelle olisi ollut mahdollista myös metsätien rakentaminen. Lopullisessa suunnitelmassa alueen taloudellinen käyttö hylättiin kokonaan. Alueen suojeluaste vastaa nyt lähinnä kansallispuistoa.

Pääosa suojelualueesta on rajavyöhykettä, jossa voivat liikkua lähinnä vain alueen valvojat ja tutkijat. Vain rajavartioston vaihtomajan polttopuut ja pitkosten aluspuidet otetaan alueelta. Varsinainen sahattu pitkoslankkukin tuodaan muualta. Myöskään vesistön eteläpuoliselta alueelta ei oteta edes sen nuotiopaikkojen tarvitsemää polttopuuta. Käytännössä suojeluaste onkin varsin lähellä luonnonpuistoa.

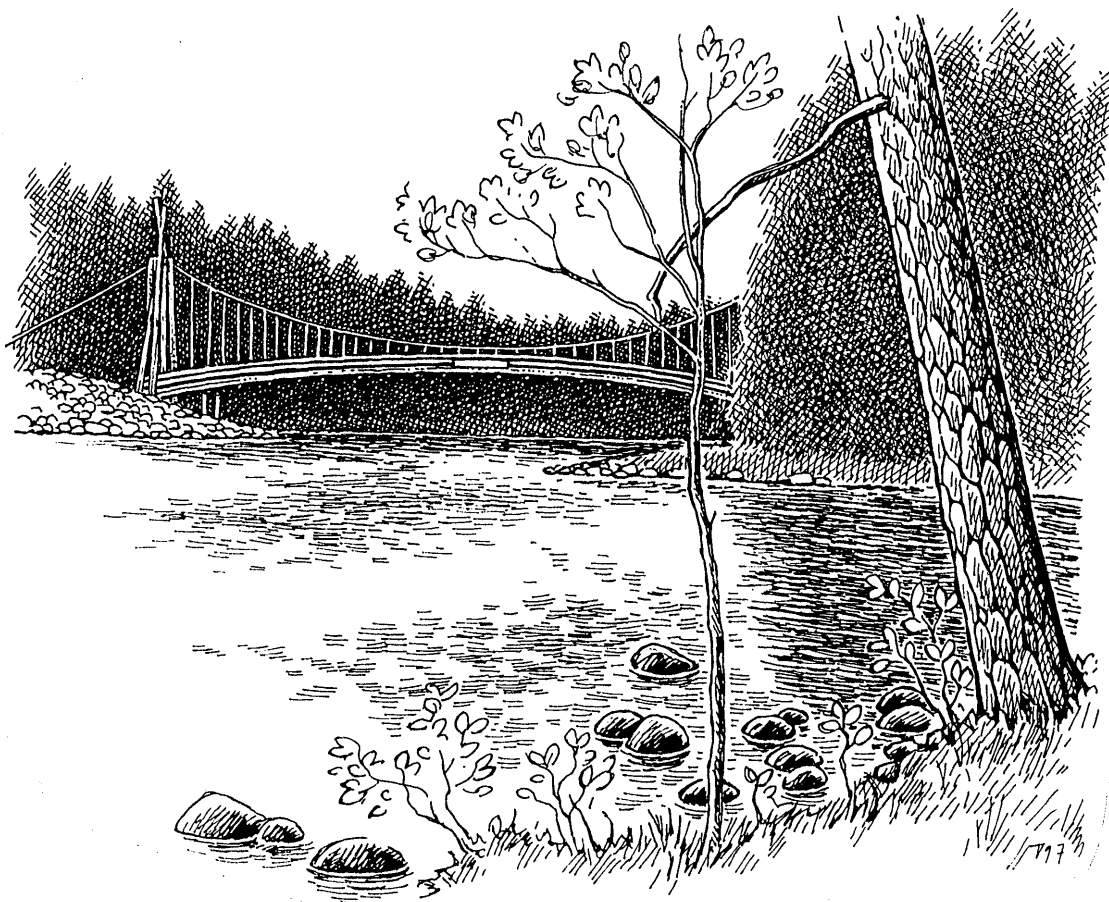
10 RUUNAN NYKYPÄIVÄÄ

10.1 Ruunaan luonnonsuojelualue

10.1.1 *Lepoa ja rauhaa*

Suojelualan ensisijaisena tavoitteena on edustavan itäsuomalaisen, pääosin erämaisena säilyneen järvi-, suo- ja metsäluonnon suojelu. Alueella ei suoriteta mitään metsätaloudellisia toimia, ja metsien suojelussa pyritään palauttamaan osin voimakkaastikin käsitellyt puustot mahdollisimman luonnontilaisiksi metsiksi. Näin turvataan myös erämaaeläimistön rauha ja viihtyvyys. Vanhojen metsien suuriaisuus antaa edellytykset myös niistä riippuvien eliöiden suojelulle.

Ruunaan luonnonsuojelualue täydentää ja laajentaa Pohjois-Karjalan biosfäärialueen luonnontilaisina säilytettävien ydinalueiden verkostoa ja lisää tutkimusmahdollisuuksia. Yhdessä rajan taakse Venäjän puolelle suunnitellun laajan (noin 89 000 ha) Tuulijärven luonnonsuojelualueen kanssa Ruunaan seutu muodostaa kansainvälisestikin merkittävän suojelualuekokonaisuuden.

Siikakosken riippusilta. Piirros: Tuula Vuorinen.

10.1.2 Pikkuisia palveluita

Suojelualueella arvioidaan olevan kävijöitä vuosittain alle viisituhatta, nekin pääosin veneellä liikkuvia. Koska pääosa alueesta on rajavyöhykettä, jonne pääsee vain erikoisluvalla, ovat sen palvelurakenteet suhteellisen vähäiset. Alueen pääasiallinen opastus tapahtuu yhdessä retkeilyalueen kanssa. Lisäksi on Itkiinpohjan pysäköintialueella ja kaikilla taukopaikoilla opastustaulut. Itkiinpohjassa sijaitsee myös venevalkama.

Pitkostatettu polkureitti on Ruunaanjärven länsirannalla, ja se kuuluu maakunnalliseen vaellusreittiin. Polun varrella on kaksi telttailualueutta. Järven pohjoisrannalla on veneilijöitä varten kolme telttailualueutta. Lisäksi on Säymäsemänlammien rannalla tulentekopaikka. Myöhemmin saataneen myös pieni varaus-tupa Lemiahon niemeen, kun mökin nykyinen vuokrasopimus päättyy. Suojelualueen saarissa ja rannoilla olevat kalamökit poistetaan vuosituhannen vaihteessa.

Rajavartioston omistamien rakennusten lisäksi vain Mätäsjoen suuhun jää kämpä. Se on kunnostettu alueen tutkimus- ja huoltokäyttöä varten. Muita rakennuksia järven rannoilla tulevat olemaan retkeilyn varaustuvaksi muutettava Leminahon torppa, Ruunaanvaaran rantalato sekä vähäisillä yksityismailla olevat muutamaiset huvilat ja muut rakennukset. Pääosin ne sijaitsevat Itkiinpohjan tienoilla. Sinne jää myös pari venevajaa.

10.2 Ruunaan retkeilyalue

10.2.1 *Hupia ja virkistystä*

Retkeilyalueella on varauduttu vuosittaisiin suuriin, nykyisin jo noin 40 000 henkilön, kävijämääriin. Alueen luonnontilan säilyttäminen ja tarpeettoman kulumisen estäminen vaativat paljon palvelu-, valvonta- ja opastoinnoilta. Alueella toimitaan myös erällä taloudellisen toiminnan vaatimilla ehdoilla. Osalla retkeilyaluetta sallitaan metsätalouden harjoittaminen. Sitä tehdään tosin hyvin varovaisesti ja vain laaditun erityissuunnitelman mukaisesti.

Toiminta kohdistuu lähinnä metsien elinvoimaisuutta ja monipuolisuutta edistäviin kasvatushakkuisiin. Erikoisesti suositaan lehtipuita, varsinkin koivua ja haapaa. Pienet, lähinnä luontaiseen taimettumiseen tähtäävät uudistushakkuut tehdään vasta normaalia kiertoaikaa iäkkäämmässä, yli 140-vuotisessa puustossa. Hakattu puutavara kuljetetaan metsästä pois maan ollessa roudassa ja talviteitä käyttäen. Uusia kesäteitä ei alueelle rakenneta.

10.2.2 *Tule tänne turisti*

Ruunaan retkeilyalueen opastuskeskus on kunnostettu Naarajoelle vanhan metsänvartijatilan ulkorakennukseen. Paikka on avoinna lähinnä kesäaikaan, siellä toimivat myös alueen oppaat. Opastuskeskuksessa kävijä saa selkeän kuvan sekä retkeily- että suojelualueesta ja niiden tarjoamista palveluista. Neitikoskella sijaitsevat retkeilyalueen keskeinen leirintäalue, 90-paikkainen ravintola ja korkealuokkaiset vuokramökit. Majoitustilaa löytyy myös Neitijärven pohjoisrannalta varaustupien muodossa.

Ratkeilijoille on tarjolla runsaat viisikymmentä kilometriä retkeilypolkuja. Kaksi kaarevaa koskimaisemaan soveltuvaa riippusiltaa johdattaa Lieksanjoen ylitse. Polkujen varsilla on runsaasti taukopaikkoja ja hirsilaavuja. Maisemia voi ihailia jyrkän Huuhkajanvaaran näkötorjasta. Talvella suuri osa poluista on pohjustettu ja höylätty hiihtoladuiksi. Erillinen moottorikelkkareitti kiertää alueen ympäri, pääosin sen rajojen ulkopuolella.

Ruunaan alueella on hyvät mahdollisuudet harrastaa myös vene- ja melontaretkeilyä. Suojelualueella voi liikkua rauhallisilla vesillä, tietenkin vain rajavyöhyk-

keen ulkopuolella. Koskialueella veneily ja melominen vaativat jo melkoista taitoa. Pääosin onkin koskien laskeminen veneillä mahdollista vain ammattimaisten matkailuyrittäjien veneillä ja heidän ohjauksessaan. Tätä mahdollisuutta käyttää vuosittain hyväkseen kymmenisen tuhatta turistia.

Koskimelonta Ruunaankoskissa kanootilla on taitavien harrastajien suosiossa. Onpa siellä pidetty lajin mestaruuskisojakin. Varsinkin Neitikosken kuohuissa voi harjoitella luuppeja ja eskimokäännöksiä, usein suuren katsojajoukon ihailmana. Myös monet tukkilaistaiturit ovat pitäneet harjoituksiaan varsinkin Siikakoskella. Neiti- ja Murrookoskeakin ovat eräät taiturit lasketelleet tukiin selässä, vieläpä putoamatta. Vaatteet tosin pärskeistä kastuneina.

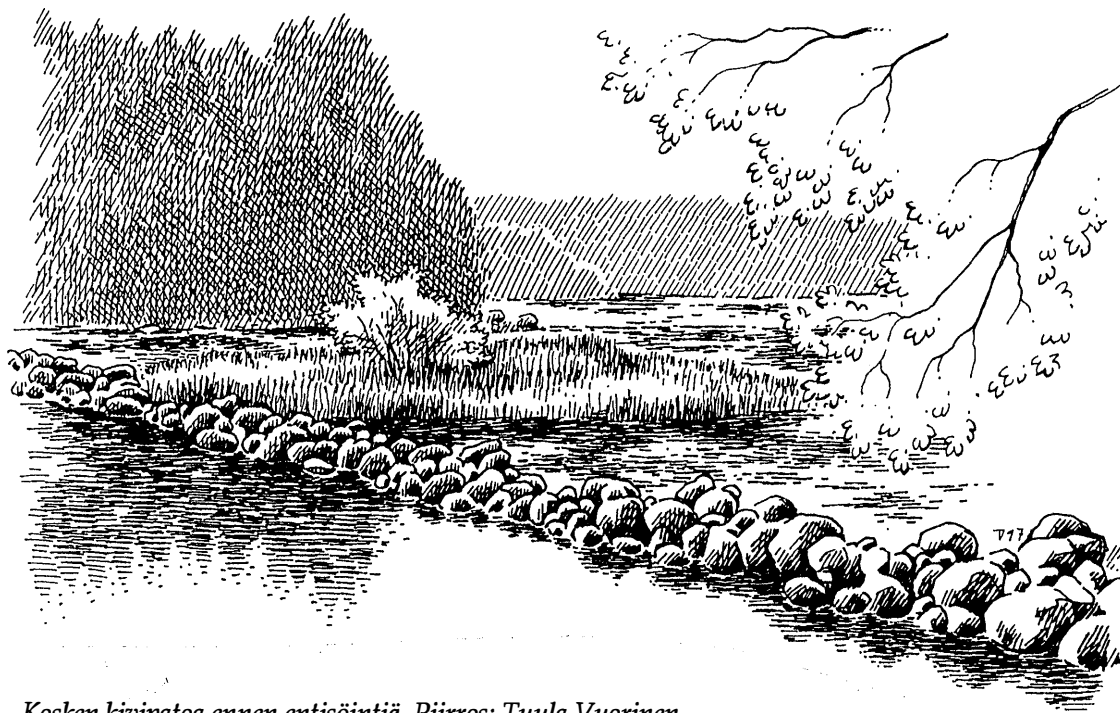
10.2.3 Koskikala narraa turistia

Lieksanjoen vesistö on menneinä vuosisatoina ollut kuulu lohikaloistaan. Jo kuluvan vuosisadan alussa alkoivat muutamat paikalliset urheilukalastajat käydä myös näillä erämaakoskilla lohia narraamassa. Silloin saattoi uistimella ja perholla saada täältä jopa kymmenkiloisia lohia. Ainakin aluemetsänhoitaja Wasastjerna (1906–1914) innokkaana kalamiehenä toi vieraitaankin näille koskille lohia narraamaan.

Noihin aikoihin oli rahvaalta varsinkin koskialueella kalastaminen kiellettyä. Rekusen- ja Siikajärvelläkään eivät saaneet kalastaa edes ne, jotka asuivat järvien rannoilla. Vain erikoisluvilla oli kalastaminen ollut mahdollista. Siksi vesistä kalastettiin yleensä ilman lupia. Valvonta oli heikkoa ja paikalliset valvojat saattoivat katsoa sormiensa lomasta salakalastajia. Vasta viime sotien jälkeen on siihen suhtauduttu tiukemmin, ja koskiosuudet ovat jo vuosikymmenien ajan olleet vain urheilukalastukselle varattuja.

Alueella on säilynyt pienehkö luonnonvarainen taimen- ja harjuskanta. Sitä täydennetään istutuksilla. Vesistöön istutetaan, paitsi niitä lohikaloja, joiden luontaisen nousun voimalliset ovat katkaisseet, myös kirjolohta. Varsinkin viimeisinä vuosina on retkeilyalueen kalakantaa vahvistettu kesäisin säännöllisesti tehdyillä mittavilla taimen-, harjus- ja kirjolohi-istutuksilla. Alueella käy vuosittain nykyään jo runsaat 10 000 virkistyskalastajaa vapaansa heiluttamassa.

Uittoreitin rakenteita ennallistettaessa kivipatoihin on tehty virtausaukkoja ja kaloille on valmistettu myös luontaisia kutupaikkoja. Kiviä on siirretty aiemmin peratun uoman reunaosiin ja koskenpohjia on sorastettu. Varsinaisen sulan veden aikaisen vapaonginnan lisäksi voi talvella Ruunaanjärvellä, lampivesillä ja koskien välijärvillä harrastaa myös normaalia pilkkiongintaa. Lähikylien asukkaat saavat siellä rajoitetusti käyttää myös seisovia pyydyksiä.

Kosken kivipatoa ennen entisöintiä. Piirros: Tuula Vuorinen.

Osalle retkeilyaluetta myydään lyhytaikaisia pienriistan metsästyslupia. Polku-reitin ja vesistön välissä ei kuitenkaan saa metsästä. Retkeilijöiden turvallisuuden takaamiseksi on vesilintujen metsästys alueella kokonaan kiellettyä. Tämän vuoksi myös suurriistan metsästyksessä noudatetaan suurta varovaisuutta. Suojelualueella on kaikenlainen metsästys kiellettyä, samoin myös sen rajausten sisällä olevissa vesistöissä.

10.2.4 Turistipyydyksiä

Syrjäisen luonnonsuojelualan tarjoamiin niukkoihin matkailumahdollisuuksiin eivät yksityiset matkailuyrittäjät ole ainakaan toistaiseksi tukeutuneet. Retkeilyalueella liikkuvat suurehkot matkailijajoukot sen sijaan ovat aikaansaaneet useita yksityisiä majoitus- ja ruokailupalveluja. Myös valtion rakentama Neitikosken retkeilykeskus majoituspalveluineen on vuokrattu yksityiselle yrittäjälle. Kaikki retkeilyluontoista toimintaa harjoittavat yritykset ovatkin yksityisten hoidossa.

10.2.4.1 Vinhasti koskiveneellä

Jo 1960-luvulla oli Enso-Gutzeit Oy kuljettanut vieraitaan laskemassa Ruunaankoskia. Varsinainen yleisölle tarkoitettu koskenlasku yksityisillä koskiveneillä

aloitettiin vuonna 1973. Tämä lieksalaisen matkailuyrittäjä Kalevi Makkosen idea on laajentunut niin, että kesällä 1996 koskireitillä oli jo seitsemän yrittäjää ja veneitäkin useita kymmeniä. Käytössä oli myös muutamia ilmatäytteisiä kumi-veneitä. Pääosa matkailijoista laskee koko kolmen peninkulman pituisen koskireitin lähtien Ruunaan Matkalahdesta ja päätyen Naarajoen sillan kupeeseen.

Välillä pidetään lepotauko ja nautitaan erämaalounas. Suurin osa pysähtyy nauttimaan retkiherkuista Kattilakosken tienoilla oleville yritysten taukopaikoille. Matkailijalla on rajoitettu mahdollisuus myös sauna ja yöpyäkin reitin varrella. Suvantoalueet kuljetaan moottorin voimalla. Neitikoskelle päättyvän tai sieltä alkavan reittiosuuden laskijoita on myös jonkin verran. Vuosittain laskee koskireitin runsaat 15 000 seikkailunhaluista turistia.

10.2.4.2 *Melalla ja lapikkaalla*

Retkeilyalueen viitoilla, opastuskartoilla ja tarpeellisissa kohdin pitkospuilla varustetut polustot sekä niiden varsilla olevat taukopaikat ovat kaikkien vapaasti käytettävissä. Niillä vaelletaan pääosin omatoimisesti. Tarvittaessa alueen matkailuyrittäjät voivat järjestää ryhmien erityisopastusta myös polku- ja vaikkapa melontaretkillä. Tätä mahdollisuutta käytetään hyväksi varsinkin talvisilla moottorikelkkavaelluksilla. Alueella järjestetään talvisin myös suurelle yleisölle tarkoitettut laturetki ja kelkkasafari.

11 LOPPUHENKOSET

Olen edellä yrittänyt selvittää Ruunaan luonnonsuojelualueen ja Ruunaan retkeilyalueen menneitä tapahtumia. Samalla on esille tullut pääpiirteitä myös niiden nykytilasta. Ellei tunne menneisyyttä ei voi ymmärtää nykyisyyttäkään, puhumattakaan tulevaisuudesta, jonka antamiin mahdollisuuksiin ainakin alueen matkailuyrittäjät lujasti uskovat.

Tällaisten saloseutujen historian selvittäminen on vaivalloista. Siellä asuneista vähäisistä asukkaista ja heidän teoistaan on jäänyt varsin niukasti kirjallista aineistoa. Käydyt sodat ovat osaltaan aineistoa hävittäneet. Joutuivathan koko nyt käsitellyn alueen kaikki talot jo talvisodassa tulen tuhoamiksi. Vain muutama vähäinen rakennus säästy.

Ennen sotia alueella asuneet ja työskennelleet ovat jo vähissä, ja varsin iäkkäinä heidän muistikykynsä saattaa olla rajattua. Harvalukuiset tuhoilta säästyneet valokuvatkin ovat laadultaan heikkoja ja ajan hampaan puremia.

Olen yrittänyt selvittää alueen tapahtumia aina ammoisista ajoista nykyhetkeen saakka. Tiedoissa on varmaan puutteita, muistelijat saattavat muistaa asiat omalla tavallaan ja perityt tiedot ovat aikojen saatossa muuttuneet epätarkoiksi. Jopa kirjallisesta aineistosta on löytynyt osin ristiriitaistakin tietoa.

Toivon kuitenkin, että selvitykseni antaa näiden alueiden vaeltajalle edes perustietoja niistä tapahtumista, jotka ovat kenties pysyvästi vaikuttaneet alueen luontoon ja sen nykyiseen maisemakuvaan. Vuosikymmenien saatossa niiden vaikutukset ainakin pehmenevät. Herkistykäämme lopuksi kuohuvan Neitikosken äärelle runollisissa merkeissä:

Balladi Neitikoskesta

Vienan mailta kaukaisilta
virtaa vedet Lieksanjoen
Erämaitten Pieningältä
tuovat viestin tullessaan
Virrassa on kosket kovat
vaahtopäiset vallattomat

Ruunaankylän laitamilla
kapeikossa kallioiden
Kaksi on koskea samassa
saaren pienen eroittamaa
Yksi niistä on Neitikoski,
Ämmäkoski kuohu toinen

Venehellä pitkin virtaa
mailta Vienan kaukaisilta
Tuotiin muinoin neito nuori
liinatukkainen lintunen
Mielitietynä morsiksi
nuorikoksi nuorukaisen

Repäistynä juuriltansa
isän armahan majasta
Ikävissään nuori neiti
murhemielin vaelteli
Illoin kosken partahilla
kuullen virran valitusta

Tuijotteli tummaa vettä
kostein silmin kaipaeli
Lapsuutensa leikkimaita
kotipihansa pientareita
Humisivat rannan hongat
ankeutta seudun vieraan

Kunnes liukui liinatukka
syleilyhyn tumman virran
Kuoloon halas Vienan neiti
kalliolta turmaan syöksyi
surren katsoi kosken silmä
kamppailua neidon nuoren

Tuotiin viesti vainajasta
kotomaille äidin luokse
Saapui itkevä emäntä
suremahan tytärtänsä:
Oma rakas lapsoseni
liinatukka lintuseni

Lapsi emon ainokainen
armas sydänkäpyseni
Miksi tuotit tyttäreni
äidillesi murheen mustan?
Valitteli päivää kaksi
kolmantena itse koskeen

Kaksi nyt koskea yhdessä
veisaa virttä vaahdollansa
Ensimmäinen on Neitikoski
turman tuoja neidon nuoren
Toinen niistä Ämmäkoski
muistona maammon surevan

LÄHTEET

Arkistolähteet

Pohjois-Karjalan Maakunta-arkisto, Joensuu – Ruunajärven, Jongunjoen ja Lieksan ha:n arkistot.

Metsähallitus, Lieksa – Lieksan ha:n arkistot.

Pielisjärven evank.lut. seurakunnan arkisto, Lieksa – Ruunaan ja Hatunkylän rippikirjat, syntyneet ja kuolleet 1800–1900.

Haastattelut

Aarnio Jouni	syntynyt 1961
Eskelinen Anna	syntynyt 1912
Kainulainen Nestori	syntynyt 1917
Mäkinen Tuula	syntynyt 1938
Määttä Taimi	syntynyt 1909
Määttä Unto	syntynyt 1929
Nuutinen Sulo	syntynyt 1928
Oinonen Martta	syntynyt 1913
Oinonen Olavi	syntynyt 1927
Oinonen Tapio	syntynyt 1938
Oinonen Uuras	syntynyt 1932
Räsänen Aino	syntynyt 1912
Räsänen Aulis	syntynyt 1924
Räsänen Hannu	syntynyt 1953
Räsänen Ismo	syntynyt 1931
Räsänen Tuovi	syntynyt 1918

Kirjallisuus

Aho, J. 1952: Kootut teokset X. – WSOY, Porvoo. 696 s.

Hirvonen, S. 1939: Pielisjärven historia II. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 338 s.

Hoving, V. 1961: Enso Gutzeit Oy 1872–1958. – Otava, Helsinki. 358 s.

Kalevalaseuran vuosikirja 52. Nimikirja. – WSOY, Vaasa, 1972. 440 s.

Kiiskinen O. & Sallinen, H. 1991: Pielisjärven historia IV 1865–1920. – Lieksan kaupunki, Pielisjärven ja Viekiejärven srk-yhtymä, Pieksämäki. 381s.

- Hämynen, T. (toim.) 1994: Kahden Karjalan välillä, Kahden riikin riitamaalla. – Joensuun yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Joensuu. 292 s.
- Kilpeläinen, A. S. 1925: Etuvartio. – WSOY, Porvoo. 315 s.
- Kilpeläinen, A. S., Hintikka, A. L. & Saloheimo, V. A. 1954: Pielisjärven historia I. – Pielisjärven seurakunta, Pielisjärven kunta, Lieksan kauppala, Pielisjärven manttaalikunta, Kuopio. 419 s.
- Kirkinen, H., Nevalainen, P. & Sihvo, H. 1994: Karjalan kansan historia. – WSOY, Porvoo. 605 s.
- Koponen, O. E. 1969: Pielisen Museon kertomaa I. – Pielisen Museon Julkaisuja 2. 246 s.
- Koponen, O. E. 1983: Pielisen museon kertomaa III. – Pielisen Museon julkaisuja 3. 314 s.
- Korhonen, A. 1938: Suomen itärajan syntyhistoriaa. – WSOY, Helsinki. 283 s.
- Könönen, A. & Kirkinen, H. 1975: Pohjois-Karjalan historia I. Keskiajasta Stolbovan rauhaan. – Joensuun korkeakoulun julkaisuja. Sarja A 5. 183 s.
- Laitakari, E. 1960: Metsähallinnon satavuotistaival 1859–1959. – Silva Fennica 107. 440 s.
- Naakka-Korhonen M. 1988: Halpa hinta, pitkä mitta. Vienankarjalainen laukku-kauppa. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Rauma. 294 s.
- Nevanlinna, R. 1976: Muisteltua. – Otava, Helsinki. 244 s.
- Oinonen-Eden, E. 1991: Pielisjärven ja Juuan historia 1811–1864, Pielisjärven Historia III. – Lieksan kaupunki, Juuan kunta, Pielisjärven ja Viekijärven seurakuntayhtymä, Pieksämäki. 399 s.
- Paulaharju, S. 1908: Matkakertomuksia Karjalan kankahilta. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 95 s.
- Ropponen, J. 1985: Pohjois-Karjalan Uittoyhdistys 1886–1986. – P-K:n Kirjapaino, Joensuu. 176 s.
- Saloheimo, V. 1976: Pohjois-Karjalan historia II, 1617–1721. – Joensuun korkeakoulun julkaisuja. Sarja A 6. 471 s.
- Saloheimo, V. 1986: Pohjois-Karjalan historia III, 1722–1809. – Joensuun korkeakoulun julkaisuja. Sarja A 18. 636 s.
- Seppälä, H. 1994: Vuosisatainen taistelu Karjalasta. – Taifuuni, Pieksämäki. 254 s.

- Sonck C. E. 1995: Ihotautilääkäri muistelee. – Regallmed, Vaasa. 243 s.
- Timonen E. & Varis T.-L. 1996: Metsän poika, Karjalan Kuvernööri. – WSOY, Helsinki. 264 s.
- Valhola N.: Savusaunassa ensi potkut. – KKES, Joensuu. 217 s.
- Virtanen M. 1977: Vanhoja aseita. – Uusimaa, Porvoo. 96 s.
- Voionmaa, V. 1969: Suomen Karjalaisen heimon historia. – WSOY, Helsinki. 543 s.
- von Berg, E. 1995: Kertomus Suomenmaan metsistä 1858. – Metsälehti, Helsinki. 93 s.

Painetut lähteet

- Kansallispuistokomitea 1976: Kansallispuistokomitean mietintö. – Komiteanmietintö 1976:88. 199 s.
- Metsähallitus 1988: Ruunaan retkeilyalueen hoito- ja käyttösuunnitelma. – Metsähallitus, Helsinki. 25 s.
- Metsähallitus 1994: Ruunaan luonnonsuojelualueen runkosuunnitelma. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 20. 53 s.
- Karvonen, I.: Vanhaa savottaa. – Kirjoitussarja Lieksan Lehdessä v. 1968–69.
- Karvonen, I.: Valtionmetsien historiaa Pielisjärvellä. – Kirjoitussarja Lieksan Lehdessä v. 1972–73.
- Martikainen K. M 1983: Talvisodan tapahtumat, tapahtumapaikat ja muistomerkit Hattuvaaran seudulla. – Moniste, Lieksan kirjasto, Lieksa. 25 s.
- Kuopion läänin Kuvernöörinviraston päätös 1908: Metsäntuotteiden lauttaamisesta Lieksan- ja Jongunjoen vesistöissä. – Keisarillisen Senaatin kirjapaino, Helsinki. 83 s.
- Oksanen T. 1994: P-K:n Rajavartiosto Lieksan rajavartioalue, Historiikki. – Moniste, Lieksan kirjasto, Lieksa. 4 s.
- Pohjois-Karjalan Luonnonystävät r.y. 1971: Ruunaankosket, puolesta ja vastaan I. (sanoma- ja aikakauslehtileikkeitä sekä kirjelmiä). – Moniste.
- Pohjois-Karjalan Luonnonystävät r.y. 1974: Ruunaankosket, puolesta ja vastaan II. (sanoma- ja aikakauslehtileikkeitä sekä kirjelmiä). – Moniste.

Pääkkönen, A. 1984: Lieksan tukkilaisperinneselvitys. – Moniste, Lieksan kirjasto, Lieksa.

Sanoma- ja aikakauslehtiartikkelit:

Carelia, kulttuurilehti. 2/1991. Petroskoi

ET-lehti: 2/1995.

Lieksan Lehti: 22.2.1956, 26.7.-57, 26.5.-64, 2.9.-65, 6.6.-66, 6.10.-67, 29.12.-67, 2.10.-72, 27.10.-72, 3.11.-72, 29.3.-74, 4.7.-80, 12.1.-81, 9.6.-90, 4.7.-90, 6.7.-90, 10.8.-95, 12.8.-95.

Karjalainen: 9.10.1976, 20.1.-80, 19.4.-80, 20.4.-80, 22.4.-80, 30.4.-80, 3.2.-92, 8.3.-93, 29.5.-96, 2.6.-96, 21.7.-96.

Metsämies: 9/1973.

Pohjois-Karjala: 30.11.1989.

Rajamme Vartijat 3/1987.

Yksityisarkistot

Purola, Aarne: Muistiinpanot, artikkelit ja haastatteluaineistot. Lieksan Kirjasto.

Seppänen Reino: Muistiinpanot, artikkelit ja käsikirjoitukset. Pankakoski.

1
2
3
4
5

1
2
3
4
5

VANHOJA MITTOJA JA PAINOJA

PINTAMITTOJA

Tynnyrinala = 32 kapanalaa = 0,494 hehtaaria
 = 14 000 neliökyynärää
 Kapannala = 1,54 aaria

PITUUSMITTOJA

Kyynära = 54,4 cm
 Syli = 3 kyynärää = 178 cm
 Jalka = 12 tuumaa = 29,7 cm
 Virsta = 1 067 metriä
 Peninkulma = 10 virstaa = 10 680 metriä (Ruotsin)

TILAVUUSMITTOJA

Syli = 4 kuutiometriä
 Kuutiojalka = 28,32 kuutiodesimetriä (Englannin)

VETOMITTOJA

Kappa = 1 3/4 kannua (nestettä) tai 1/32 tynnyriä (kuivaa)
 = 4,58 litraa (vanhassa järjestelmässä)
 = 5,00 litraa (metrijärjestelmässä)
 Kannu = 2,617 litraa
 Tynnyri = 48 kannua = 125,6 litraa (juoksevaa ainetta)
 = 30 kappaa = 164,9 litraa (kuivaa ainetta)
 Nelikko = 1/4 tynnyriä = 41 litraa (kuivaa ainetta)
 = 31 litraa (nestettä)
 Tynnyri = 30 kappaa (kuivaa ainetta) = 1 649 hehtolitraa
 = 48 kannua (nestettä) = 1 256 hehtolitraa

PAINOMITTOJA

Kippunta = 20 leiviskää
 Leiviskä = 20 naulaa = 8,5 kiloa (vanhassa järjestelmässä)
 = 10 kiloa (metrijärjestelmässä)
 Kippunta = 20 leiviskää = 170 kiloa
 Puuta = 16,38 kiloa
 Kuli = 1 matto = 220–360 naulaa viljaa
 Naula = 32 luotia = vajaat puoli kiloa
 Luoti = 13,3 grammaa

Lähde: Nykysuomen sanakirja, sekä Pielisjärven ja Juuan historia III.

Aiemmin ilmestyneet Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisut

Sarja A

- No 1 Ruhkanen, Marja, Sahlberg, Sari & Kallonen, Seppo 1992: Suojellut metsät valtionmailla vuonna 1991. 90 s.
- No 2 Ravela, Heikki (toim.) 1992: Metsähallituksen luonnonsuojelualueet. Toimintakertomus 1.1.1991–30.4.1992. 30 s.
- No 3 Lindholm, Tapio & Tuominen, Seppo 1993: Metsien puuston luonnontilaisuuden arviointi. 40 s. 2. painos 37 s.
- No 4 Hokkanen, Tatu & Ruhkanen, Marja 1992: Lintukuolemien vaikutus ruokki- ja tiirakantoihin Itäisen Suomenlahden kansallispuistossa vuonna 1992. 47 s. 2. painos 1994.
- No 5 Vauramo, Anu 1993: Korteniemen metsänvartijatila. 75 s.
- No 6 Hario, Martti & Jokinen, Markku 1993: Selkälökkitutkimus Itäisen Suomenlahden kansallispuistossa vuonna 1992. 16 s.
- No 7 Seppä, Heikki, Lindholm, Tapio & Vasander, Harri 1993: Metsäojitettujen soiden luonnontilan palauttaminen. 80 s. 2. painos 1994.
- No 8 Kurikka, Tuula & Lehtonen, Tanja 1993: Koloveden kansallispuiston kasvillisuus. 39 s.
- No 9 Leinonen, Reima 1993: Hiidenportin kansallispuiston, Porkkasalon ja Mustavaaran-Toivonsuon perhosinventointi vuonna 1992. 75 s.
- No 10 Oulasvirta, Panu & Leinikki, Jouni 1993: Tammisaaren kansallispuiston vedenalaisen luonnon kartoitus. Osa I. 92 s.
- No 11 Kouki, Jari 1993: Luonnon monimuotoisuus valtion metsissä – katsaus ekologisiin tutkimustarpeisiin ja suojelun mahdollisuuksiin. 88 s. 2. painos 1996.
- No 12 Potinkara, Oiva 1993: Suomen suurilta saloilta. 2. painos 141 s. 1996.
- No 13 Inkinen, Matti & Peura, Pekka 1993: Kansallispuistojen jätehuolto. Loppuraportti 15 kansallispuiston jätehuollon järjestämisestä ja strategioiden suunnittelusta. 38 s. 2. painos 1994.
- No 14 Toivonen, Heikki & Leivo, Anneli 1993: Kasvillisuuskartoituksessa käytettävä kasvillisuus- ja kasvupaikkaluokitus. Kokeiluversio. 96 s. 2. painos 1994. 3. painos 1997.
- No 15 Järvi-Espoon Eräpartiolaiset ry. 1993: Nuuskinta '93. Retkeily Nuuksiossa. 80 s.
- No 16 Arponen, Aki 1993: Inarin hautuumaasaaret. 38 s.
- No 17 Hokkanen, Tatu & Hokkanen, Marja 1993: Ruokin ja selkälökin vuoden 1993 pesintä ja pitkäaikainen kannankehitys Itäisen Suomenlahden kansallispuistossa. 36 s.
- No 18 Sulkava, Risto, Eronen, Päivi & Storränk, Bo 1994: Liito-oravan esiintyminen Helvetinjärven ja Liesjärven kansallispuistoissa sekä ympäröivillä valtionmailla 1993. 29 s.
- No 19 Haapasaari, Päivi 1994: Silakanpyytäjiä ja lohitalonpoikia – kalastusperinnettä Perämeren kansallispuistossa. 38 s.
- No 20 Mäkelä, Jyrki 1994: Kuusamon Valtavaaran seudun maalinnusto – linnuston rakenne ja vuosivaihtelu vuosina 1988–1992. 52 s.
- No 21 Karjalainen, Eeva 1994: Maaston kulumisen Seitsemisen kansallispuistossa. 68 s.
- No 22 Laine, Sirkku 1994: Kaskeaminen Telkkämäen luonnonsuojelualueella. 32 s. 2. painos 1997

- No 23 Mäki vuoti, Markku 1994: Perämeren kansallispuiston kiinteät muinaisjään-
nökset. 38 s.
- No 24 Hanhela, Pentti 1994: Oulangan kansallispuiston tulvaniityt. 43 s.
- No 25 Luontotutkimus Enviro Oy 1994: Päijänteen kansallispuiston kasvillisuus. 75
s.
- No 26 Heinonen, Markku, Mikkola, Markku & Södersved, Jan 1994: Puurijärven –
Isonsuon kansallispuiston luontoselvitys 1993. 89 s.
- No 27 Hirvonen, Heikki 1994: Laajalahden pesivän vesi- ja rantalinnuston muutok-
set vuosina 1984 –1993. 36 s.
- No 28 Lampolahti, Janne 1994: Euran Koskeljärven pesimälinnusto 1993. 42 s.
- No 29 Vauramo, Anu 1994: Linnansaaren torppa. 106 s.
- No 30 Peura, Pekka & Inkinen, Matti 1994: Lauhanvuoren ja Seitsemisen kansallis-
puistojen kävijät ja käyttö kesällä 1993. 51 s.
- No 31 Rytteri, Terhi & Tukka, Harri 1994: Fiskarsinmäen lehto- ja niittyalueen kasvil-
lisuus ja hoito. 58 s.
- No 32 Salo, Pertti & Nummela-Salo, Ulla 1994: Perämeren kansallispuiston kasvilli-
suus ja kasvisto. 98 s.
- No 33 Eidsvik, Harold K. & Bibelriether, Hans B. 1994: Finland's Protected Areas –
A Technical Assessment. 37 s. 3rd edition 1995. 40 s. 2. painos 1996.
- No 34 Kauhanen, Olli 1994: Ulko-Tammio – jatkosodan linnake. 81 s.
- No 35 Penttilä, Reijo 1994: Kainuun vanhojen metsien kääpälajisto. 60 s. 2. painos
1996.
- No 36 Grahn, Tiina 1994: Puurijärvi–Isosuo – kansallispuisto kulttuurimaiseman
keskellä. 32 s.
- No 37 Saarinen, Jarkko 1995: Urho Kekkosen kansallispuiston retkeily-ympäristön
viihtyvyyttä. 77 s.
- No 38 Pihkala, Antti 1995: Perämeren kansallispuiston Ailinpietin kämpän restau-
rointi. 38 s.
- No 39 Kuusinen, Mikko, Jääskeläinen, Kimmo, Kivistö, Laura, Kokko, Anna &
Lommi, Sampsa 1995: Indikaattorijäkälän kartoitus Kainuussa. 24 s.
- No 40 Sirén, Ari 1995: Jussarö – luotsi- ja kaivosyhteisö Tammisaaren ulkosaaristo-
ssa. 62 s.
- No 41 Oulasvirta, Panu & Leinikki, Jouni 1995: Tammisaaren saariston kansallis-
puiston vedenalaisen luonnon kartoitus. Osa II. 84 s.
- No 42 Heinonen, Jouni 1995: Miten yleisö kokee Saaristomeren kansallispuiston ja
Ystävyden puiston opastuskeskusten näyttelyt. 71 s.
- No 43 Raivio, Suvi (toim.) 1995: Talousmetsien luonnonsuojelu –yhteistutkimus-
hankkeen väliraportti. 147 s. 2. painos 1996.
- No 44 Vauramo, Anu 1995: Kämpiltä kelokylään – Metsähallituksen suojellut raken-
nukset. 97 s.
- No 45 Mikkola-Roos, Markku 1995: Lintuvesien kunnostus ja hoito. 100 s.
- No 46 Nieminen, Sirpa 1995: Seitsemisen kansallispuiston Koveron perinnetilan
kasvillisuus. 62 s.
- No 47 Nironen, Markku & Soramäki, Jussi 1995: Marjovuoren luonnonsuojelualueen
kasvillisuus. 66 s.
- No 48 Aapala, Kaisu & Lindholm, Tapio 1995: Valtionmaiden suojellut suot. 155 s.
- No 49 Leinikki, Jouni & Oulasvirta, Panu 1995: Perämeren kansallispuiston veden-
alainen luonto. 86 s.
- No 50 Miettinen, Mika 1995: Pilkkasiiven sekä muiden vesilintujen kanta ja poi-
kueiden menestyminen Saaristomeren ulkosaaristossa 1992. 29 s.

- No 51 Syrjänen, Kimmo 1995: Meriotakilokki Korppoon Jurmossa. 49 s.
- No 52 Tynys, Tapio (toim.) 1995: Hammastunturin erämaa – luonto ja käyttö. 171 s. 2. painos v. 1997
- No 53 Keränen, Saara, Heikkilä, Raimo & Lindholm, Tapio 1995: Kuhmon Teeri-Lososuon ja Suoniemensuon soidensuojelualueiden rajausten ekologinen arviointi. 50 s.
- No 54 Lehikoinen, Esa & Aalto, Tapio 1996: Mynämäenlahden ja sen linnuston kehitys, nykytila ja merkitys. 74 s.
- No 55 Kotiluoto, Riitta, Talvia, Outi & Toivonen, Heikki 1996: Helvetinjärven kansallispuiston kasvillisuus I. 99 s.
- No 56 Suikki, Anneli 1996: Eräiden Mikkelin läänin soiden biotooppikartoitus. 96 s.
- No 57 Järventausta, Kari 1996: Perhostutkimuksia eräillä Etelä-Suomen luonnonsuojelualueilla. Osa 1: Puurijärvi - Isosuo, Kurjenrahka, Torronsuo, Kurasmäki, Tammimäki ja Lenholm. 86 s.
- No 58 Järventausta, Kari 1996: Perhostutkimuksia eräillä Etelä-Suomen luonnonsuojelualueilla. Osa 2: Nuuksio, Liesjärvi, Tervalamminsuu, Purinsuo, Tartlaminsuo, Luutasuo ja Luutaharju. 92 s.
- No 59 Miettinen, Mika 1996: Saaristomeren kansallispuiston eteläosan ja eteläisen Selkämeren pesimälinnusto 1993. 42 s.
- No 60 Kotiluoto, Riitta, Talvia, Outi & Toivonen, Heikki 1996: Torronsuon kansallispuiston kasvillisuus. 104 s.
- No 61 Ylhäisi, Jussi & Nironen, Markku 1996: Päijänteen kansallispuiston virkistyskäyttö. 69 s.
- No 62 Kutvonen, Harri 1996: Liesjärven kansallispuiston maaperägeologinen edustavuus. 71 s.
- No 63 Pautamo, Jarmo 1996: Tuulomajoen vesistön lohi Kuolan koskista Luton latvoille. 45 s.
- No 64 Pautamo Jarmo 1996: Lohenkalastus Lutto- ja Nuorttijoella – kalamiesten muisteluksia Koilliskairasta. 98 s.
- No 65 Toivonen, Heikki, Jokinen, Ari ja Järvinen, Juha 1997: Tammimäen, Kurasmäen ja Nyynäisten lehtojensuojelualueiden kasvillisuus ja hoito. 64 s.
- No 66 Jokinen, Jami 1997: Kurjenrahkan suunnitellun kansallispuiston kasvillisuus. 75 s.
- No 67 Bonn, Thomas 1997: Tammisaaren saariston kansallispuiston kasvillisuus ja kasvisto. 90 s.
- No 68 Miettinen, Mika, Stjernberg, Torsten ja Högmänder, Jouko 1997: Saaristomeren kansallispuiston ja sen yhteistoiminta-alueen pesimälinnusto 1970- ja 1990-lukujen alussa. 106 s.
- No 69 Potinkara, Oiva 1997: Erämaata ja koskien kohinaa. Ruunaan luonnonsuojelu- ja virkistysalueen historiaa. 139 s.
- No 70 Sihvonen, Pasi 1997: Linnansaaren kansallispuiston suurperhoset. 70 s.
- No 71 Postila, Tapani 1997: Schuzwall – sodanaikainen puolustusasema Urho kekosen kansallispuistossa. 36 s.
- No 72 Kimmo Kumpulainen, Pertti Itkonen, Anne Jäkäläniemi, Anneli Leivo, Ari Meriruoko ja Eero Tikkanen 1997: Pohjois-Suomen vanhojen metsien inventointimenetelmä. 109 s.
- No 73 Kuokkanen, Panu 1997: Pinta-alan, maiseman ja habitaattirakenteen merkitys vanhojen metsien lintuyhteisöille. 38 s.
- No 74 Kärkkäinen, Jari & Nironen, Markku 1997: Oulangan kansallispuiston Uudenniitynsuon luonnonhoitoalueen metsät ja niiden palohistoria. 48 s.

No 75 Teeriaho, Jari & Tolvanen, Petteri 1997: Murhisalon luonnon yleispiirteet. 114 s.

Sarja B

- No 1 Metsähallitus 1993: Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet. Valtion omistamien luonnonsuojelualueiden tavoitteet, tehtävät ja hoidon yleislinjat. 55 s.
- No 2 Metsähallitus 1993: Kiinteiden muinaisjäännösten hoito-opas. 46 s.
- No 3 Ruhkanen, Marja (toim.) 1993: Metsähallituksen luonnonsuojelualueet. Toimintakertomus 1992. 29 s.
- No 4 Metsähallitus 1993: Laajalahden luonnonsuojelualueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 34 s. 2. painos 1995.
- No 5 Metsähallitus 1993: Koloveden kansallispuiston runkosuunnitelma. 52 s. 2. painos 1994.
- No 6 Metsähallitus 1993: Telkkämäen luonnonsuojelualueen runkosuunnitelma. 46 s.
- No 7 Peura, Pekka & Inkinen, Matti 1993: Kansallispuistojen jätehuolto. Jätehuolto-opas. 48 s.
- No 8 Metsähallitus 1994: Punassuon soidensuojelualueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 14 s.
- No 9 Arkkitehtitoimisto Antti Pihkala 1994: Perämeren kansallispuisto. Rakentamissohjeet. 36 s.
- No 10 Finnish Forest and Park Service 1994: Principles of protected area management. 48 s. 2. edition 1996.
- No 11 Hokkanen, Marja (toim.) 1994: Metsähallituksen luonnonsuojelualueet. Toimintakertomus 1993. 41 s.
- No 12 Metsähallitus 1994: Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisut 1972–30.6.1994. Forststyrelsens naturskyddspublikationer 1972–30.6.1994. 86 s.
- No 13 Heikkilä, Hanna & Lindholm, Tapio 1994: Seitsemisen kansallispuiston ojitettujen soiden ennallistamissuunnitelma. 127 s.
- No 14 Metsähallitus 1994: Vehoniemenharjun luonnonsuojelualueen luonnon- ja maisemanhoitosuunnitelma. 19 s.
- No 15 Metsähallitus 1994: Perämeren kansallispuiston runkosuunnitelma. 42 s.
- No 16 Kyöstilä, Maarit, Lindgren, Leif, Vasama, Arja & Wolff, Lili-Ann 1994: Luonto-oppaan opas. 96 s.
- No 17 Metsähallitus 1994: Linnansaaren kansallispuiston runkosuunnitelma. 71 s.
- No 18 Kaksonen, Sirpa (toim.) 1994: Metsähallituksen luonnonsuojelun julkaisusarjat ja niihin kirjoittaminen. 54 s. 2. painos 1995.
- No 19 Below, Antti 1994: Metsähallituksen luonnonsuojelualueiden tutkimus. 56 s.
- No 20 Metsähallitus 1994: Ruunaan luonnonsuojelualueen runkosuunnitelma. 53 s.
- No 21 Metsähallitus 1994: Saaristomeren kansallispuiston runkosuunnitelma. 64 s.
- No 22 Metsähallitus 1994: Pisan luonnonsuojelualueen runkosuunnitelma. 36 s.
- No 23 Hokkanen, Marja (toim.) 1995: Metsähallituksen luonnonsuojelualueet. Toimintakertomus 1994. 42 s.
- No 24 Metsähallitus 1995: Langinkosken luonnonsuojelualueen runkosuunnitelma. 40 s.

- No 25 Heikkilä, Hanna & Lindholm, Tapio 1995: Metsäojitettujen soiden ennallistamisopas. 101 s. 2. painos 1996
- No 26 Alanen, Aulikki, Leivo, Anneli, Lindgren, Leif & Piri, Eino 1995: Lehtojen hoito-opas. 128 s. 2. painos 1996
- No 27 Marjokorpi, Antti 1995: Linnansaaren kansallispuiston valkoselkätikka-alueiden hoitosuunnitelma. 71 s.
- No 28 Metsähallitus 1996: Seitsemisen kansallispuiston runkosuunnitelma. 54 s.
- No 29 Metsähallitus 1996: Seitsemisen kansallispuiston Koveron perinnetilan erityisuunnitelma. 37 s.
- No 30 Nykänen, Riitta 1996: Oppimaan luonnonsuojelualueille. 76 s. 2. painos. 1997
- No 31 Vauramo, Anu (toim.) 1996: Metsähallituksen luonnonsuojelualueet. Toimintakertomus 1995. 44 s.
- No 32 Metsähallitus 1996: Hammastunturin erämaan hoito- ja käyttösuunnitelma. 72 s.
- No 33 Metsähallitus 1996: Linnansaaren kansallispuiston Louhimaan kulttuurimaisema-alueen erityisuunnitelma. 40 s.
- No 34 Hokkanen, Marja & Vauramo, Anu (Toim.) 1997: Metsähallituksen luonnonsuojelu. Vuosikertomus 1996. 56 s.
- No 35 Isokääntö, Outi (toim.) 1997: Luonto-oppaan opas. 2. uudistettu painos. 96 s.
- No 36 Metsähallitus 1997: Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisut. Forststyrelsens naturskyddspublikationer 1.7.1994–31.12.1996. 102 s.